

FENOMÉN Transformace

Třicáté první číslo sešitu 30 / 2014

Petr Havlík	3	analytik, politik
Jan Hančil	43	rektor AMU
Jiří Musil	71	sociolog, CESES, CEU Budapešť
Erik Best	73	americký novinář BBC, Radio 7
Vladimír Hronek <i>PDY</i>	74	poděbradský probošt

Autoři fotografií: archiv P. Havlíka, archiv J. Hančila, archiv J. Musila, archiv E. Besta , Martin Soldát

Martin Soldát – tvůrce dialogů, spoluzakladatel společnosti IPPKID, působí na volné noze.

Helena Kašová – jazyková redaktorka, ředitelka Československého dokumentačního střediska.

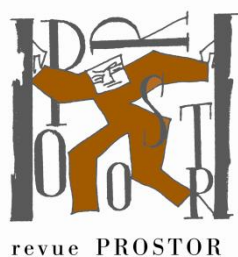
Libuše Piherová – jazyková redaktorka, bývalá pracovnice Národní knihovny

Ivana Pešková – jazyková redaktorka pro dialogy v lázeňském městě Poděbrady

Roman Joch – ředitel Občanského institutu, spoluzakladatel IPPKID, pedagog

ISBN

Realizátoři záměru Fenomén transformace

Institut
pro péči
o kulturní
a intelektuální
dědictví o.s.

Dialog o transformaci s Petrem Havlíkem^{1,2}:

MS: *Čím je pro vás rok 1989? Jak se zapsal do vaší mysli? Jaké naděje jste s ním spojoval? Případně, jak se naděje naplnily?*

PH: Ani se člověku nechce věřit, že je to již bezmála čtvrt století. Složitě se to posuzuje, aniž byste do toho neprojektoval své subjektivní dojmy a pocity. Vyrůstal jsem v antikomunistickém rodinném prostředí. Pro mě nikdy nepřicházelo v úvahu být loajální vůči minulému režimu. Můj svět byl rozdělen na - my a oni. Upřímně řečeno, v roce 1989 mi bylo 30 let, dost obtížně jsme si tehdy představovali, že to vše padne ze dne na den a bude konec režimu. Rozhodující bylo, že impuls přišel zvenčí. Bylo dobře, že tady bylo pár lidí alespoň připravených přemýšlet o nějaké jiné variantě, že zde byla skupinka lidí, kteří měli sílu a odvahu veřejně a aktivně režimu vzdorovat. Velmi záhy jsem však pochopil, že tyto atomizované sešlosti se dokázaly sjednotit na negaci minulého, ale obtížně hledaly shodu na tom, jak má vlastně vypadat nová společnost a na jakých základech má stát. V prvních měsících po roce 1989 jsme každý z nás hledali formulaci vámi zmiňované naděje. Byla velmi abstraktní. Chtěli jsme více svobody, více demokracie, ale vlastně jsme nevěděli, co tím konkrétně myslíme.

MS: *Někdo by mohl namítnout, že spíše než demokracii jsme chtěli demokratizaci systému. Nakonec jsme přejali společenský systém, který je standardní ve vyspělém západním světě.*

PH: Ze začátku to tak asi bylo, protože protestní étos měl různý rozměr. Řada lidí si pod tím představovala pouze nějaké materiální výhody, brzký blahobyt, hlavní byla svoboda projevu, svoboda cestování atd. Myslím si, že jsme - jako nový stát - příliš brzo opustili základní předpoklad fungující společnosti. Ten totiž znamená, že ke svobodě patří i její odvrácená strana, a tou je odpovědnost. Upřímně řečeno, asi těžko se tomu můžeme divit, když se zamýšlíme nad prvními dny a týdny po 17. listopadu 1989. Byli jsme tehdy velmi naivní, nepřipravení a těž lační po všem novém. Bylo to, jako když vypustíte zvířátka ze ZOO, která chtějí žít v přírodě, ale vlastně neví jak.

MS: *Také bychom měli říci, že po chvíli některá zvířátka ucítí, že na svobodě je jim těžko a budou mít snahu do klece zpět zalézt. Je přece jednodušší se nechat nakrmit, než sám usilovat o to, abych si vydobyl chléb náš ve zdejší.*

PH: Myslím si, že to mnozí pochopili. Řada šikovných a schopných lidí to vzala jako skutečnou výzvu k plnohodnotnému naplňování svých ambicí. My jsme však měli trochu problém i proti sousedním zemím. Na rozdíl třeba od Polska nebo Maďarska, u nás po roce 1948 došlo k totálnímu znárodnění všeho a všech. Těžko jsme tak mohli obnovovat například tradici rodinných firem, poněvadž ta příliš dlouhá mezera byla znát.

MS: *K obnově kapitalismu se jistě dostaneme. Říkáte, že hlavní impuls přišel zvenčí. Je s ním spojena i postava Michaila Gorbačova, jenž nastoupil do Kremle po vymření „starců“.*

¹ Petr Havlík *1959, politik, politický analytik, vydal knihy: Klaus a ti druzí – osobní inventura Petra Havlíka (1998), Politika z obou stran – česká politika 1989 – 2005 (2005), Jak (nedělat) dějiny (2011), pravidelně publikuje na <http://www.obcanecz.cz/>

² Dialog o obecných tématech byl natočen ve čtvrtek 27. března 2014 v prostorách pracovny Petra Havlíka v Kongresovém centru Praha, druhé setkání bylo 3. dubna 2014 ve stejných prostorách.

PH: Jsem přesvědčen, že tím to vlastně začalo. Ronaldu Reaganovi se podařilo přitlačit Sovětský svaz tam, kde jej chtěl mít. Zjednodušeně se dá říci, že Spojené státy Sovětský svaz uzbrojily. Donutily rivala k větší vstřícnosti, otevřenosti ekonomiky. Myslím si, že Američané tehdy měli představu, že demokratizace, tedy perestrojka, vyústí v nějaký polokapitalismus – „soft socialismus“, což bude jakási přechodová regulovaná fáze. Že se možná bude jednat o řízený kapitalismus čínského modelu. Ono se to asi trochu vymklo kontrole. Zájmu bylo na obou stranách více, a ne všechny byly otevřené. Zde se podcenilo, že v perestrojkové době došlo také k mocenskému přeskupování sil uvnitř komunistických stran, u nás nevyjímaje. Formálně tomu sice vládli stalinisté, chcete-li starci, ale v zákrytu se připravovali ti, kteří věděli, že dojde k průlomů, že se tady budou muset dostat do hry tržní mechanismy, že se bude privatizovat státní majetek. Tito lidé to věděli velmi přesně. Následně se to ukázalo i v našem domácím prostředí v plné nahotě. U nás to bylo koncentrováno ve střední úrovni komunistických struktur a zpravodajských služeb, jelikož to byli lidé, kteří uměli projektovat budoucnost a měli informace a kontakty. Na konci osmdesátých let vznikaly polokapitalistické, polotržní laboratoře typu Prognostického ústavu. Valtr Komárek jej později nazval školou revoluce. Tato instituce měla obdobu ve všech postsovětských satelitech, poněvadž se tvořilo epicentrum budoucí moci, ekonomické orientace nových modelů. To je to, co se dá vystopovat z historických dokumentů a z výpovědí svědků. Pak do hry vstupuje řada spontánních skutečností, osobních příběhů a proměnných veličin. Když jsem říkal, že impuls přišel zvenčí, i v tomto přišel zvenčí. Pak se hliněný obr rozpadl, najednou se objevovaly různé národnostní, jakož i náboženské a etnické emancipace. Ale i stavovské skupiny se začínaly objevovat jako houby po dešti, přestože se v prvních letech jednalo spíše o umělé produkty.

MS: *Soudíte, že rok 1989 musel přijít tak jako tak?*

PH: Určitě. Jde jen o otázku, v jaké podobě a kdy přesně.

... Komunismus, ideologie ...

MS: *Nyní bych si dovolil přejít před rok 1989. Zeptal bych se na tuto skutečnost: Jak si sám definujete komunistickou ideologii a režim na ní založený? Než se k tomu dostaneme, položil bych otázku nutnosti ideologie vůbec. Potřebuje člověk pro svůj život ideologii, východisko? U nás se ideologie brala jako cosi negativního.*

PH: Každé slovo může získat pokřivený význam, anebo jej zcela ztratit, a to nadužíváním a zneužíváním. Jsem přesvědčen o tom, že pokud se ideologie stane pouze nějakou zástěrkou, mávátkem do průvodu nebo produktem marketingu, pak je již těžké jí vrátet původní význam. Ideologie by pro člověka, který vyznává nějaké hodnoty a životní postoje, měla být určitou navigací v komplikovaném světě. Jednoduše se přihlásím k jistému hodnotovému fundamentu.

MS: *Ideologie v tomto ohledu hraje roli kompasu. Člověče, abys došel tam, kam chceš, musíš jít vytyčenou cestou.*

PH: V jistém ohledu je i víra ideologie, samozřejmě. Nemusíte být důkladný znalec Bible, nemusíte být praktikující křesťan, ale když máte ve své osobnosti řád i ve svém mikrosvětě, který nějakým způsobem ovládáte, pak vám stačí jeden jediný imperativ. Slušný člověk nepáchá neslušné věci. Nemusíte vyjmenovávat ani Desatero. U ideologií je to vlastně stejné. Pokud tomu dáte rozměr různých účelových „-ismů“, dostanete se na křehkou půdu fundamentalismu nebo jednoduchého

pohledu na svět, pak je veškerá diskuse obtížná, a skoro nemožná. Jsem přesvědčen, že bychom se měli vrátit ke kořenům antiky, protože slovo diskuse znamenalo v původním významu slova společné přemýšlení.

MS: *Dialog ...*

PH: Ano, ten mi schází. Podle mého názoru, ti, kteří používají pouze vyostřené jednostranné argumenty a obalují se do schematických ideologických pláštů, původní význam slov znehodnocují. A vlastně tím jenom skrývají svou neochotu a neschopnost vést fundovanou debatu, v níž zazní relevantní argumenty. Oni se otevřené diskuse bojí, a proto ji raději ani nepřipustí. On ten otevřený dialog scházel i dosti záhy po konci roku 1989. Jednalo se spíše o mimoběžné monology. Jiný názor byl vytlačen, a dokonce vysmíván a dělo se tak ve jménu jakési ideologie. Byli tak odmítnuti mnozí velmi schopní lidé, kteří nabízeli své síly, znalosti a zkušenosti při obnově země. Nebyli žádoucí, právě proto, že za normalizace ztratili kontakt se svou profesí. To pro mnohé z nich byla další životní rána. Přijatelnějšími se stali zástupci šedé zóny, přízpůsobiví oportunisté a kariéristé normalizačních let.

MS: *To znamená, že ideologie, pokud ji přijmeme v negativním slova smyslu, uvádí na scestí, protože člověk není schopen vykročit k druhému.*

PH: Samozřejmě, vlastně vás to zplošťuje, osekává to rozměr vaší bytosti. Mnozí si tuto skutečnost ani neuvědomují. Navíc žijeme v době, kdy jsme permanentně atakováni různými velmi rafinovanými způsoby manipulace. Řada lidí naskáče do nějakých schémat, aniž by tušila, že je někým řízena.

MS: *Sluší se říci, že pro svou existenci člověk potřebuje nějaký prostor, který pro něj bude dobrý, bude mu dodávat důvěru. Díky němu si člověk řekne: „Ano, mohu se v sociálním prostoru realizovat.“ Ideologie mu v tomto ohledu slouží.*

PH: Samozřejmě, ale nesmí vás ovládat.

... Komunistická východiska ...

MS: *Dobrá, ale co komunistická ideologie? Jak s odstupem let ji hodnotíte? Byl to Marx, který vyšel z analýzy společnosti 19. století, ale uplatnění našla až ve 20. století.*

PH: Soudím, že úplný prazáklad a inspirací pro Marxe byla Velká francouzská revoluce, kdy se uměle začala společnost polarizovat na třídním půdorysu, byť se tomu tak neříkalo. Ve chvíli, kdy tomu dáte vyostřený, fundamentální rozměr a připustíte, že jsou možné, dokonce většinově akceptovatelné vyhocené způsoby třídního boje, zahráváte si s devastujícím ohněm. Pokud tomu tak je, a komunistická ideologie to nejen přiznávala, ona se k tomu hrdě hlásí doposud, tak to ve svých důsledcích může mít až zvrácenou podobu, která útočí na lidskou důstojnost. My jsme toho byli svědky, neboť v české společnosti jsme si idealizovali mnohé. Jen si vezměte, jak se přijímal falešný obraz daleké Rusi! Lidé tehdy žili v době, kdy ani nemohli mít reálné informace. Hledání romantické slovanské pospolitosti bylo výrazem vzdoru vůči rakouskému mocnáři a naší nedostatečné víry v sebe sama.

MS: *Měli bychom si uvědomit, že z Rusi přijel vystřízlivěný Karel Havlíček. To se psalo předminulé století. Na druhou stranu - Karel Kramář se tam oženil a propagoval ruskou ideu. Oponentem byl spisovatel Jiří Weil. Poznal, zakusil, odmítl. Stejnou proměnou prošel i teoretik Karel Teige.*

PH: Bohužel nebyl většinovým hlasem. Pak zde byli ti, kteří se k něčemu v mládí hrdě hlásili - a ve druhé polovině života se za to styděli. Možná jsme příliš brzy přestali být ostražití před následky projektované „krásné skutečnosti“, že může existovat někde ráj na zemi, kde si všichni budou rovni. Za jakou cenu? Komunisté říkají: „Nejsi s námi, jsi proti nám.“ Platí to i v méně vypjatých podobách i v současnosti. Člověk by měl vnímat červené kontrolky, které začnou svítit, když někdo uvažuje touto formou. Vnímám to i pohledem své rodiny. Můj strýc byl poslancem v prvním československém parlamentu po roce 1945 za nekomunistickou stranu. Byl jedním z těch, kteří organizovali pochod studentů na Hrad za prezidentem Edvardem Benešem, který se pak bohužel rozhodl, jak se rozhodl. Můj strýc byl tehdy mladý člověk, byl po vysoké škole, měl dvě malé děti, a byl odsouzen ve vykonstruovaném procesu na doživotí. Nakonec jej pustili až na amnestii začátkem šedesátých let. V kriminále strávil 13 let, a to s velmi podlomeným zdravím. Komunistický režim se podepsal na celé rodině, protože teta, která v té době učila na gymnáziu, nakonec skončila jako jeřábnice v ČKD. Ani jedna z mých sestřenic se nedostala na žádnou školu. Zkrátka systém plodil i tyto brutality. A to nemluvíme o 240 popravených lidech. Nemůžeme nad tím zavírat oči a říkat si, že ideologie byla jen někým zneužita.

MS: *Zkrátka nedostatky, omyly obsahuje sama společenská teorie.*

PH: Ale pozor, hlavně proto, že je tam v této konkrétní formě geneticky zakódován třídní boj. Ten však nemá hranic.

MS: *Zkrátka sen o „lepší společnosti“, „novém člověku“ je falešný, neboť není možné vybudovat lepší skrze násilí.*

PH: Je tam velká lež a velké farizejství, pokud se tato ideologie hlásí k beztřídní společnosti, a ta je založena na třídním boji a nenávisti vůči názorovým oponentům. Jedná se o protimluv. V tom vidím úplný základ toho, proč jsou východiska komunistické ideologie pro mě nepřijatelná.

MS: *Na druhou stranu - člověk nemá rezignovat na spravedlivou společnost. Nemůže se to odehrávat tím způsobem, jak naznačili představitelé komunistického režimu.*

PH: Samozřejmě. Každý slušný člověk hledá svůj spravedlivý modus vivendi. Mělo by to platit v širším slova smyslu pro všechny komunity a společnost jako celek. Jsem přesvědčen, že již záhy pochopíme, že není dobré pěstovat společnost, která je založena na kultu konzumu a sobectví. Myslím, že nás tato realita již dobíhá. Dílčí inspiraci si můžeme kupodivu vzít i ze zmiňované Velké francouzské revoluce. Jednalo se o sounáležitost, bratrství a solidaritu.

MS: *Ano, ale jako projekt končil gilotinou.*

PH: Bohužel. Projekt, jak říkáte, byl zneužit zmanipulovaným davem. Dav mívá občas své zvířecí pudy.

MS: *V šedesátých letech byla snaha o reformu režimu. Z dnešního pohledu se zdá jako falešná.*

PH: Tímto způsobem to nevnímám. Byl jsem na severní Moravě jedním z prvních mluvčích Občanského fóra, zastupoval jsem jej v celorepublikových strukturách. Zažil jsem první sněmy OF a znám se osobně s pamětníky té doby. Velmi výrazně tam byla stoupena Obroda, tedy osmašedesátníci. S některými lidmi z roku 1968, jsem v příležitostném kontaktu do dnešních dnů. Nikdy jsem nebyl zarputilý bojovník proti těmto lidem. Chápu, že člověk může ve svém životě dozrát,

měnit postoje. Řada těchto lidí však měla za sebou alarmující minulost z padesátých let. V tomto ohledu je to problematické. Řekl bych, že to nejlépe ilustruje spisovatel Pavel Kohout, který se dopustil jako mladý člověk mnoha omylů.

MS: *Pak přišly omluvy, sypání popela na hlavu, mea culpa, mea maxima culpa.*

PH: Na druhou stranu, on si toho byl dostatečně vědom, a tudíž se necpal ani do žádné pozice. U těch lidí vidíte, že celý život řeší svůj příběh. Ale zpět k lidem roku 1968. Musíme říci, že se nejednalo o monolitní skupinu. Bylo tam mnoho křídel a postojů. Pohybovali se ve světě, kde si těžko mohli představit, že režim naprosto padne a začne se stavět něco nového na „zelené louce“. Myslím si, že se česká společnost ve druhé polovině šedesátých let lehce oklepala z hrůz padesátých let, atmosféra se uvolnila. Mnozí uvěřili, že lze změnit a polidštit i samotnou KSČ, a to přímo zevnitř. Pak vystřízlivěli. Náznak změny přišel, když začaly pukat ledy vyostřené studené války. Zkrátka impuls vzešel z osobních kontaktů mezi Chruščovem a Kennedym, kdy se svět zdál trochu otevřenější - poté, co překonal kubánskou krizi a jiné reálné hrozby otevřeného střetu dvou světů. My jsme tuto skutečnost pochopili a mimo jiné jsme se více otevřeli světu. Pak přišla celá nová česká vlna v kinematografii, nová kultura. Objevili se výrazní lidé zevnitř systému, kteří měli odvahu pravdivě pojmenovávat poměry, jako byl v literatuře Milan Kundera a jiní. Šmahem zavrhnout tyto lidi a říci jim, že to jsou kryptokomunisté? Toho bych se neodvážil. Na druhou stranu je zde fakt, že někteří lidé měli pak v roce 1989 pocit, že jen vytáhnou složky ze zaprášených šuplíků a bude to podle jejich modelu. Představy, že se jen restartuje Šikova reforma, byla podle mého názoru zcela nereálná. Posunul se nejen svět, ale i posunuly se i naše realie. Přesto si myslím, že jejich nabídka ke spoluúčasti při obnově společnosti měla být mnohem lépe přijata a využita.

MS: *Ano, vzpomínáte pana profesora Otu Šika. Uvědomil si, že svět je jinde a není možné se vracet ke konceptům z šedesátých let.*

... Klad režimu? ...

MS: *Přesto, vnímáte nějaký klad režimu před rokem 1989? Je obtížné vše šmahem odsoudit, byť jsou lidé, kteří 40 let považují za zmařená léta. Již jsme se dotkli počinů v kultuře.*

HP: Jsem přesvědčen, že většinová společnost žila v jisté schizofrenii, protože jiný postoj zaujímali ve svém okolí a jiný ve veřejných pozicích a v zaměstnání. Vše mělo zdánlivě svůj řád a společnost byla postavena na kvazi-jistotách. Krátké období socialismu s lidskou tváří pak nahradilo normalizační dusno. Existoval úzus: my vás budeme jako platit a vy budete jako pracovat.

MS: *A musíte též mlčet a souhlasit s politickým vývojem.*

HP: Ztrácel se vztah ke společnému, byla to pouze fasáda. Jsem přesvědčen, že naprosto převažoval postoj, že je důležité nějak přežít. Těžko můžeme mluvit o nějakém většinovém vzdoru, který někde dřímalo, když 97 procent lidí volilo jednotné kandidátky Národní fronty. Sám jsem k volbám nechodil, ale věděl jsem, že to bude mít své důsledky. Nebyl jsem ani členem ROH. Tím pádem jsem nemohl jezdit do Bulharska, nebyl jsem v pořadníku na poslední model škodovky atd. Husákovská normalizace byla děsivá právě v tom ohledu, že si své lidi kupovala a systematicky je korumpovala a tím lámala jejich charakter: Za drobné dostanete poslední model škodovky, budete moci jet do Bulharska a plout v hlavním proudu, hlavně se neptejte na nějaké hlouposti. Vztahy se odvíjely od

toho, nakolik je ten či onen loajální k režimu. Existovaly však ostrůvky pozitivní deviace, a to ve všech oblastech, nejen v intelektuálním světě.

... Disidenti, a nejen oni ...

MS: *Jak vnímáte demokratickou opozici? Lidí, kteří se nesmířili s tím, co se děje kolem a nechtějí žít v schizofrenním stavu? Právě ti v roce 1989 pomohli k přemostění z totalitního režimu na demokratický.*

HP: Určitě, navíc bychom neměli zapomínat, že řada lidí přinášela osobní oběti. Měl jsem docela dobrý vztah s Václavem Bendou. Méně inteligentní zastánci minulých let se mu vysmívali, že drhne v řeči. Když by vás ale někdo zavřel na pár měsíců, neřkuli na pár let, do samovazby, také byste možná pak měl problémy s řečí. Myslím si, že řada lidí si ani nedokázala představit, že by za osobní nebo politický postoj měla strávit nějaký čas v žaláři mezi skutečnými kriminálníky. Takové napadání, že se jednalo o stylizaci, že to organizovala nějaká zahraniční rozvědka, je nesmyslné. Vždy je dobře, že se najdou lidé, kteří se zlořádu dokážou postavit, a to platí i dnes. Je důležité mít ve společnosti jiný hlas, který nastavuje většinové společnosti zrcadlo a říká ne, tam, kde dav křičí ano. Tato zásada je platná. Pouze je problém v tom, že většina pak nemá ráda, když jim tito lidé ukazují jejich vlastní slabosti. Snáze se kritizuje někdo jiný než vlastní obraz v zrcadle. Je důležité, že tito lidé existovali a připomínají nám, kam až může upadnout národ, když ohne záda. I proto je tak důležitý Palachův čin. Měl jsem ještě tu výhodu, že jsem velmi pozorně sledoval dění v Polsku. Jezdil jsem tam velmi často ještě v době, než byl vyhlášen výjimečný stav. Zažil jsem sedmdesátá léta, komunikoval jsem s lidmi z česko-polské Solidarity. Tam byla jiná atmosféra, Poláci byli mnohem odvážnější. Asi k tomu přispěl Karol Wojtyła, který se stal papežem. Solidarita měla sílu, kterou režim nakonec musel respektovat. Když jsem se zmínil o roce 1989, tak si vezměte, že my jsme byli předposlední. Po nás byli pouze Rumuni. A v té době měli Poláci již dávno nekomunistického předsedu vlády.

MS: *Převrat v Rumunsku byl krvavý.*

PH: Nicolae Ceausesca zastřelili ve škole, aby náhodou nepovídal o těch, kteří přijdou po něm. Polsko pro mě bylo inspirací. Vždy jsem tam cítil autentický závan svobody, odhodlanosti. Také k tomu přispívalo i to, že tam byly povoleny soukromé živnosti, přežívala tam mimo jiné tradice rodinných farem a drobných privátních firem.

MS: *Narazil jste na důležitou skutečnost. Když máte tuto možnost, hledíte si své zahrádky, pečujete o ni. Je v konkurenčním vztahu s ostatními. Co takový člověk, který nemá možnost vlastnictví? Režim mu nabídne, aby žil v prazvláštních sídlištních obklopujících naše města. Ve vyspělé západní společnosti je úcta k soukromému vlastnictví. Když lidem něco seberete, co je součástí jejich podstaty, o co mají usilovat?*

PH: I proto mnozí po roce 1989 ani nepřijali to, že svoboda nese i plnou odpovědnost za sebe, za rodinu, za svůj majetek, ale i za společnost jako celek ...

MS: *... a za své činy.*

... Exil, emigrace ...

MS: *Lidé, kteří se s režimem nesmířili, odešli do zahraničí. Naše země měla hodně emigračních vln. Byly to dvě velké vlny v roce 1948 a 1968. Jak tuto skutečnost vnímáte? Sám jste neměl zájem sklápnout kufry a odejít?*

PH: Mnoho mých blízkých přátel to tak udělalo. Následně jsem v polovině devadesátých let měl možnost se podívat, co si na mě STB psala. Velmi dobře věděli, s kým jsem v kontaktu, s kým si dopisuji. Ostatně každý dopis ze Západu přišel rozlepený či přelepený. Ne všichni známi tam venku dopadli skutečně skvěle. Ne všichni byli šťastni. Rozuměl jsem tomu motivu, velmi se to ve mně „lámalo“, jestli se o to nemám pokusit. Na druhou stranu jsem se v minulém režimu naučil si vytvářet svůj kvalitní mikrosvět, ten, který jsem mohl do značné míry sám ovlivnit. Již tehdy jsem dával dohromady lidi na různé aktivity. Trochu jsme utíkali ze šedi života. To pro mě byl důležitý prvek, který vyvažoval určitou bezmoc, jak o ní psal Havel ve svém pojednání o moci bezmocných. Nikdy pro mne úvaha o emigraci nebyla otázkou holé existence. Vedle své profese jsem si zařídil další živnost. Pro školy a vysokoškolské kluby jsem dělal ve druhé polovině osmdesátých let komponované pořady o hudbě a divadle. Měl jsem za to nějakou korunu. Pomohl mi můj bývalý spolužák, který na tehdejším krajském kulturním středisku vytvořil takovou skrytou enklávu opozičníků z řad muzikantů, divadelníků a indexových intelektuálů. Zkrátka řada lidí to brala tak: „*Ano, nebudu zde již jen asistovat jako pasivní konzument společnosti, budu se realizovat někde jinde, mimo ty jejich Potěmkinovy vesnice. Pokusím se o něco smysluplného ve svém oboru, ve svém hobby, ve sportu a podobně.*“ Možná, že kdyby režim měl trvat ještě nějakou dobu, emigroval bych. Dnes tuto situaci neumím objektivně zhodnotit. Soudím, že se ptáte na věci, které se nenosí, anebo se zapomínají a nejsou většinovými tématy. Když jsem zmínil Poláky, klidně bych mohl použít jako vzor i Maďarsko. Na rozdíl od mnoha jiných zemí jsme nebyli schopni nalézt dialog s našimi emigranty, z nichž se někteří chtěli vrátit, někteří chtěli pouze pomoc, a někteří chtěli alespoň obnovit kontakt.

MS: *A někteří také splynout chtěli.*

PH: Nevyužili jsme nabídnuté šance. Tak, jak nám nastavovali zrcadlo disidenti, lidé, kteří se opravdu velmi otevřeně postavili proti a byli za to pak perzekuováni, stejně tak většinové společnosti po roce 1989 – jemně řečeno – lezli na nervy emigranti - mudrlanti zvenčí. Ještě měli tendenci říkat: „My jsme tam trpěli a vy jste se tady měli dobře.“ To však nebyla pravda ani z jedné a ani z druhé strany. Tedy, ne vždy, ne většinově.

MS: *Jsou lidé, kteří odešli, aby opustili vlast, ale zůstali s národem. Soudím, že tak o svém exilu uvažuje Rafael Kubelík.*

PH: Miloš Forman je dalším a mnozí jiní. Po listopadu '89 jsem měl možnost se sblížit s Karlem Krylem. Jedná se o člověka, který to nejlépe vystihuje. Poprvé jsme se viděli již někdy na konci roku 1989, když měl první návratový koncert. Byla to úžasná euforie. Písničky jsme všichni znali z paměti. On odmítl hrát roli maňáska, toho oživlého exota z období let 1968 – 1969.

... Kritika systému ...

PH: Většinově jsme odmítali jeho kritické glosy, ...

MS: *... jeho štiplavost, ...*

PH: ... skepsi, jedovatost při odhadování toho, co se zde stane. Víím, že mi jednou vyčítal, že jsem brzo opustil Ostravu a zůstal jsem v Praze. Tehdy jsem také měl za to, že z něj mluví zapškllost. Od Václava Havla možná čekal nějakou nabídku, která nepřišla. Některé jeho písničky ztrácely poetiku, ...

MS: „Demokracie zahrívá ...“

PH: Byl asi již poněkud zhrzený a vypadalo to, že se nám vysmívá, alespoň to tak působilo. Bylo to tím, že viděl dál. Musím vám říci, že po letech jsem mu dal téměř ve všem za pravdu. Naše slabosti, malosti a rychlou atomizaci společnosti vystihl velmi přesně.

MS: *Poukazoval na čecháčkovství.*

PH: Z bolševika jsme si přenesli bohužel hlavně jistá schémata. Bolševik není pouze o uplatnění ideologie, jak jsme se o ní bavili. Schémata myšlení, jednání, rozhodování, snaha užrat ze společného, uplatnění „jánabráchismu“ apod. - to vše bylo značné a patrné na první pohled, a s tím souvisela lhostejnost a tolerance dvojí morálky. Jsem přesvědčen, že to Karel Kryl dobře viděl, i když ve dnech po listopadu 1989 všichni nosili zřetelně viditelné trikolóry a všichni se měli rádi. Tehdy mi říkal: „Mám pocit, že celá revoluce je o tom, že soudruzi se ze dne na den naučili oslovení: pane. Já tady nevidím nějakou velkou změnu. Nevidím zde nějakou pokoru lidí.“ V písniích říkal, že vy, co jste byli svině, budete i nyní. A to se přesně stalo.

MS: *Na vaše slova bych reagoval asi takto. Člověk projeví sympatie se směřováním země, ale má v sobě zachyceny praktiky, které mu umožnily přežít v režimu před rokem 1989. Moudrý sociolog Ralf Dahrendorf hovořil ve svých úvahách o revolucích v roce 1989: obnova hodnotových schémat bude trvat přibližně tři generace. Sice jsme se přihlásili k budování demokracie, ale jak budovat demokracii, když jsme žili v totalitní společnosti? Jedná se o velkou otázku, jak daný proces urychlit.*

PH: Problém je v tom, že když se podíváte třeba na Ústavu ČR, tak ona formálně splňuje všechny atributy liberálně demokratické společnosti. Demokracie však není o skeletu, o fasádě, ale o obsahu. Je otázka, jak jej naplnit. Naplňovat obsah mohou pouze živí lidé. Demokracie se opírá o tvořivé, tolerantní, odpovědné a vzdělané lidi, dokonce bych řekl, že na ně spoléhá. Ale kde je vzít? Příznějme si, že tento druh jedinců je v každé společnosti spíše v menšině. Natož v zemi, která žila téměř 50 let v totalitě a systematicky tento druh lidí vytěsňovala mimo společnost. Vzpomínám si, že v 1990 roce jsem komunikoval s jedním emigrantem z roku 1948, který žil ve Vídni. Byl tam velmi respektovaným glosátorem rakouské politiky. Udržoval si vzdáleně kontakty i s českou realitou. Věděl o zdejších vývoji. On tlumil mé nadšení z nové doby. Říkal mi, že klíčovými tématy společnosti, v nichž se nejmarkantněji promítnou rezidua minulosti, budou dvě oblasti – justice a školství. Zdejší obnova bude trvat několik generací. A kdo ví, jestli úspěšně. Výkon práva nastavuje míru obecně sdílené hodnotové spravedlnosti a dává reálný, a tudíž zároveň velmi nelichotivý obraz. Když se podíváte na složení justičních institucí, pak asi není úplně normální, že tam přežívají v rozhodujících pozicích nomenklaturní kádry bývalé strany (25 let po té). Myslím si, že ona formální očista v podobě lustračního zákona se minula svým účinkem. S jednotlivými osvědčeními se tehdy asi i obchodovalo, v krajním případě si estébáci svědčili vzájemně ve svůj prospěch. Chytaly se malé ryby a byly pak dehonestovány v našem trapném bulváru. Velké ryby byly skartovány. Nikdy se nerozkryla síť KGB a GRU. Vlastně ani nevíme, co se zde vlastně odehrálo. Problém je, že jsme si zvykli tolerovat šlendrián, manipulaci a neřády. Přistoupili jsme k tomuto období, jako k době zrání, hledání pravdy, jako k tomu, že se jedná o daň za demokracii a jsem přesvědčen, že je to daň velmi vysoká. *(Mimo jiné -*

když má tak malý stát státní dluh ve výši dvou bilionů Kč, není to rozhodně málo.) U nás vznikl převládající pocit, že právo je selektivní. V tom vidím velký problém. Ještě horší je situace ve školství. Existuje velmi málo lidí, kteří mohli předávat autentické kvality nové generaci. Zkrátka má ten náš vývoj již značný deficit a skluz v mnoha oblastech. Ale rozhodně nechci paušalizovat. Znam skvělé a poctivé právníky a znám i vynikající pedagogy. Mluví spíše o převažujících příkladech a o špatně nastaveném systému. Přesto věřím tomu, že naděje je v mladých lidech, kteří měli možnost zažít svobodný svět. Mám v tomto ohledu řadu velmi pozitivních osobních zkušeností. Pro nás bylo těžko představitelné si vzít baťoh a na víkend odjet třeba do Říma. Pro mé děti je to úplně normální. Domnívám se, že definici nové společnosti ještě nemáme v sobě, to nás teprve čeká. Ještě to bude trvat nějakou dobu a také to bude bolet.

... Demokracie ...

MS: *Spontánně jsme přešli k utváření společenského a hospodářského řádu. Rád bych se zeptal, co pro vás znamená demokracie? Lidé, kteří stáli v době převratu na čelných místech, to byla čistí idealisté, tak na to nahlíží Fedor Gál. Poznatky o demokracii však někteří lidé měli. Jednalo se o dvacetiletí mezi lety 1918 – 1938. Tato země však navazovala monarchii Rakousko – Uhersko.*

PH: V té době jsme navíc byli hospodářská výspa Evropy. Tehdy byla Československá republika schopna vyrábět věci od špendlíku až po letadla, lodě, prostě vše a také úspěšně exportovat. Upřímně řečeno, když se po první světové válce rozděloval tento středoevropský region, vyšli jsme z toho dobře, protože jsme zůstali hospodářsky velmi vyspělou zemí. Uměli jsme si to udržet. České značky měly punc a hodnotu. Jedná se o symboly doby - Škoda, Kolben - Daněk, Baťa a mnohé další. Zkrátka byli to ctihodní mužové, kteří tvořili mravní, hospodářský, politický a společenský étos kolem Tomáše Garrigue Masaryka. Prestiž měla i armáda a další symboly a instituce státu. To byl velmi silný půdorys společnosti. Je velká škoda, že Československá republika neměla více času.

MS: *Chybělo nám padesátiletí.*

PH: Mnichovem to skončilo. Představa, že po padesáti letech jen navážeme další korálek na nit a vše obnovíme, ta byla velmi iluzorní. Nebylo s kým - tradice byla přetrhána.

MS: *Formálně jsme se k tomu přihlásili, ale měla většina snahu obnovovat, co bylo na Západě? Neexistoval by náhodou režim dále, pokud by představitelé komunistického režimu nepovolili uzdu a nevykročili jsme cestou perestrojky? Nechme lidi využívat ekonomickou svobodu, byť politickou si podržíme. Lidé u nás viděli rozdíl mezi tím, co je u nás, co je na jih a západ od nás.*

PH: Myslím, že jsme se toho již dotkli. Jednalo se o variantu, která visela v mnoha úvahách takzvaně ve vzduchu. Tehdy šlo podle mého dokonce o většinový názor, i když spíše pocitový: zachovejme si jistoty, ale povolme uzdu, abychom mohli mít více svobody. Nebylo to možné. Hned na počátku selhaly špičky minulé moci. Jakeš a jeho kolegové – a ukázal to v projevu na Červeném Hrádku – nad situací ztrácel kontrolu, on a jeho soudruzi z horního patra ÚV nebyli připraveni na nějaký dialog s opozicí. Nevěřili, že nějaká opozice u nás může vůbec existovat a zformovat se. To však je jen jedna, a méně podstatná stránka věci. Nějaký hybrid byl iluzí. A nejen to, musím říci, že až s odstupem doby jsem si začal skládat mozaiku a dosazovat kostičky, jako ve skládačce puzzle. Vyjde vám, že zde byla velmi silná skupina lidí, která dokázala předvídat další běh událostí podstatně lépe než my, a to z jednoho prostého důvodu. Byli to lidé informovaní, znali realie na západ od nás a tak dále. Velmi

vlivnou pozici získali lidé pracující v podnicích zahraničního obchodu. Pro ně bylo součástí kariérní výbavy nejen členství v KSČ, ale i aktivní spolupráce se Státní bezpečností. Někteří z nich byli i vysazeni jako „kádři“ tehdejších zpravodajských služeb. Okruh lidí, kteří byli lépe připraveni, než většina nebyl početný, ale byl rozhodující. Ovládl všechny klíčové procesy. Dokonce bych řekl, že skrytě řídili i tu politickou diferenciaci. Vzpomínám si, že jsem jako první řekl, že se Občanské fórum musí rozdělit na politické subjekty, které se vyprofilují, a budou se hlásit k nějakému výchozímu ideologickému fundamentu. Následně se však ukázalo, že pro lačné vlčáky rodícího se postkomunistického byznysu bylo výhodné nějak podpořit perspektivní pravicový subjekt, který bude garantem rychlé transformace ekonomiky (míněna ODS). „Zkrátka je zde někdo, kdo za nás vyryje brázdu a my si to pak rozporcujeme.“ Vedle poctivých nadšenců zde byli jistě i pragmatičtí konstruktéři modelů blížící se kumulace majetku, kapitálu a moci. Vedle „užitečných idiotů“ zde byli i adorující čekatelé na funkce.

MS: *Dovolil bych poprosit, otázku politiky bych diskutoval později. Zůstaňme ještě na obecné rovině demokracie.*

... Demokracie a její podmínky ...

MS: *Co podle vás zásadně determinuje její efektivitu? Sám jste říkal: „Vytvořili jsme pouze formu.“ Máme svobodné volby, máme svobodná média. Lidé mohou libovolně kandidovat. Soudíte, že důležité je mít efektivní dialog? Kultivovaného, odvážného, ale zároveň slušného občana? Víím, můžete říci, že se jedná o normativní předpoklady, ale v realitě to tak nebývá.*

PH: K tomu musíte mít určitou výbavu. Člověk by měl mít dobrou vůli naslouchat druhému, přijímat impulsy a ve svých postojích nebýt dogmatický. A měli bychom umět zřít se svého monopolu na pravdu. Přijmout mantru, dogma, je vlastně snazší než přemýšlet, vést dialog atd. Pro plnohodnotnou demokracii jsou důležité tyto pojmy a jejich naplňování v každodenní praxi na všech úrovních chodu a života společnosti – pokora, trpělivost, odvaha a profesionalita. Pak to může fungovat. Plnohodnotná demokracie je hlavně o otevřeném dialogu, který nepodléhá objednávce většiny. Demokracie ctí a chrání menšinové postoje. V opačném případě hrozí plíživý populismus a extremismus. Přiznejme si, že pohodlná, manipulovatelná část společnosti tvoří nemalou většinu, která se dá zneužít tím či oním způsobem. Lidé se stávají jen jistým druhem spotřebního zboží, jen konzumenty marketingové produkce. Proto je tak důležitý otevřený prostor pro otevřenou diskusi.

MS: *Ne nadarmo Masaryk říkal: „Myšlení bolí!“*

PH: Masaryk také řekl: „*Demokracii již máme, ale nyní potřebujeme ty demokraty.*“ Jsem přesvědčen, že jeho věta stále platí. Řeknu jeden příměr, který se mi líbí. Zmínil jsem zde několikrát Polsko. V mnohém jsme odlišní, ale v mnohém jsme pohrobci stejného režimu. Na počátku nového milénia vystoupil Adam Michnik na jedné konferenci o médiích ... Tehdy říkal: „*U nás v Polsku pořád přemýšlíme, proč náš veřejnoprávní rozhlas a televize nemá úroveň jako britská BBC. Lidi máme, techniku máme, zákony máme a pořád to není srovnatelné. Já jsem na to však již přišel, nám se nedostává Britů.*“ To je deficit, který je horší. Když se podíváte na naše obchody, zboží je téměř stejné. Chodíme stejně oblékáni. Můžete si koupit jakoukoliv muziku, nemusíte ji pokoutně shánět po burzách a jinde. Díváme se na stejné filmy. Dokonce jsme se někteří naučili mluvit jejich řečí. Pak přijedete ven, žijete tam nějakou chvíli, a náhle zjistíte, že nám mnohé schází. Když jsem zmínil Brity, schází nám i národní hrdost, i většinová shoda na tom, co je to ta identita a integrita národa.

MS: *Kam směřujeme. Myslím si, že na toto téma se u nás nehovoří.*

PH: Protože to zdržuje.

MS: *Uvědomme si, že o otázce smyslu dějin, o poslání českého národa přemýšleli lidé koncem devatenáctého století, ale i během první republiky. Do jisté míry je toto téma neseno intelektuální elitou národa.*

PH: Myslím si, že ona vámi zmiňovaná elita u nás v nové éře dosti absentuje, nebo je zatlačována „mainstreamem“, konzumem, produkcí zábavy a naší hrou na politiku. Tento hlas je minoritní, až okrajový, nemá sílu. Jsem přesvědčen, že mnohé naděje nenaplnila po roce 1989 ani církev, což je také problém. Dnes je to bohužel spjato, spíše než s vírou a autentickými hodnotami, s církevními restitucemi a vytrácí se z toho patřičné poselství. Myslím si, že řada lidí z intelektuální sféry si absenci hlasu morálních autorit mučivě uvědomuje, ale se zdá se, že se již smiřuje s tím, že prohrála poziční válku s technology moci.

... Demokracie a občanská společnost ...

MS: *Sluší se říci, že důležitým prvkem kvalitní demokracie je živá občanská společnost, ...*

PH: ... pochopitelně!

MS: *Ona nastavuje zpětná zrcátka. V jisté míře je protiváhou politické moci. K tomu, aby společnost „byla slyšet“, potřebujeme uvědomělého občana. Ne nadarmo se říká – a bylo na to poukázáno v roce 1989 – že v jednotě je síla. Když se lidé dokážou shodnout a vytvoří gramotný záměr, je pochopitelné, že představitelé vládnoucí elity by měli danou skutečnost reflektovat.*

PH: Zde jsme v absolutní shodě. Pokouším se o to také. Veřejně vystupuji, publikuji, analyzuji a zapojuji se do aktivit občanských iniciativ. Poznal jsem spoustu báječných lidí, kteří to dělají z přesvědčení, a ne z nějakého skrytého zájmu, budoucího profitu. Ti lidé zde jsou. Jedná se o nikdy nekončící běh na nikdy nekončící trati. Jedná se o schopnost aktivně se vložit do veřejného prostoru. Poukazovat na bezpráví, zločiny, zneužívání moci a podobně. Málokdo si uvědomuje, že se nejedná o velká gesta, že si vezmu megafon a budu něco křičet na ulici či rovnou na Václavském náměstí a budu všem pro smích. Začíná to v mém prostoru, který mohu ovlivnit. Máme chalupu na venkově, a vím, že stačí jeden člověk a může změnit ráz obce, a to v dobrém, ale bohužel i v tom špatném. Zase se vracím k Masarykovi. On zdůrazňoval drobnou, mravenčí práci ve prospěch obce. To je také něco, co vidíte na západ od nás, že svět těchto lidí nekončí plotem jejich pozemku. U nás to tak, bohužel, velmi často je. Řekl bych, že je zde frustrace z toho, že se mnohé nedaří, končí to pak vnitřní emigrací. Lidé opět začínají utíkat do svých únikových světů. Odmítají se účastnit veřejné debaty, natož se někde veřejně angažovat. Dokonce se bojí něco poslat e-mailem, aby si to náhodou nepřečetl nějaký špión. Objevuje se cosi, co je ten nejnebezpečnější jev. Před pětadvaceti lety bych nevěřil, že to znovu zažiju. Objevuje se něco jako existenční a dokonce existencionální strach.

MS: *Zkrátka za své přesvědčení budu sankcionován.*

PH: Budu mít problém v zaměstnání, mohu být vyčleněn z různých komunit jako nežádoucí „potížišťa“.

... Demokracie a bohatství ...

PH: Jiný svět mají velmi zámožní lidé. Mimochodem vám položím jednu otázku. Kolik je v Česku korunových miliardářů?

MS: *Korunových? Padesát, možná sto.*

PH: Je jich 300. Navíc, když si vezmete, že je u nás asi už 20 tisíc českých daňových subjektů, které daní v daňových rájích, a že více než třetina akciových společností má anonymní vlastníky, pak vlastně ani příliš netušíme, komu stát de facto patří. Problém je v tom, že ti majetní, movití, silní, ti vítězové privatizace, necítí spoluodpovědnost za stát, až na vzácné výjimky. Oni nyní rádi vstupují do médií, dokonce si ta média kupují, aby si trochu „osprchovali“ svědomí a vylepšili si obrazy svých vlastních příběhů, ale necítí se být součástí společného prostoru, na rozdíl od některých lidí z první tisícovky časopisu Forbes. Například Warren Buffett, který určitě patří mezi nejmajetnější lidi na světě, ale přesto cítí tu spoluodpovědnost, anebo možná, že právě proto ...

MS: *... je „součástí“ společnosti, ačkoliv má majetek.*

PH: Například říká, že jsme postavili umělý, virtuální svět spekulativního kapitálu, kde se nic nevyrábí, nic netvoří, ani neobchoduje se zbožím, ale obchoduje se s uměle vykonstruovanými informacemi. To pochopitelně vede k morální devastaci, protože vykonstruovaná iluze a faleš je základem prezentace. Z mého pohledu je to chybné. To pak podryvá společenský systém. Je cenné, když člověk, který je silným hráčem uvnitř top úrovně, řekne, že to tak nechce. „Nechci, abyste psali zákony mně na míru“. A dále také řekl: „Nerozumím, proč má mít moje sekretářka jinou daňovou sazbu než já?“ Zároveň říká: „Budu platit vysoké daně, ale tebe státní budu kontrolovat, zdali mé daně neutráciš na nějaké nesmysly, nebo jestli je nerozkrádáš!“

MS: *Zde je vidět, že byl ochoten být lidem v nějakém případě rovný. V západní demokracii jsme si rovni před zákonem, také se zdůrazňuje to „one man, one vote“. Neplatí výše konta jednotlivých lidí. Demokracie může být narušována kapitálem, ale ve vyspělých demokraciích je na to brán ohled. Každý člověk má svůj hlas, není dobré sledovat způsoby východních států, kde silný hlas mají oligarchové. Není vhodné se inspirovat Ukrajinou.*

... Kapitalismus ...

MS: *Jistě bychom měli říci pár slov k obnově kapitalismu. Systém centrálně plánovaného hospodářství nefungoval, bylo vidět zaostávání, a proto obnova tržního hospodářství byla logická. Působil jste v Občanském fóru, jeho představitelé spíše než o obnově kapitalismu hovořili o obnově tržního hospodářství. U některých lidí u nás má lidí kapitalismu negativní konotace ...*

PH: Dnes si málo uvědomujeme, že tehdy, řekněme na počátku roku 1990, byla určitá slova zapovězena. Netýkalo se to jen slova kapitalismus, ale i pojmu politická strana. Mysleli jsme si, že si zde utvoříme český druh novodobého ráje, že oprášíme tradice a zároveň udržíme étos Občanského fóra. Jednalo se o abstraktní představy, které se spíš pohybovaly na půdorysu snů a mlhavých vizí. Jak jsem říkal, byly zde i jiné kádry, taková účelová technokrati, technologové moci, kteří věděli, že se musí formulovat nové akcenty, že se musí vytvořit nové kulisy pro nové příběhy a ty pak předhodit netrpělivé veřejnosti a uspokojit tak její počáteční apetit a velká očekávání. V Občanském fóru se utkávali lidé, jako byl zmiňovaný Václav Benda - ten, který dodával pravicové podstatě křesťanský

fundament. Byl v tom hodně důsledný a řekl bych teoreticky velmi dobře vybaven, i když později ne ve všem zcela čitelný. Vedle něj seděl například Petr Uhl, což byl čistokrevný trockista. Dokonce se k tomu i hrdě hlásil. Tito lidé nemohli společně vytvořit něco, co by do budoucna mohlo fungovat, protože se pak již nedokázali shodnout ani na negaci minulého režimu, natož na společném projektu budoucnosti. To jednoduše nešlo.

MS: *Zde byl staronový hospodářský řád výzvou.*

PH: Pouze jsem chtěl říci, že osobní pozice byly tehdy velmi vyostřeny.

... Impulsy ze zahraničí ...

PH: Bylo třeba trochu „přetavit“ impulsy ze světa, který měl nepřerušovanou demokratickou tradici a který si uměl poradit s těmi ideologickými mantinely jednotlivých projektů. Sám považuji za klíčového člověka, který nás to učil Rogera Scrutona, ...

MS: *... anglického konzervativního filozofa, ...*

PH: ... který sem jezdil, a velký dík patří chlapcům z Občanské demokratické aliance, kteří na něj měli spojení.

MS: *Na počátku devadesátých let byl přeložen Slovník politického myšlení, Smysl konzervatismu.*

PH: Domnívám se, že někteří z nás začali chápat, že se v jednotlivých disciplínách musíme dovzdělat a komunikovat s lidmi, kteří mají co říci. Myslím si i s odstupem času, že tehdy docela dobře společnost popisoval například Václav Bělohradský, jenž měl v Mladé frontě své pravidelné sloupky.

MS: *Postupně vyšly pod názvem Kapitalismus a občanské ctnosti.*

PH: V nich hovořil odvážně o kapitalismu. Můžeme říci, že se odhalovala opona.

MS: *Kapitalismus měl i v západních společnostech negativní konotace. Pak přišel rok 1989 a s ním pád režimů ve střední Evropě. Další ranou byl pád Sovětského svazu. Ten vybudil kapitalistickou revoluci. Tuším, že to byl Petr Berger, který napsal o této přeměně. Z dalších známých autorů je Michael Novak – Duch demokratického kapitalismu.*

... Neexistence kapitálu a kontexty ...

PH: Jestliže jsme citovali Masaryka, že demokracii máme, ale bez demokratů, tak kapitalismus máme bez kapitalistů a také kapitálu. O tom byla ta bitva, kdo vlastně bude vytvářet nové schéma. Kdo bude kumulovat kapitál, aby společnost mohla fungovat ku prospěchu všech. Aby ti úspěšní tvořili základ úspěšné země! A zde je kruciólní problém, o společném budoucím úspěchu celé země jako hlavním zadání transformace přemýšleli jen někteří. Tehdy řada lidí, která se hlásila do Občanské demokratické strany, měla takové vstupní východisko: nemám rád komunisty, tudíž jsem pravičák. To však je velmi málo. Chyběl tam pohled na to, co to znamená. Úplně se z toho vytrácela odpovědnost, která je nedílnou součástí svobody a volného trhu. Pokud není soulad v pojmech svoboda a právo, pak společnost nemůže fungovat na zdravých základech. Být ve vítězném týmu a mít se dobře, víc mne nezajímá. Tento postoj je základem budoucí devastace společnosti.

MS: *Taková společnost je následně odsouzena k nesvobodě.*

PH: Na toto téma píšu ve svých textech. Jsem přesvědčen, že je to podstata všeho. Vezměte si, když jsme zmínili Prognostický ústav, z něhož vyšla klíčová množina lidí, z nichž ti rozhodující přišli s projektem rychlé privatizace, která zaprvé neměla právní půdorys, a zadruhé - společnost na to nebyla připravena. Opustili jsme variantu mixování několika modelů privatizace. Rozhodující byla rychlost. Rychlá koncentrace kapitálu. Přijali jsme český experiment, u kterého asistovali lidé spjatí s minulým režimem, se Státní bezpečností, spjatí s různými vztahy, které pak vyplouvaly na povrch.

MS: *Jednalo se o lidi, kteří ...*

PH: ... věděli, naučili se marketingové triky. Stačí zmínit Viktora Koženého. Společnost se začala velmi rychle atomizovat, překotně restrukturalizovat, aniž bychom definovali zadání. Důležitou veličinou byl jen čas. Vše musí být rychle. Proč?

MS: *Někdo říkal: „Ano, když nepůjdeme rychle, lidé, kteří měli napojení na minulý režim, budou konat.“*

PH: To se však stejně stalo. Po bitvě je každý generál. Jedno vám však řeknu. V roce 1999, při 10. výročí sametové revoluce, zde byla Margaret Thatcherová, ke které se Václav Klaus verbálně vždy velmi hrdě hlásil. Imponovalo mu, že měl nálepku thatcheristy ze střední Evropy. Margaret Thatcherová zde tehdy šokovanému auditoriu řekla, že to Češi provedli příliš rychle, a to bez právního rámce. Zapomněli na to, že výnosy z privatizace musí z větší části končit ve společném měšci. U počátku jsem byl, když se přemýšlelo, kam půjdou výnosy, kdo vlastně bude spravovat majetky DIKů (DIK – držitel investičních kuponů). Najednou tady bylo několik milionů drobných akcionářů. V kuponové privatizaci došlo k tomu, že se ti správci začali chovat jako majitelé, poněvadž jim to díry v zákonech umožnily. V tom vidím problém. Ještě se k tomu jistě dostaneme.

MS: *Dotýkáte se investičních fondů.*

PH: Zde jsme opustili schéma civilizované západní Evropy, pustili jsme sem model koncentrace kapitálu, jež uplatňují spíše ruští oligarchové. Říkám tomu: „český posttotalitní experiment“, který byl řízený, náhodný nebyl. Ale tehdy jsem to ani netušil. Neměl jsem dnešní zkušenosti a informace.

... Otázka zahraničního kapitálu ...

MS: *Dobrá, soudíte, že při obnově kapitalismu mělo dojít k provázání význačných, dominantních podniků, které utvářejí finální produkt se zahraničními? Touto cestou postupovala vláda Petra Pitharta. Byly rozjednány kontrakty, ale po roce 1992 tato cesta byla opuštěna a přešlo se na takzvanou českou cestu, což byla privatizace na úvěr.*

PH: Myslím si, že kdyby tehdy u společného stolu seděli srovnatelně silní a srovnatelně připravení hráči, pak bych byl určitě mezi těmi, kteří by preferovali mix různých variant. V úvaze byly i zaměstnanecké akcie a také vyčlenění strategických komodit z privatizačního konceptu. Mám na mysli vodárenství, energetiku, nerostné suroviny aj.

MS: *Myslel jste zaměstnanecké akcie, neboli ESOP, z anglického Employee stock ownership plan.*

PH: Myslím si, že byla chiméra se domnívat, že vše zvládneme českou experimentální cestou s českými státními bankami. Když jsem říkal, že jsme se pustili do kapitalismu bez kapitálu, tak jediný kapitál byl v oněch státních bankách, jelikož jiné relevantní banky nebyly. Ale pak k nim najednou

přibylo dalších asi 60 bankovních licencí. Došlo tak k další fázi rozkradení. Česká národní banka nekonala s péčí dobrého hospodáře. Absurdní bylo to, že skoro každé okresní město mělo najednou svou banku a ta byla propojena se zcela konkrétními privatizačními fondy, a to i personálně!

MS: *Kromě bank byly ještě kampeličky, družstevní záložny.*

PH: To je další černá díra, ale klíčovou roli hrály velké státní banky.

MS: *Jedná se o Českou spořitelnu, Investiční a poštovní banku, ČSOB a Komerční banku.*

PH: Tam se poztrácely desítky miliard. Transformační ztráty se odhadují až na biliony korun. Jedná se o velmi krvavou daň za takzvanou novou liberální společnost. Nedobytné úvěry pak končily v bermudském trojúhelníku české ekonomiky, tedy v Konsolidační agentuře, a poslední stíhaní hříšníci té doby dostali nedávno prezidentskou milost od Václava Klause, příznačná tečka českého příběhu.

... Ztráty, kapitalismus a mapování ...

MS: *Tomu se věnujete i ve svém současném projektu.*

PH: To je to, co sleduji jako vedlejší produkt mapování - (www.mapovani.cz). Mým cílem je nalézat kořeny - jak to šlo, kdo komu pomohl – a podobně. Nakonec zjistíte, že se to dá při dobré práci s otevřenými zdroji dohledat. Máte tak možnost si poskládat mozaiku. Nemělo by se například zapomínat na to, že Ivan Kočárník si šel z pozice ministra financí sednout do čela dozorčí rady České pojišťovny, kterou předtím i díky němu získala PPF. A podobných vazeb najdete v mapování celou řadu.

MS: *Je otázka, jestli o to Češi ještě budou mít zájem.*

PH: Mně těší jedna věc, když jste se zmínil o mapování. V tuto chvíli máme přes 70 tisíc návštěvníků webových stránek. Více než polovina lidí, kteří chodí na tyto stránky, jsou mladší 35 let.

MS: *Takže mladí Češi mají zájem o příběhy spojené s obnovou kapitalismu. To je dobrá zpráva.*

... Zpět ke strategii obnovy ...

MS: *Kdybychom se měli vrátit k počátkům obnovy, jste ten, kdo spíše usiloval o pomalejší cestu, kladl větší důraz na kvalitu právního rámce. Důležitou roli hrála slova představitelů, kteří vytyčili směřování. Nám na mysli i větu o „neschopnosti rozlišení čistých a špinavých peněz“.*

PH: Když jsme hovořili o možném mixu, česká vláda nakonec měla šťastnou ruku při prodeji Škody Mladá Boleslav. Podobně to mohlo dopadnout se Škodou Plzeň, kdyby tam byl kupujícím Siemens. Věta o špinavých penězích je takovou mediální zkratkou. Znáte to, kde není žalobce, pak není ani soudce. Klaus tím asi někomu vyslal nějaký signál. Kdo ví?

MS: *V kopřivnické Tatře by byl Mercedes.*

PH: Úvah bylo víc. Vždy jsme zde byli – ať chceme, či ne – na jedné straně pod silným vlivem Německa, a na druhé straně pod vlivem Ruska. Malý stát pod tlakem těchto reálií nemůže hrát totálně svébytnou hru a myslet si, že přechytračí zbytek světa. Je potřeba si vybrat některou z cest a

umět definovat zájmy státu. Zrovna Škoda Plzeň, která souvisí s příběhem kolem Mostecké uhelné společnosti, a na to je navázána vlivná skupina, která pak převzala i polostátní ČEZ, je příkladem toho, jak může stát krátkodobě i dlouhodobě prodělat a ztratit v dohledné budoucnosti kredit.

MS: *Můžeme to shrnout do spojení – místo Česko je ČEZ-ko.*

PH: Ano, tam jsme utekli do pirátského modelu. Myslím si, že bylo velmi poučné sledovat nedávný proces ve švýcarské Bellinzone. Představitelé této společnosti se diví, že se tomu někdo diví, tedy tomu jejich svéráznému „podnikání“, ...

MS: *... a dokonce je stíhá.*

PH: Chlapci mají pocit, že krást bylo normální. Prokurátorka Haldemannová jim tehdy řekla: „*Vaší hlavní pracovní náplní bylo praní špinavých peněz. Vymýšleli jste způsoby, jak schovat ukradené peníze přes x různých cest.*“³

MS: *To normálního smrtelníka ani nenapadne.*

PH: Ano, tím pádem takový „koumák“ vůbec nepřemýšlí, jak udržet výrobu, zaměstnanost, jak dále obhospodařovat majetek, poněvadž nejvíce jej zajímá, kolik může ukrást z firemního (v tomto případě dokonce státního) měšce. Mega privátní byznys v té době nejenže splynul s politikou a správou země, ale začal tu politiku a správu země přímo řídit.

... Banky a podniky státu ...

MS: *Problémové byly také banky.*

PH: Zmínil jsem banky, tedy jejich očištění před prodejem bylo tak drahé, že jsme je dali zahraničním zájemcům skoro zadarmo. Oni z nich získali úžasný profit, a proto své vložené peníze měli za pár let zpět.

MS: *Banky prosperují do dnešních dnů. Člověk se může zeptat, kdyby se trochu jinak postupovalo, byla zde obezřetná úvěrová politika, stát z toho mohl těžit. Tím myslím, že stát nemusel vše prodat.*

PH: Ano ...

MS: *I v ČEZu má stát dominantní vlastnictví a firma prosperuje.*

PH: Pozor na to. To bychom museli porovnat vstupy, náklady, výnosy, marže, návratnosti akvizic a investic, motivační program pro vrcholový management, výkonnost vládou dosazených politických statutárních orgánů, cenu dodávek a služeb, a nakonec i cenu za energie, kterou platí spotřebitelé - ať již domácnosti, či firmy. Zjistil byste, že v porovnání například s německým gigantom EON se v ČEZ v posledních více než deseti letech nehorázně plýtvalo a „pumpovalo“ ze státního. A ono stačí si vzpomenout na legendární výlety do Toskánska či solární boom, v němž hrál ČEZ také svou podivnou roli atd. V devadesátých letech jsme měli bankovní socialismus v tzv. tržních kulisách a v minulých letech to byl socialismus energetický. „Z cizího krev neteče“, že!

³ Vína na stránkách ČTK http://www.ceskenoviny.cz/tema/zpravy/svycarska-prokuratura-je-s-rozsudkem-o-penezich-z-mus-spokojena/1014181&id_seznam=1372

... Různý kapitalismus ...

PH: Zkrátka je kapitalismus a kapitalismus. Jsou země, kde jsou zdroje energií, voda a další společné komodity vždy pod kontrolou. My jsme se například zbavili i vodárenské oblasti. Největší hráč v českém vodárenství – Veolia má roční zisk cca 20 miliard, což je nemravnost nemravná. Platíme velmi vysoké stočné, také máme vysoké ceny energií. Já říkám, že jsme západní svět dohnali v cenách, ale nedohnali jsme jej v produktivitě, výkonnosti, kupní síle, mzdách, a již vůbec jsme jej nedohnali v parametrech, na kterých společnost stojí. Není to pouze o zákonech. Legislativu máme až příliš komplikovanou. Je to záměrné, aby ji nikdo nerozuměl. Tolerujeme jevy a kauzy, které jsou v západních společnostech naprosto nepřijatelné. To je náš hlavní problém. Když jste vzpomněl Seneku, kterého rád cituji - jsou společnosti, které jsou si dobře vědomy, že jsou odpovědné i budoucím generacím, že není možné, aby vše zplundrovaly. Zkrátka základní etické normy jsou důležitější než zákony. „Co ti nezakazuje zákon, to ti zakazuje stud“, ale co když točí naši společnou ruletou ti, jež slovo stud vůbec nemají ve svém slovníku?

MS: *Ano, kde neplatí mrav, tam si lidé vymýšlejí normy. Ty jsou tak klikaté, aby se v nich záměrně nikdo nevyznal, abychom dokázali obejít to, co bylo přijímáno jako standard.*

PH: Kromě zákonů a norem by měla platit i zásada, že by neměl být překračován obecně sdílený veřejný zájem a dobré mravy. Občas se někdo v hodnocení excesů dopustí silných výrazů. Dokonce jsme skoro již vymazali obsah takových silných výrazů jako je korupce či mafie.

MS: *Jedná se o „inflační“ slova.*

PH: Bez nadsázky vám řeknu, že skutečně u nás existuje justiční mafie. Skutečně u nás existuje konkurzní mafie. Skutečně u nás existuje exekutorská mafie. Jednou jsem napsal text, který jsem nazval: „Tak dlouho jsme tolerovali excesy, až se staly normou“. Máme pocit, že se s tím nedá nic dělat. Zkrátka rozhoduje síla peněz.

... Restituce ...

MS: *Ano, ale při budování kapitalismu bychom neměli zapomenout na dobré opatření, které z části napravilo škody, a to jsou restituce. Lidé, kteří byli minulým režimem o něco připraveni, byli z části odškodněni.*

PH: Ne vždy se to povedlo. Ani zde nezvítězil cit spravedlivého posouzení. Stačilo by uvést pár příkladů handlů s restitučními nároky přes Pozemkové úřady atd. Aby však vše nevyznělo defetisticky. Je spousta slušných a odpovědných lidí. Dokonce si myslím, že se najdou i mezi nejmajetnějšími. Jsou lidé, kteří vybudovali něco zřetelně pozitivního, a to třeba i díky restitucím, znovu obnovili nějakou tradici, postavili něco na zelené louce, vytváří nějaké hodnoty, zaměstnávají své spoluobčany, platí u nás řádně daně, poskytují přidanou hodnotu. Vyrábějí věci, které jsou schopny opravdu konkurovat nejvyspělejší produkci v těžkém mezinárodním konkurenčním prostředí. My se zde ale bavíme o obecných jevech a trendech, které zasahují celou společnost. Mně z toho vychází závěr, že jsme – protože se blíží 25 let poté – mohli být o hodně dál, a to v mnoha ohledech. Jedná se o také o vzájemnou mezigenerační solidaritu, dlouhodobější perspektivu země a podobně. To nejsou vůbec okrajová témata, lépe řečeno – neměla by být.

MS: *Bez drobné aktivity lidí by se tento svět budovat nedal.*

... Solidarita ...

PH: Udělal jsem ještě jednu věc, a to řeknu na závěr k tomuto tématu. Jedná se o jistou časovou shodu. Když jsem začal mapovat miliardáře, tak jsme před dvěma lety s několika přáteli připravili projekt pro seniory. Jde o síť domů pro seniory s pečovatelskou službou. Jedná se tedy o projekt v sociální oblasti, který by byl financován převážně z nestátních zdrojů, tedy z privátních peněz. Říkal jsem si, že když zde žije 300 miliardářů, tak to vychází, že v každém okrese jsou 3, tudíž alespoň jednoho z nich přece musíme nalézt a poprosit: „Přispějte na dobrou věc týkající se projektu aktivního stáří – Alej, mající pomáhat stárnoucím. Na domě bude vaše cedulka. Lidé budou vědět, že nejste jen dravec, sobec a neutrácíte peníze jen na golfové hřiště, hotely v Dubaji, (jak to dělá pan Řebíček), ale že vnímáte potřebu pomoci těm, kteří neměli takové štěstí a potřebují podporu druhých“.

MS: *Toto by kardinál Miloslav Vlk označil za stav pro-existence.*

PH: Nikdo z oslovených nezareagoval, ani jeden, případně se přes své asistentky „zdvořile“ omluvil. Jsem přesvědčen, že nás toto sráží do kolen. Je to přesně to, co i v jinak tolik zatracovaných Spojených státech funguje naprosto přirozeně. Nedivím se, že se někdy v člověku probouzejí pocity bezmoci a marnosti.

MS: *Mecenáš se rovná bohatý člověk a dávat peníze je jeho povinností, jelikož kdyby bohatí lidé neposkytli peníze, byli by ze společnosti vyloučeni. Něčeho jsem dosáhl, mám požehnání, a proto se musím dělit s těmi, kteří neměli štěstí, nebyli úspěšní.*

PH: Nemusíme chodit do Spojených států. Jen se podívejte na severní Evropu – Dánsko, Norsko atd., tam to přesně funguje. A navíc - oni platí mnohem větší daně než my, ale mají sociální a zdravotní bezpečí. Vědí, že stát je nenechá na holičkách. Jsem přesvědčen, že o kvalitě života společnosti hodně vypovídá to, jak je schopna a ochotna se postarat o nemohoucí a potřebné. To tak prostě je. Poblíž mé kanceláře je Jedličkův ústav. Znáím ten svět docela zblízka. Mohl jsem do jejich komunity nahlédnout i díky mnoha osobním vazbám. Víím, že klienti tohoto zařízení nemají zájem o almužnu nebo projevy srdcervoucí lítosti. Pouze by byli rádi součástí společnosti. K tomu například potřebujete, aby jim stát podal pomocnou ruku, třeba přispěl na hromadnou dopravu bez bariér nebo jim nekrátil peníze na asistenční službu.

MS: *Ale měli by přispět i miliardáři.*

PH: Nic víc. Kdyby například nějaký miliardář zaplatil bezbariérový vstup do metra, což by ve slušné zemi někdo udělal. Ne, místo toho si koupí cyklistickou stáj, půlku Pařížské ulice v Praze, vinici v Jižní Africe apod. Již zmiňovaný Řebíček si koupí fotbalový klub a hotel v daleké destinaci, prý za poněkud předražené dálnice. Mám pokračovat? Žijeme v zemi, kde bez mrknutí koukáme na skutečnost, jak si expremiér Stanislav Gross „vypral“ 100 milionů. Bez mrknutí oka koukáme na jiné příběhy, které by jinde neprošly bez adekvátní odezvy a postihu.

MS: *Ano, je zde velká tolerance.*

PH: Přesně tak!

MS: Lidé jsou z toho rozhořčení. Nemysleli si, že za 25 let zde budeme mít takové případy. Možná by daleko větší strádání způsobilo sociální vyloučení.

... Patologie ve společnosti ...

PH: Sám to přece víte. Tady v republice je ročně přes milion exekucí. Z deseti milionů obyvatel žijí dva miliony na hranici chudoby. Dobrá, můžeme se utěšovat tím, že Somálsko je na tom ještě hůř.

MS: No jo, ale člověk se má přece porovnávat s lepším, a ne s horším.

PH: My jsme měli výchozí pozici mimořádně silnou. Československo za komunistů nebyl zadlužený stát, samozřejmě kromě nemalého vnitřního zadlužení v infrastruktuře státu apod. Měli jsme zde však téměř kompletní strukturu výroby. Jen kdyby se citlivě manévrovalo. Mělo se především modernizovat, a ne rovnou likvidovat. Nemuseli jsme opouštět mnohé klíčové zahraniční trhy. Nemuseli jsme nechat Koženého zlikvidovat naší námořní plavbu atd. Seznam by to byl velmi dlouhý.

MS: Také jsme měli postupovat pokorně.

PH: V březnu 2013 vyšel v Hospodářských novinách rozhovor s bývalým federálním předsedou vlády a místopředsedou ODS Janem Stránským. On v tom rozhovoru popisuje to, co s neurvalou drzostí prezentoval Dušan Tříška, který říkal: „My, když jsme volili kuponovou privatizaci, českou cestu privatizace, věděli jsme, že nejméně 70 procent podniků musí padnout.“

MS: Vzpomínám si, mně říkal poměr, že 20 přežije a 80 zkrachuje.

PH: Stráský šel v otevřenosti ještě dál: „Věděli jsme, že krádež je nejrychlejší forma privatizace.“ To však je strašné. Děsivé.

MS: Díky tomu to má silný dopad na občany. Obyčejný člověk si řekne: „Proč bych se namáhal, vše je dovoleno, krádež režim dovoluje.“

... Obtíže současnosti v kontextu vývoje po 1989 ...

MS: Soudíte, že počátek devadesátých let byl zásadní pro formování stavu, který máme dnes? Sklízíme výsledky omylů, které se odehrály při utváření společenského, hospodářského řádu?

PH: Do značné míry ano. Řekl bych, že ke starým omylům přidáváme nové. Nyní sklízíme nejen trpké ovoce za naši naivitu, za naši neschopnost odhadnout důsledky, ale sklízíme trpké ovoce především za naši dlouholetou nedůslednost, lhostejnost, neochotu se angažovat ve věcech veřejných. To je problém, který sužuje společnost nejen nyní, ale ještě více do budoucna.

... Hodnoty ...

MS: V úvodu našeho druhého setkání bych se zaměřil na otázku hodnot. Jak vnímáte tuto oblast? V roce 1989. Lidé často vyslovovali slovo svoboda, jelikož je důležitou komponentou člověka, aby projevil své lidství.

PH: Samozřejmě. Dokonce si myslím, že je to nejdůležitější slovo v této naší diskusi, a vůbec v celém tom celospolečenském diskursu. Svoboda má pochopitelně více rozměrů. Začal bych u osobní, či spíše osobnostní definice svobody. Tu vám nemůže nikdo nikdy vzít, můžete ji ztratit pouze sám,

když se jí dobrovolně vzdáte. Pokud jste natolik silný a natolik nezávislý, ctíte a chráníte si svou osobní identitu a integritu, pak ji nemůžete ani při sebesilnějších vnějších nepřejících okolnostech nikdy ztratit.

MS: *Mnozí tuto svobodu označují za stav vnitřní svobody.*

PH: Pochopitelně.

MS: *Člověk může být svobodný i v nesvobodném systému. Můžeme to vidět i na lidech, kteří byli zavřeni. Přesto si ji udrželi, zachovali si zároveň nadhled, i když kolem sebe měli mříže, strážníky. Díky tomu si zachovali i identitu.*

PH: Souhlasím s vámi. Lidé, kteří jsou schopni nést svůj osud i v nelehkých dobách, mohou být pak přirozenými nositeli nového étosu v přelomových změnách. Tam je prazákad hodnotového půdorysu společnosti. Tato skutečnost citelně scházela po roce 1989, protože drtivá většina české společnosti žila svůj poráženecký normalizační život docela konformně. Vlastně si ani moc nestěžovala. Zvykla si na „klídek a smrádeček“ českého stylu. Netoužila po tom, aby ji někdo tzv. ze záhrobí uděloval morální lekce a připomínal ji její malosti a slabosti. Česká většinová společnost neuměla, a ani nechtěla definovat nový směr a nový půdorys.

MS: *Sluší se říci, že se lidé snažili využívat hlavně ekonomickou svobodu. Rozhlédli se a zjistili, že na západ od nás se lidé mají dobře. Abychom se dostali i my na stejnou úroveň, musíme využít to, co nám minulý režim odpíral. To znamená možnost linkovat svůj život, možnost realizovat svůj životní plán. To lidem stačilo.*

PH: Ano, lačně jsme se vrhli na všechny dříve nedostupné a odpírané produkty a doháněli jsme ztracená léta. Začaly vycházet všechny indexové knihy, najednou se stávalo vše dostupným. Mohli jsme cestovat, mohli jsme se svobodně vyjadřovat, bez ohledu na rozdílnosti postojů a názorů.

MS: *Také bez ohledu na postižení.*

PH: Ano, ale druhou stranou mince je odpovědnost. Byl jsem spoluautor hesla ODS ve volbách v roce 1992: „Budoucnost máte ve svých rukou.“ Stát zde není od toho, aby se o vás vždy paternalisticky staral, vykolíkoval vám hřiště. Je nutné, aby vám nebránil ve vašem svobodném rozhodnutí a vytvářel podmínky pro to, aby příležitosti byly rovné, aby fungovala vymahatelnost spravedlivého práva atd. Stát má však mnoho dalších rolí, nejde jen o údržbu servisní organizace. Ale to je na jinou debatu. Samozřejmě, že mnozí hlavně toužili po tom, dohnat Západ v konzumním stylu života, mít všechny ty supermarketky, prostě všechny symboly, které jsme v té době považovali za důležité. Je tam však jedno úskalí, a to je zásadní. Když se to zvrtné převážně do těchto symbolů konzumu, hodnotový půdorys nové společnosti je pak postaven jen na iluzi, na vratkých základech. Dokonce bych řekl ještě něco horšího, a to je více než symbol, to je kult konzumu a sobectví. Jestli je mi po něčem smutno z Husákovských let (ve velkých uvozovkách), je to po atmosféře pospolitosti. Bylo to v komunitách lidí, kteří našli sílu říci ne okolnímu světu. Toto nás přirozeně spojovalo.

MS: *Při jistém vyhocení můžeme říci, že jsme během transformace z komunismu přešli do konzumerismu. To znamená, že jedna totalita byla proměněna za druhou.*

PH: Zdráhal bych se použít takovou paušalizaci. Ale pravdou je, že takovým dojmem to působí. Já myslím, že problém české společnosti (a myslím si, že jsme se toho dotkli již v minulých tématech), je odlišný proti těm zemím, které umí lépe definovat společně sdílenou národní identitu, své sebeurčení, svou historii a tradice, ale i povahu daného národa. Napsal jsem na toto téma nedávno takovou dvoudílnou úvahu. (<http://petrhavlik.blog.idnes.cz/c/407049/Spolecne-sdilena-narodni-identita-I.html>, <http://petrhavlik.blog.idnes.cz/c/408122/Spolecne-sdilena-narodni-identita-II.html>) U nás se to projevovalo i tím, že neumíme navazovat například zpětné vztahy s vlastní emigrací, ...

MS: ... jako to dokážou Poláci.

PH: Chybí zde hodnotový půdorys křesťanského Desatera, jelikož jsme asi největší ateisté v Evropě. Jsme na to dokonce i pyšní, což je chyba. Chybí nám elementární kotva. Již jsme o tom také hovořili. Na rozdíl od Polska či Maďarska bylo u nás za minulého režimu znárodněno úplně vše. Dokonce bych v jisté nadsázce řekl, že i většinu lidských duší. Vesele bujelo proletářské plebejství a všudypřítomná závist. To znamená, že se úplně přetrhaly všechny přirozené vazby. Zdá se, jako kdybychom v tom pokračovali. Vekslácký, divoký kapitalismus v první fázi ovládl v nemalé míře samozřejmě veksláci a přidružené profese, a ve druhé fázi oportunističtí představitelé bývalé stranické nomenklatury a také skryté opory minulé moci. Jedná se prostě o fakt. Problém je v tom - a myslím si, že je to zásadní problém české společnosti - že máme zapovězena dvě slova, a to jsou slova elity a úspěch. Úspěch se v české rovnostářské společnosti neodpouští. Je to něco nepatřičného. Je to něco, co vzbuzuje silné emoce, silnou závist. Lidé se tak za úspěch schovávají, skrývají jej. Anebo si uvědomují problematický původ svého úspěchu. Úspěšní pak nejsou s to nést spoluodpovědnost za osud země, pomáhat potřebným. Chybí zde vzájemná solidarita, dobročinnost a vše, co s tím souvisí. Chybí klíčové axiomy vyspělé společnosti. My jsme stále v posttotalitní pubertě. Na mé gusto to trvá již dlouho. Obávám se, že z toho nikdy zcela nevyjdeme ven. Ve společnosti absentuje silný hlas přirozených, silných osobností, které by sdílely společné hodnoty, společné postoje a měly ve veřejné diskusi prostor. Ony jej nemají a někdy ani mít nechtějí. Vezměte si, že minimálně od Bílé hory jsme elity uměli spíše vyhánět a likvidovat. Nejprve jsme se jim vysmáli a pak jsme je vypráskali pryč.

MS: To je však projev neúcty. Byli – nebyli jsme uctíví k představitelům první republiky, ale následně jsme strpěli komunisty. Neúcta trvá do dnešních dnů.

PH: Neúctu praktikují neuctiví lidé, jinak to ani být nemůže. Problém je v tom, když tito neuctiví lidé jsou těmi, kteří ve společnosti udávají tón a nastavují obecné normy. A zmanipulované masy tomu ještě nadšeně tleskají. První republika měla strašnou smůlu, že trvala tak relativně krátce. Masaryk říkal, že potřebuje 40 – 50 let. Nebylo nám to však dáno. A to vůbec není na místě si první republiku nepatřičně idealizovat. K dokonalosti ji chybělo mnohé. Byla mimo jiné antiklerikální, antiaristokratická a nedospěle hašteřivá. Ke škodě všech. Víte, nemůžeme se však do nekonečna vymlouvat na nějakou padesátiletou epochu nesvobody. My si skrytou nesvobodu, takové skryté závislosti, neseme stále dál. Bohužel zde nevidím náznaky zlepšení.

MS: Přirozeně se to odráží v chápání hodnot, které jsou jiné než ve vyspělých západních zemích.

PH: Víte, když někdo reaguje popudlivě a říká – ať tedy řeknu nějaký recept, tak je třeba si přiznat, že žádná revoluční změna nám nepomůže. Češi si rádi chodí jednou za dvacet či třicet let „zakřičet“ na Václavské náměstí. Eufemisticky tomu pak říkáme revoluce. Jenže tu rozhodující revoluci musí

provést každý sám ve svém nitru. To je daleko bolestnější, se přerodit, začít se chovat jinak, podle jiných hodnotových mantinelů. Je to obtížné, a proto na to raději mnozí rezignujeme.

MS: *Vaše slova nás pěkně přemostila k větě, kterou řekl Václav Klaus: „Měníme systém, ne lidi.“ Vy ukazujete, že je nutná jak změna mantinelů, tak opatrná výchova člověka. Bez výchovy - dávání patřičných impulsů, které dělají elity, se společnost bude „plácát“ na místě.*

PH: *To je logické.*

MS: *Václav Klaus tuto větu zmínil proto, že přílišné apelování na to, jak se mají lidé chovat, může vést k sociálnímu inženýrství.*

PH: Předně chci říci, že Václav Klaus nemá podle mého názoru morální právo vynášet tyto soudy o české společnosti. Doporučuji vám četbu brožurky „Odcházení s hanbou“.
http://www.klausovavelezrada.cz/files/odkvetani_s_Hanbou.pdf. Vy jste to již zmínil. Je důležité mít dobrá pravidla, jednoduchá, srozumitelná, vymahatelná. Tak, aby se člověk vlastně necítil rukojmím toho systému, ale aby systém odpovídal a odrážel realitu života, aby to nebyl produkt laboratoře, ať již právní, technokratické. To je pravda. Na druhou stranu je důležité, aby zde byly pozitivní příklady, a to v mnoha oblastech. Když jsem se bavil o justici, je nutné, aby zde byli odvážní a mravní soudci, ...

MS: *Asi máte na mysli Vojtěcha Cepla mladšího ...*

PH: ... nebo pana Šotta, který soudil Bártův případ s úplatky. Jedná se o velmi důležité signály. Dnes zažíváme další fázi boje uvnitř justice, ale i boje mezi policejními a zpravodajskými službami atd. Tristní je obraz v mnoha médiích, včetně veřejnoprávních, a mohli bychom pokračovat v mnoha dalších sférách. Stát, který není postaven ani na vyváženém modelu dobrého systému a ani na dobrých reprezentantech, nemůže dlouhodobě fungovat bez devastujících účinků na celou společnost.

... **Politika** ...

MS: *Nyní bych si dovolil otevřít otázku budování, obnovy demokratické politiky. Než se dostaneme za rok 1989, rád bych diskutoval otázku politiky před rokem 1989. Dříve byla politika spojena se státostranou. Kdo na ní chtěl mít účast, musel mít buď rudou knížku, nebo legitimaci stran utvářejících Národní frontu. Jak vnímáte politiku před rokem 1989? Mnoho lidí mělo stranické knížky, ale ne z toho důvodu, že by chtěli sloužit, ale aby mohli dělat kariéru.*

PH: Kariéristické účelové stranictví, které je motivováno ekonomickým profitem a bezpečnou platformou pro sebe sama, obávám se, funguje spolehlivě stále dál. Toto schéma jsme si přenesli, jenom se čas od času přetře fasáda, změní se PR a marketing. Účelových straníků máme, co hrdlo ráčí, i v současnosti. Jen si všimněte, že když nějaká parta, které omylem říkáme politická strana, zaznamená úspěch, okamžitě tam naskáčou lidé, kteří v ní cítí příležitost a berou to jako výťah k moci nebo k nějakému osobnímu profitu. Nežrídka jsou to i slušní fluktuanti, chcete-li, političtí turisté. Tak to prostě funguje. To je další symbol - reziduum minulé éry, v tom se příliš nezměnilo. Také není od věci se podívat, kolik bývalých členů KSČ je organizováno v různých stranách do současnosti. Zkrátka tomu tak je. Samozřejmě to opět záleží na osobním ukotvení člověka a za jakou cenu je ochoten páchat věci, s kterými se například neztotožňuje a stačí mu pouze jistý zisk, směřování na osobní kariéru. Před rokem 1989 jsem žil ve svém vlastním mikrosvětě, který se tomu obecnému úzu

vzepřel, anebo s tím alespoň nechtěl mít s tím nic společného. Možnosti protestu byly velmi omezené. Považuji za důležité, že jsem nechodil volit kandidáty Národní fronty. Druhý, a možná můj větší úspěch bylo to, že se mi podařilo získat „modrou knížku“, což je dodnes největší klenot mé knihovny.

MS: *Pokud jsem vám dobře rozuměl, politika před rokem 1989 nebyla službou společnosti.*

PH: A dnes je? Byla pouze výrazem loajality k oficiální moci. Ta mohla mít různé motivy. Samozřejmě byli lidé, kteří věřili ideálu beztřídní společnosti, aniž by si uvědomovali, že jsou pouze něčím nástrojem. Společnost byla výběrová a selektivní, stačilo se k ní pouze přidat a úspěch byl zaručen.

MS: *Mohl jste klidně zvednout transparent s nápisem, třebaže jsem si myslel něco jiného. To však mohlo dopadnout a také dopadalo na identitu lidí.*

... Politika, Václav Klaus a kontexty ...

PH: Když jste zde zmínil Václava Klause, tak on vlastně říkal lidem v těch prvních měsících své kariéry docela rozumné poselství – „Budte nezávislí, silní, hrdí, sebevědomí!“. To znělo mnohým lidem libě, protože jsme mnozí měli z dřívějšíka pocity osobní degradace, ale nyní najednou můžeme zvednout ohnutá záda a přihlásit se do fronty na nový „success“. Zde však je jedno „ale“, a to když se na chvíli zavřou dveře před právním rámcem, před důkladnou diskusí o hodnotovém půdorysu nové společnosti, pak chtě nechtě přijímáte vratké „rychloobrátkové“ základy, se skrytými původními kořeny, pouze s jinou fasádou. A další Klausův problém byl v tom, že hlasateli a kazateli jeho tržní postkomunistické víry byli lidé jako Kožený, Junek, Charouz, Čermák, Kovarčík a další jim podobní. Barvy se vyměnily, ale tzv. nové kulisy stály na podobném modelu. Prazáklad je dvojí morálka. Ta se přenesla z normalizačních let. I v té době vám v soukromí byli téměř všichni ochotni potvrdit, že to dělají pouze proto, že musí, že nevěří tomu, co slyší od Bilaků, Husáků a jejich klonů. „Co se dá dělat? Takový je svět. Žijeme v bipolárním světě“. Jednu pravdu měli ve svém privátním životě a jinou na schůzích. Nakonec s vzpomeňte na báječný film ...

MS: *Báječná léta pod psa podle knihy od Viewega ...*

PH: Ještě drsnější pravdu předvedl Karel Kachyňa ve filmu podle scénáře Jana Procházky – Ucho. Tam bylo vidět, jak se na stranických kluzkých podlahách bruslí nejen na hranici vkusu, ale někdy i holé existence.

... Hnutí a strany ...

MS: *Když se podíváme do roku 1989 a následných let, obnova demokratického systému je spojena s Občanským fórem. Vzniklo velice spontánně. Divil jste se, že v lidech je najednou naakumulovaná energie, jež se projeví tímto způsobem?*

PH: Byl jsem překvapen a překvapen musel být každý. Kdo to nepřizná, asi neříká úplně pravdu, anebo naopak věděl mnohem více, protože téměř všichni jsme si mysleli, že totalitní systém zde bude na věky. A pokud se něco změní, bude to pouze nějaká měkká forma. Na druhou stranu - ve druhé polovině osmdesátých let bylo více než zřejmé, že ledy začínají pomalu pukat. Stará garda ztrácela sílu. Bylo cítit přeskupování sil i uvnitř mocenských struktur. Něco bylo v pohybu.

MS: *Ano, toho jsme se dotkli v rámci našeho prvního setkání. Svou otázku jsem zaměřil na vznik Občanského fóra - hned po zásahu se dali do pohybu herci, studenti ...*

PH: Každá revoluční doba potřebuje silné impulsy a potřebuje velké symboly. Takovým byl příběh o mrtvém studentu Martinu Šmídovi. Jsem přesvědčen do dnešních dnů, že kdyby se tento příběh neodehrál, ještě dlouho by byl celý vzdor pražskou záležitostí. V roce 1988 – 1989 zde byly Palachovy týdny, výročí okupace 1968, petice Několik vět aj. Najednou rostla množina lidí, kteří se rozhodli říci NE, a to bez ohledu na důsledky. Zkrátka věci se už nedaly zastavit. Demontáž východního bloku však nebyla žádným českým specifikem. Občanské fórum bylo pochopitelně pro první fázi proměny společnosti asi jediné možné řešení. Kdyby se hned na počátku začaly skupiny atomizovat, neměly by šanci uspět v oficiálním střetu s komunistickou stranou, která tak ale přežila svou klinickou smrt a zachovala si do dnešních dnů svůj nezanedbatelný vliv. A vámi zmiňovaní herci? Ne náhodou se na ně již zapomíná. Jejich význam spočíval spíše v symbolice. Byli dobrým lákadlem, zvyšovali emoční napětí a dramatickosti událostí. Myslím, že mnozí dodnes zcela nechápou, že se hráli jen roli „roztleskávačů“ pro jiné sekáče. A ani já jsem to tehdy netušil. Bylo to fajn sledovat to masivní probouzení našich lepších já, i když to trvalo jenom pár týdnů. V závětrí se však již stavěly nové kulisy na nová příští představení.

MS: *Zkrátka se jednalo o velkou vlnu, která měla napsáno: „Jsem proti systému, který zde byl 41 let.“*

PH: První prohlášení Občanského fóra mělo dvě pasáže: jednu - co chceme, druhou - co nechceme. Příznačné bylo to, že jsme se tehdy dokázali dohodnout na tom, co nechceme. Bylo jasné, že nás velmi záhy čeká problematičtější část debaty o tom, co vlastně chceme. Občanské fórum sehrálo pozitivní roli. Také si přiznejme, že – v jednom svém textu jsem to napsal – každý revoluční čas v Čechách nakonec skončí u oblíbeného, smířlivého hesla „nejsme jako oni“. Na jednu stranu je to dobré, nebudeme situaci vyhrocovat, nebude své oponenty přeci všet na sloupy, ...

MS: *... uděláme tlustou čáru, ...*

PH: ... aniž bychom popsali čerstvou historii, aniž bychom ukázali na ty, kteří deformovali společnost včetně lidských životů, šlo to pak bohužel tak, že celá sametová revoluce byla o tom, že se soudruzi naučili říkat místo „čest práci“, „dobrý den, pane“. Kryl to řekl správně. Na úrovni škol, fabrik, různých institucí se z náměstka stal ředitel a naopak. Ne nadarmo se tomu říká revoluce náměstků. A vše bude OK. Nyní vyměníme nástěnky a mávátka, ale hlavně, abychom všichni měli pořádně dlouhé trikolóry. V každé kanceláři fotografii Václava Havla. V rámci Občanského fóra jsem byl též členem prověřkových komisí. Vzpomínám si, když jsme se tehdy ptali skupiny velitelů krajské celní služby, všichni tam do jednoho měli naučené monology, jak se na pád komunismu těšili, tajně si četli Havlovy hry, tajně poslouchali Svobodnou Evropu. Jednalo se o lež jako věž. Zapamatoval jsem si tam jednoho člověka. Byl to bývalý náčelník celní služby, později zástupce krajského ředitele. Ten nebyl dlouho k sehnání. Nemohli jsme jej najít. Vypadalo to, že snad utekl. On se jen tajně schoval na toaletě. Během čekání vypil láhev své oblíbené vodky. Dodal si odvahy, přišel a řekl nám: „Čest práci, vy všichni jste šmejdy a zrádci a já miluji socialismus.“ Frajer. Občas se jednalo o komické a zábavné příběhy.

MS: *Jasně se ukazuje, že lidé neměli směřování.*

PH: Podívejte se, když z balkonu Melantrichu zazpíval hymnu Karel Kryl s Karlem Gottem, bylo jasné: co jsme si, to jsme si, ale hlavně se nyní všichni mějme rádi. A Kryl si to pak velmi vyčítal. Bylo však

jasné, že omamný étos, kdy se lidé k sobě chovali hezky, brzo vyprchá. Bylo zřejmé, že se v tom někteří začínají lépe orientovat. Uvědomte si, že v té době zde byla velmi početná sovětská armáda. Nebyli jsme si jisti, co bude.

MS: *Shodou okolností tato armáda odchází v roce 1991 za pomoci Michaela Kocába ...*

PH: On to spíše uměl marketingově prodat. Více to nechci rozvádět.

... Program hnutí Občanského fóra ...

MS: *Dobrá, ale jak jste vnímal programová východiska Občanského fóra? Byl kladen správný důraz na fakt, že stát by měl dbát na makroekonomickou stabilitu, měl by se v počátku zabývat otázkou dobrého nastavení právního řádu, také privatizací a restitucemi?*

PH: Program byl ve velmi obecné rovině. Byl jakousi deklarací našeho vzdoru vůči předchozímu režimu. Zdůrazňovala se lidská práva, soukromý majetek, svoboda, demokratické volby jako prostředek, vznik demokratických institucí. Bylo zřejmé, že se musí vytvořit základní právní rámec. To znamená, rychle změnit ústavu a připravit novou.

MS: *Jistě zde byl také problém postavení národností.*

PH: Dělení státu na národnostním půdorysu bylo od samého počátku velkým problémem. Řekl bych, že Československo se začalo dělit již ve chvíli, kdy na Slovensku vznikla Veřejnost proti násilí. Také jsem to svým přátelům ze Slovenska opakoval. Málo se ví, že ihned po 17. listopadu, to znamená 19. listopadu, vzniklo Občanské fórum Slovenska v Košicích. Bratislavská parta si založila svou alternativu. V tu ránu bylo jisté, že hrajeme na dvou hřištích, že bude velmi obtížné odstředivé tendence vrátet nazpět. Do toho se zde objevila úplně umělá hra na moravskou identitu, na rozdělení společného státu, ale ne na dvě, ale na 3 části. Následně se ukázalo, že moravskou stranu tehdy zakládali bývalí představitelé StB. To byl model, který fungoval i v postsovětských republikách. To znamená, že zde byla snaha rozdělit společně sdílený prostor na méně porcí, ovládat ty malé a pak je schlamstnout. V té době jsme netušili, jak jsou tyto akce různě motivované, ale i různě řízené.

... Dialog při psaní programu Občanského fóra ...

MS: *Jak jste vnímal dialog v rámci Občanského fóra při psaní programu? Konstatoval jste, že lidé během sametové byli „proměněni“?*

PH: Jako reprezentant regionu severní Morava jsem do Špalíčku (centra OF) začal jezdit velmi záhy. A zároveň jsem velmi záhy vystřízlivěl z iluzí, protože ona to taková „symbióza“, taková báječná parta skvělých kamarádů nebyla. Bylo zřejmé, že ve velkém „politbyru“ Občanského fóra sedí lidé, kde vzájemná disharmonie byla nepřehlédnutelná. Václav Klaus byl v první sestavě takový cizorodý prvek, který přišel z Prognostického ústavu na doporučení Rity Klímové, a přinesl tam jiný, řekněme spíše úřednicko – technokratický pohled. Málo se ví, že v úvodním prohlášení je jeho stopa velmi výrazná, poněvadž textu dal nějaký řád. Řada lidí byla z humanitně orientovaných disciplín a hrozilo, že program může být mělký, jen proklamativní.

MS: *Klaus - ekonom, zástupce racionálního přístupu, do toho vložil své.*

PH: V tom bychom mohli vidět přínos. Problém byl také v tom, že řada lidí měla diametrálně jiné životní zkušenosti. Již velmi záhy se tam začal projevat dost silný a skoro až dominantní hlas lidí z roku 1968. Jednalo se o Obrodu. Zkrátka nebylo jednoduché nalézt konsensus. Tehdy zvítězil rozumný názor: „Nyní je důležité „dostrkat“ společnost ke svobodným volbám“. Nebyla energie a možná ani zadání na to, abychom zakázali KSČ jako značku. Diskuse, zdali je to možné a správné byla tehdy velmi živá. Argument, že by komunisté přešli do jiných stran, byl zcela lichý, jelikož tam našli tak jako tak. Tímto krokem jsme je rehabilitovali. Řekli jsme jim: „Získáte-li mandát, budete regulérní politikou silou.“ Následně jsem byl šéfem volební kampaně a pro mě bylo důležité porazit komunisty ve volbách, když už to tak je. Vnitřně jsem s nimi měl problém. Měl jsem problém s neadekvátní vstřícností Petra Pitharta, který se pro mě stal symbolem smířlivosti. Slavné se staly jeho věty o tom, jak slyší trávu růst (v údajném honu na komunisty) a jeho úvahy o „dvojdomech“, čímž projevoval svou přepjatou smířlivost se slovenskou emancipací. Obojí z mého pohledu bylo špatně. A navíc, i když byla Státní bezpečnost zákonem již v lednu 1990 rozpuštěna, její struktury byly dál aktivní celé jaro 1990 a vesele shromažďovaly materiály na své ideové nepřátele dál. Zažil jsem to na vlastní kůži.

... Důležitost Občanského fóra ...

MS: *Dobrá, zkrátka - Občanské fórum bylo důležité pro přemostění „revoluční doby“. Před rokem 1989 zde byla dominantní strana. Fórum vykrylo prostor mezi lety 1990 – 1992, kdy převládla snaha o reformu OF na standardní politickou stranu.*

PH: Jedno je třeba si uvědomit. Tuším, že na počátku října 1990 jsem veřejně řekl, že se fórum musí rozpustit a musí z něj vzniknout strany. Reakce tehdejšího vedení Občanského fóra ve Špalíčku byla hysterická. Měl jsem téměř zákaz Prahy. Miloš Zeman jako předseda poslaneckého klubu Občanského fóra navrhoval mé vyloučení z řad OF, což bylo i z formálního hlediska absurdní. Téměř mě chtěli vystěhovat na Sibiř, jelikož tehdy slovo politická strana bylo zapovězeno. Jednalo se o hrubou nadávku.

MS: *Tuším, že Vladimír Železný vymyslel slogan: „Strany jsou pro straníky, Občanské fórum je pro všechny.“*

PH: Ano, bylo to v té době geniální, ale jen v té době. Důležité je, že kolem Občanského fóra bylo několik výrazných osobností z umělecké branže, i když tehdy se to tak nejmenovalo - byl to vlastně takový zárodek marketingu a P.R. Vladimír Železný tam sehrál jako mluvčí výraznou roli. Jsem přesvědčen, že ještě výraznější roli v prvních měsících sehrál Láďa Kantor, který byl zkušený dramaturg a uměl jednotlivé věci dát dohromady. Byl tím, kdo spolurežiroval první setkání na Letné, kam přišel téměř milion lidí. Skládal mozaiku účastníků, kteří tam budou vystupovat. Zde zahraje Jaroslav Hutka, zde něco řekne ten a pak onen. Bylo důležité, že tito lidé byli schopni tomu dát nějakou myšlenku, nějaký výraz. Klíčová byla také role moderátora mítinků Václava Malého.

MS: *Jestliže jsme měli směřovat do vyspělé západní Evropy a tamní politický systém je postaven na politických stranách, ...*

PH: ... nemohli jsme tomu uniknout. Jde pouze o to, že pokud by se s tímto atakem stranictví začalo o rok dříve, hrozilo by, že se to rozbije, že by znovu obnovená síla komunistů byla schopna si tu moc udržet, i kdyby se třeba přelakovali. Myslím si, že to nešlo jinak. V dnešní optice to může vypadat všelijak, kdy máme všichni milion informací, všichni jsme on – line, což tehdy nebylo. Neměli jsme

mobilní telefony, nebyl internet. Hodně záleželo na tom, aby lidé byli schopni spolu živě komunikovat. Neposílali jsme si vzkazy přes facebook atd. Bylo to spontánní, bylo to opravdové, bylo to s notnou dávkou obav, co se stane a nestane. Tak jsem to vnímal já. Jestli to šlo jinak, zdali jsme měli politické strany založit dříve? Z mého pohledu byl vývoj racionální a adekvátní, a v té době to byla docela úspěšná cesta, směřující ke standardům ve vyspělých demokraciích. A to bez ohledu na další vývoj.

... Občanská demokratická strana ...

MS: *Dobrá, také jste byl tím, kdo spoluzakládal Občanskou demokratickou stranu. Jak vzpomínáte na to období? Dá se říci, že ODS vznikla díky tomu, že většina členů Občanského fóra přešla do Občanské demokratické strany.*

PH: Také jsme se toho již částečně dotkli. Revoluce má některé zákonitosti, které platí obecně. Zkrátka má své fáze. Je to jako v divadelním představení. Musíte to otevřít, pak je krize, katarze a pak to také musíte uzavřít. Příběh byl o tom, že „papiňák“ bouchl. To byly emoce. Najednou se vytvořila obrovská pospolitost. Tento čas měl svůj symbol. Tím se stal Václav Havel. Nesl symbol statečného člověka, který vzdoroval minulému režimu. Ponechme stranou další rozbor jeho osobnosti. To by bylo na dlouhou samostatnou úvahu. Na druhou stranu - Václav Havel se stal symbolem – a ačkoli to zjemňoval a popíral, ale v Rudolfském projevu se k tomu po letech vrátil – něčeho novátorského i v evropském kontextu, jelikož on hlásal nepolitickou politiku. Možná, že tím trochu předběhl dobu. Dnes by jeho hlas měl silnější odezvu než v jeho době. On říkal, že důležitá je občanská společnost, hodnotový půdorys společnosti. Lidé ale po čase chtěli něco hmatatelnějšího, chtěli rychle daný úspěch. Instinktivně hledali symbol nové éry. Měli jsme etapu Václava Havla, ta trvala přibližně první dva roky. Bylo jasné, že je zde nika, kterou je třeba zaplnit. Já jsem byl poradcem Václava Klause hned po volbách v roce 1990. Před tím jsem vedl jeho kampaň ve volbách, neboť jsem ho tzv. vyfasoval z Prahy. A byla to kampaň velmi úspěšná. Jen díky tomu zůstal ve druhé Čalfově vládě. On se však politice ze začátku bránil. Myslel si, že může hrát roli, kterou hrál Leszek Balzerowicz v Polsku, jenž byl úzce vymezeným odborným symbolem ekonomické transformace. Nikdy nebyl integrální součástí politických struktur – Solidarity atd. Bylo na něj nahlíženo asi v tomto duchu: „Ty jsi expert, ale do politiky se nám nepleť.“ Snažil jsem se Klausovi vysvětlovat, že pokud chce být symbolem transformace, nejde to bez politické podpory, jelikož v tom shluku atomizovaných sólistů Občanského fóra by nikdy nezískal masivní podporu. První neoficiální centrála ODS byla v mé kanceláři. Komunikoval jsem s lidmi z OF z celé republiky, trávil jsem dlouhé hodiny v obou parlamentech, především ve Federálním shromáždění a řídil jsem i mediální výstupy. Později jsem připravoval a řídil první volební kampaň ODS. V té době jsem byl také šéfem Hlavní kanceláře a tajemníkem Výkonné rady. Osobně jsem řídil i manažerskou strukturu ve všech okresech. Ale vraťme se zpět. Bylo jasné, že podporu pro nějakou rychlejší razantnější ekonomickou transformaci, která bude podobná té, jež prováděla ve své době Thatcherová, je nutné opřít o výraznou politickou sílu. Že se Občanské fórum bude dělit, už jasné bylo. Řekli jsme, že objedeme republiku, zeptáme se lidí, co vlastně chtějí a nabídneme jim účast v našem plánovaném projektu. Uvedli jsme, že z Občanského fóra uděláme politickou stranu, která bude mít liberálně – konzervativní orientaci a udělali jsme základní prohlášení. Tehdy jsem napsal žádost o přijetí do strany, kde jsem popsal základní programová východiska. Na nejbližším sněmu Občanského fóra jsme řekli, aby se lidé přihlásili. Těsně předtím si vedení Občanského fóra vymyslelo, že bude volit oficiálního předsedu, jelikož dosud neexistoval, neboť bylo kolektivní vedení. Když se na podzim roku 1990 stal Václav Klaus -

k překvapení všech - předsedou Občanského fóra, bylo jasné, že ve fóru dojde k rozdělení. Následný úspěch byl také jistý vzdor regionů vůči pražské kavárně. Václavu Klausovi jsem organizoval výjezdy po celé republice. Nejprve jsme objeli náš volební kraj. V kampani jsme vlastně pokračovali. O něco podobného se nyní pokouší Andrej Babiš s hnutím ANO 2011. Inspiraci našel správnou. Dokola jsme objížděli republiku. Tam bylo cítit, že lidé nechtějí čekat. Na co čekáte? Udělejte privatizaci, udělejte tamto, zkrátka poptávka byla obrovská, k velkému překvapení intelektuálů v Praze, kteří nevnímali hlasy zdola.

MS: *Problém je, že právě oni republiku neobjížděli. Lze říci, že Václav Klaus ...*

PH: ... si to odpracoval.

MS: *Uvědomil si nutnost získat podporu.*

PH: Skromně říkám, že jsem jej k tomu „dostrkal“. Z počátku opravdu nechtěl. Dokonce se toho bál.

MS: *Dobrá, jistě můžeme říci, že ODS v počátcích slavila úspěch. Václav Klaus se stal prvním premiérem České republiky. Sluší se říci, že rivalem se mu stal Václav Havel.*

PH: Nestal se jim. On jím byl vždy. Oba symbolizovali jiné světy. Přiznám se - a dnes to vnímám úplně zřetelně - že jsem měl tehdy upřímnou, leč velmi naivní představu, že ty dva světy spojím dohromady. Pokoušel jsem se o to docela usilovně. Komunikoval jsem s nejbližším okolím Václava Havla. Dokonce jsem mu tehdy v roce 1993 docela významně pomohl k opětovnému zvolení prezidentem. Velmi vážně si tehdy Klaus pohrával s myšlenkou, že pro něj bude lepší jeho vlastní stranický nominant. „Havel se vyčerpal, necháme tam raději Jana Stráského. To je hodný úředník“. Ta hra se skutečně hrála. V lednu 1993 bylo Havlovo vítězství velmi křehké. Bohužel se ty světy spojit nedaly. Uvědomil jsem si jednu skutečnost, že množina lidí, kteří na sobě začali pracovat, studovat, chtěli vědět, co je to pravice, když se ODS definuje jako strana pravicová – liberálně – konzervativní. Tito lidé to do sebe nasávali, a nebáli se jít s kůží na trh. Ti, kteří stáli u zrodu a přinášeli tam nové impulsy, ti postupně odpadávali, anebo byli vytěsněni jinými. Vezměte si, když jsme psali program v roce 1992, tak jsme měli poradní sbor, kterému tehdy velel Josef Zieleniec, který se nakonec projevil velmi negativně, ovšem tehdy sehrál pozitivní roli. V poradním (programovém) sboru byla zajímavá sestava externích lidí. Byli to lidé, kteří pak nehráli žádnou mocenskou kartu, ale přinesli do společné diskuse zajímavé myšlenky. Mám na mysli například Rudolfa Kučeru – historika, byla tam i Alena Hromádková, což se málo ví.

MS: *Je vhodné říci, že byla představitelkou Demokratické unie, která na politické scéně již nepůsobí.*

PH: Účastnili se toho lidé, kteří měli silný příběh a přinášeli velkou přidanou hodnotu. V akademickém světě byli uznávanými osobnostmi. Byl mezi nimi i již zmiňovaný Václav Bělohradský. Myslím si, že tehdy existoval docela silný étos - budujeme něco velkého, nového, jdeme proti proudu, budeme nejsilnější pravicovou stranou v postkomunistickém světě. Tak tomu bylo. Chtěl bych ještě jednou říci, že někteří z těch, kteří stáli u samotných základů, kteří si „to“ odpracovali, byli záhy vypuzeni, převálcováni, nebo znechuceně odešli, a to je i můj případ.

... Nerealizace programu, Havel, Klaus ...

MS: *Čím to, že krátce po založení strany dochází k těmto praktikám? Soudíte, že to bylo způsobeno tím, že slova nenásledovala činy? Tím myslím skutečnost, že lidé se k něčemu „vybudili“, vytvořili projekt, ovšem nakonec, když se nerealizoval, odešli.*

PH: Nejen, že se nerealizoval, ale on byl znectěn a znehodnocen hned na počátku. Nyní se dopustím jisté zkratky. K vaší otázce se vrátím později. Když jsme se bavili o Václavu Havlovi - jsem rád, že jsem zažil skutečného Václava Havla. Bylo to do doby, co žila paní Olga. Jednalo se o přirozeného člověka, spontánní, silnou, přesvědčivou, charismatickou osobnost. Poté, co se jeho životní partnerkou stala Dagmar Havlová, proměna byla zřejmá. Ona pak z jeho života postupně vypudila spoustu lidí, kteří patřili do nejbližšího okolí. Dějala to jakoby nenápadně, leč systematicky a někdy i rafinovaně. Václav Havel se začal stylizovat do jakéhosi uměle produkovaného symbolu. Stal se pak více maskotem sebe sama, k jeho, ale i naší, velké škodě. Neměli bychom však zapomínat na to, že svět znal Československo a Česko hlavně díky Václavu Havlovi. Venku měl mnohem větší ohlas a podporu než doma.

MS: *To však jsou pozdější léta.*

PH: Pozor, hovoříme o polovině devadesátých let. Lidé se proměňovali tak, jak se proměňovaly kulisy a dobové akcenty. Poptávka byla nějaká a člověk jí buď šel, či nešel, naproti. Podobné je to u Václava Klause. Známe dva Václavy Klause. Jeden pro mě byl bojovníkem, zkušený, vzdělaný, jazykově vybavený, jenž byl na svou roli velmi dobře připraven a možná i připravován. Bylo to do doby, kdy byl ministrem financí. Měl za sebou zvládnuté úkoly první fáze transformace - makroekonomickou stabilizaci, daňovou liberalizaci, vyhnuli jsme se velké inflaci atd., ale také sebou nesl zárodky privatizační posedlosti a budoucího bankovního socialismu své „české cesty“. Od druhé poloviny roku 1992, kdy se stal premiérem, uvěřil tomu, že řídí vesmír. Úplně bez zábran u něho propukly všechny známé osobnostní defekty. On je skutečně brutální sobec, což je potřeba si říct a je nemilosrdným technologem moci.

MS: *To znamená, že v tomto období začíná práce na „falešném liberalismu“. Něco je deklarováno: utvořme tržní ekonomiku, pluralitní demokracii, ale pak je cosi jiného realizováno.*

PH: Já jsem měl tendenci docela dlouho Václava Klause obhajovat a chránit, přestože jsem s ním ukončil spolupráci v roce 1993, byl jsem k němu shovívavý, byť jsem byl otevřeně kritický ve svých textech, ale ještě jsem k němu měl určitý respekt. Myslel jsem si, že jeho úskoky, úlety, chyby a omyly, pramení z toho, že se nechal „osedlat“ lidmi, kteří si z něj udělali svou obchodní značku a potřebovali jej jenom jako akcelerátora privatizace. Pro ně byl ambiciózní ekonom z proseckého sídliště snadným „soustem“. Až ex post jsem si začal skládat mozaiku z různých střípků a měnil se můj pohled i na samotného Klause. Vzpomínám si, že nás v roce 1992 výrazně podporoval jeden emigrant z Vídně, již jsem se o něm zmínil v jiné souvislosti. Jednalo se o zkušeného člověka. On znal důkladně prostředí rakouské politiky. Já jsem se jej tehdy zeptal: „Prosím vás, řekněte mi, proč tak okatě, transparentně, nebojácně a docela významně podporujete rodící se pravicovou stranu, když jste celý život sociální demokrat?“ On mi odpověděl: „Víte, pane, to je jednoduché. ODS je nyní buldozer privatizace. Čas na demokratickou levici teprve přijde. Pak budu podporovat sociální demokracii a pomohu jí, aby vznikla.“ V té době žádná významná u nás nebyla. Miloš Zeman se stal předsedou ČSSD a začínal na pěti procentech.

MS: Až v roce 1998 ji přivádí hlavním vchodem do Strakovy akademie.

PH: Ano, ale jeho vítězství mu Václav Klaus donesl na podnose.

MS: Můžeme tedy shrnout, že již od roku 1993 začala být zneuctována pravicová politika, což mělo dopad na stav české politiky jako celku.

PH: Pravice u nás zanikla dřív, než vznikla. Česká pravice je chiméra. Žádná není.

MS: Strany jako ODS, ODA využily slov.

PH: ODA byl trochu jiný příběh, jelikož jestli někdo definoval hodnotový půdorys pravicové politiky, byli to lidé kolem ODA. Klíčovým textem bylo tehdy prohlášení Meziparlamentního klubu demokratické pravice, což byl text, který byl zveřejněn už na konci srpna 1990. Ten se poprvé nesměle hlásil k pravicovým hodnotám. Sám Klaus se to tehdy bál takto formulovat, aby neztratil své první skalní příznivce. Vše se dělo v druhé polovině roku 1990 velmi překotně. Najednou se z pravice stala dobrá marketingová značka. Problém byl v tom, že v sestavě ODS zvítězili lidé, jako byl Petr Čermák, později Ivan Langer atd. Zkrátka takoví, kteří uměli své příležitosti dobře „zobchodovat“, využít. Strašlivým způsobem deformovali značku ještě dříve, než se začala sama dotvářet. Mnohé to vypovídá hlavně o Klausovi. Mně nezbylo než to vyhrotit a říci: „Buď já, nebo oni!“, a proto jsem odešel.

MS: Považujete to za chybu, že se zde promarnila existující šance a kapitál?

PH: Určitě. Ale беру to jako realitu.

... Pohled ze zahraničí ...

MS: Dotkněme se ještě jedné skutečnosti. Lidé, kteří u nás realizovali transformaci, měli důvěru Západu, ale podstata lidem zvenčí byla skryta.

PH: Nebyl bych si tou důvěrou tak zcela jist. Spíše se jednalo o pozitivní očekávání. O to větší pak bylo zklamání u některých pozorovatelů ze Západu, když překvalifikovali naši rychlou transformaci na divoký posttotalitní experiment. Vezměte si, že klíčovým mužem transformačních předloh nebyl Klaus, ale Dušan Tříška.

MS: Byli i jiní představitelé jako Tomáš Ježek, ale ten se od lidí, o nichž hovoříte, myšlenkově odklonil. Ale zpět k hodnocení pohledu ze zahraničí.

PH: Jistou chvíli jsme měli zdánlivý náskok rychlého tempa. Vznikla zde relativně silná vláda na programovém půdorysu a transformace byla opřena o silnou politickou podporu. Jednalo se o výhodu. Opájeli jsme se tím, že jsme tygrem střední Evropy. Bylo to dáno do nemalé míry tím, že Československo i za bolševika nebylo nějakou zaostalou pasteveckou zemí, zde šlo o to, kolik těch podniků je schopno přežít. A když mají přežít, jak? Velmi cynicky to vyjádřil Dušan Tříška, ale to jsme již zmínili. Velcí zahraniční investoři na nás nekoukali s bůhvíjakým obdivem. Vyčkávali, a moc nerozuměli tomu, jakže se to vlastně má celé financovat. Nemohli si nevšimnout, že k nám začíná proudit podivný anonymní kapitál ze záhadných kyperských kont. Počáteční pozitivní očekávání opadlo a bylo vystřídáno zvyšujícími se rozpaky a ztrátou důvěry. Na druhou stranu - tady ti opravdu

největší hráči velkého světového byznysu své výsadky měli a mají je dosud. Stačí se podívat na působení investiční banky Goldman Sachs nebo na věřitele společnosti NWR. Více naleznete i v tomto případě na www.mapovani.cz.

... Transformace, politika a nedůvěryhodnost ...

MS: *Důležité pro formování budoucích let ve svobodě byla aktivita lidí z minulého režimu. Dotkněme se, prosím vás, tohoto tématu. Mnohé nám objasní i o současnosti ...*

PH: Například Dušan Tříška, blízký spolupracovník Václava Klause, byl lustrován jako spolupracovník STB. Jeho bratr byl pak spoluzakladatel skupiny Motoinvest, který pak přezvala Tykačova skupina predátorů. Jsem přesvědčen, že propojení lidí minulé éry, především „pézetkářů“ a „estébáků“ přineslo své plody. Dokonce i dotyk s organizovaným zločinem deformoval étos privatizace nenávratně. Udělal z toho politickou stěnu, nevábnou nálepku. Na druhé straně zde byly hlasy akcentující občanskou společnost, přirozené kontrolní mechanismy, vládu práva, ke které se začal intuitivně hlásit Václav Havel. Viníků promarněných šancí a vysokých transformačních ztrát je více. Zmínil jsem Českou národní banku, přidal bych slabou politickou opozici, nedostatečně silný hlas právnické obce, absentující roli nezávislých médií a netečnost neinformované široké veřejnosti. A dnes? Nedávno jsem četl text, který si všímá rozdílu mezi nepolitickou politikou a antipolitikou. Antipolitika znamená negaci politiky jako systému, odmítání politiky a rezignaci na politiku. Jediným vyústěním je vláda silné ruky. Stát jsem já a moje firma. Antipolitikou je i nebezpečný populistický Okamura ...

MS: *... nebo ANO 2011, ...*

PH: Ano, a dříve to byl křikloun Miroslav Sládek. Se vším pryč, všichni patří do kriminálu. Nyní budeme vládnout my. Jakoby to člověk už někdy slyšel.

MS: *Na tuto skutečnost upozorňuje Václav Bělohradský. Je to dáno tím, že lidé, kteří na politice participovali, ji svými kroky učinili důvěry nehodnou.*

PH: Bohužel. Ale Václav Bělohradský to vidí svou italskou optikou nebezpečně smířlivě. Nedávno jsem s ním o tom hovořil a v mnohém jsme se neshodli. Politiku tak či onak všude na světě ovlivňují jisté zájmy, většinou obchodní. Pokud se však politika stane pouze nástrojem těchto zájmů, pak rezignuje na základní poslání, a tím je služba občanům. Česká pravice byla posazena na „byznysovou lopatu“ a dobrovolně opustila svá deklarovaná hodnotová východiska. To je nezvratný fakt.

MS: *Soudíte, že krátkozrakými kroky je pravice znemožněna.*

PH: Pravice je u nás chiméra, tato nálepka pouze posloužila. Vezměte si, že to zásadní „porcování“ majetku bylo přeci v režii tehdy státních bank a čerstvě vzniklých privatizačních fondů. Je vhodné se podívat, kdo jednotlivé banky řídil, kdo ty největší privatizační fondy zakládal, kdo byl tehdy šéfem České národní banky. Jaký měli tito lidé příběh a vazby.

MS: *Narážíte na Josefa Tošovského, jenž měl též silné napojení na minulý režim, ale byl expert v oblasti bankovníctví a měnové politiky.*

PH: Minimálně měl za sebou exkluzivní kariéru v normalizačních letech. Nikdo přece nechtěl, abychom zde měli 60 bank. A jak probíhal, či spíše neprobíhal bankovní dohled?

MS: *Švýcarskem Východu se tato země asi nestane, a díky štědré politice centrální banky jsme si zadělali na pozdější problémy.*

PH: Chápal bych, že se něco nepovedlo, nebyli lidé, model byl nevyzkoušený, šli jsme v mnoha ohledech do experimentu. Odmítám se však smířit s větou, že krádež byla nejrychlejší formou privatizace. Odmítám se smířit s tím, že jsme „museli“ udělat cca 2 biliony korun transformačních ztrát, což je suma, která mimochodem odpovídá dnešnímu státnímu dluhu. Odmítám se smířit s tím, že všechny skryté, nesplacené úvěry byly převedeny do Konsolidační agentury. Odmítám se smířit s tím, že jsme opustili sledování západních právních standardů. Odmítám se smířit s nemravnou abolicí v Klausově prezidentské amnestii. A je tady ještě jedna další věc, na které se shodneme s Tomášem Ježkem. Tehdy v zákoně o velké privatizaci, v transformačním zákoně, bylo velmi podstatné to, že výnosy z privatizací budou z významné části akumulovány na speciálním účtu. Výnosy z prodeje státního majetku měly v podstatné výši končit na rezervním důchodovém účtu. Není tam ani koruna, ve srovnání se sousedními zeměmi, které rozhodně neměly lepší startovací pozici než my.

MS: *Tomáš Ježek toto navrhoval.*

PH: Nejen, že navrhoval, bylo to tam! Zkrátka se to cestou nějak „poztrácelo“.

MS: *Když jste zmínil tuto skutečnost, měly být vyčleněny peníze na podporu občanské společnosti.*

PH: To ano, ale pro tehdejší vládní garnituru byla občanská společnost cosi nepatřičného, a dokonce škodlivého, i média byla jednobarevná. Kritika byla vnímána za zradu. Ovšem nesmíme vše vidět v černých barvách. Nezpochybnitelným faktem je mimo jiné i to, že se v té době nemalá část výnosů použila na ekologické zátěže. Jiná věc je, nakolik byly rozkradeny, jako vše v Čechách. Neřekl bych, že by to vše režíroval jen jeden jediný člověk a mohl za všechno. Problém je, že se tomu všemu nechal volný průběh ... Výsledkem byl mix české vychytralosti, šlendriánu a zneužití historické proměny země. To se již vrátit nedá.

MS: *Jeden člověk to ale zaštil, relativizoval některé sporné kroky.*

PH: On byl značkou. A doposud se snaží vše relativizovat a utvářet svému obrazu. Je však jen stínem sebe sama, zcela závislý na konkrétních vazbách. Díky vztahům s PPF hraje nyní ruskou a čínskou kartu a je tak stále přítomen, a to i díky pokračující vazbě na Miloše Zemana.

... Opoziční smlouva – politický pokus ...

MS: *Dobrá, navrhuji, abychom se posunuli dál v mapování české politiky a proměny společnosti, hospodářství. Důležitý mezník je rok 1998, kdy vládu v zemi přebírá Česká strana sociálně demokratická a premiérem se stává Miloš Zeman. To by nebylo špatné. Mohl vytvořit vládu bez koaličních partnerů, díky tomu, že podepsal smlouvu s opozicí, a to s Občanskou demokratickou*

stranou. Jak se díváte na tuto etapu české politiky? Otázku kladu proto, že spojení těchto pánů považují za utváření nedobrého prostředí propojení politiky, ekonomiky.

PH: Existovala varianta koaliční vlády bez ČSSD. Ta by byla opřena o Čtyřkoalici. Tu v té době považoval Václav Klaus za své hrdelní nepřátele. On příliš neměl na výběr, ale tím to vůbec neomlouvám, pouze konstatuji a připomínám realie doby. Za vším hledej člověka. Václav Klaus a Miloš Zeman k sobě mají blíže, než by se na první pohled mohlo zdát. Oba to jsou vypjatí egoisté. Miloš Zeman byl jedináček z učitelské rodiny, z malého okresního města. Václava Klause celý život utvářela jeho ambiciózní matka, která s ním zůstala sama poté, co jeho sestra emigrovala do Švýcarska.

MS: *To se píše rok 1968.*

PH: Nutno říci, že nemá s bratrem žádné idylické vztahy. Mimochodem jeho sestra kdysi řekla (a jsem rád, že se to zopakovala veřejně) i toto: „Víte, v rodině mé matky a mého bratra nebylo místo pro třetího člověka.“ Nyní z psychologických analýz k realitě života. Miloš Zeman chtěl za každou cenu vládnout. Byl tím posedlý. Viděl, že jeho věty o spálené zemi a čistých rukou budou. On si to chtěl opravdu „užít“ plnými doušky, jako si nyní užívá svou novou pozici. Jednalo se o silný motiv. Václav Klaus měl ještě silnější motiv. Potřeboval „zaklapnout víko“ za minulými lety. Tyto dva silné motivy se propojily v jeden společný. Pak se tomu udělal nějaký kolorit, podepsala se opoziční smlouva. V zákrytu začala vládnout nová generace. Václav Havel si i v období po svém Rudolfském projevu myslel, že ve stranách dojde ke generační obměně, nastoupí mladí, šikovní, prý slušní, nezatížení. Ale začal vládnout tandem Ivan Langer a Stanislav Gross. Jedná se o úplnou degradaci, jelikož to s politikou nemá nic společného. Dokonce to není byznys, který nějak ovlivňuje ekonomiku, jedná se o české hokynaření, přikrádání a skrytou režii zákulisí. V této době převzaly klientelistické sítě definitivně nadvládu nad politikou.

MS: *Lidé, kteří věděli, že pan Miloš Zeman se nedohodne s Janem Rumlem, se domnívali, že spojení pana Klause a Zemana dopomůže k tomu, aby se strany shodly na změně volebního systému. Jednalo se o systém poměrný s většinovými prvky, nebo rovnou systém většinový. Toto dopomůže ke vzniku silných a stabilních vlád, které mohou zemi posunovat kupředu. Toto přání nebylo naplněno. Tuto interpretaci nabízel brněnský politolog Petr Fiala.*

PH: Já jsem celoživotní zastávce většinového volebního systému. Mnohem dříve, než s tím přišel Petr Fiala. Ne proto, aby zde byla jedna silná strana, ale aby zde byla programová shoda. Jeden motiv je, aby koalice vznikaly ještě před volbami na programovém půdorysu, a ne jako mocenský barter po volbách. Druhý motiv je posílení pozice osobností na úkor pouhých komparsistů. Měl jsem možnost objet řadu volebních kampaní v mnoha evropských zemích, vím, jak je důležité, aby si to člověk sám odpracoval. Jedná se kampaně „face to face“, kdy opravdu víte, koho volíte. Na člověka si můžete sáhnout. Člověk je nejen symbolicky, ale i reálně odpovědný svým voličům po celé funkční období. To však v našem modelu, který podporuje kolektivní alibismus a odvolává se přitom na údajné tradice, vůbec fungovat nemůže. Není pravda, že většinový volební systém spěje k vypjaté stranické disciplíně, čistokrevnému stranictví, poněvadž v modelu jednomandátových, malých volebních okrsků, musíte mít kandidáty osobnosti spjaté s konkrétním prostředím. Když je nemáte, tak prohrajete. Tam nemůže vyhrát nějaká paní Nagyová nebo bezbarvá stranická myš, tak tomu jednoduše je. Jsem přesvědčen, že motiv politiků v roce 1998 byl jiný. Byla zde snaha jít společně v tandemu do střetu s Václavem Havlem. Ten toho využil a přes Ústavní soud jim tento trik „shodil“

ze stolu. Navíc Zemanův návrh je jiný. Předpokládá 36 volebních okrsků, kombinuje poměrný a většinový volební systém. Je to řešení, které bychom mohli shrnout do slov: „aby se vlk nažral a koza zůstala celá“. Jedná se o polotovar, kterému já neholduji, navíc, u nás dočasné modely trvají obvyklých 20 let.

MS: *Lze se domnívat, že politika závisí na osobnostech. Když voliči „rozdají karty“, musí se s tím politici poprat. To znamená, že musí nalézt prostřednictvím dialogu odpovídající východiska.*

... Zemanovy kroky ...

PH: Ano, ale ještě bych řekl pár slov k Zemanově vládě. On nakonec udělat to, co neudělal Klaus. Privatizoval státní banky, a to za velmi nevýhodných podmínek. My jsme naše dcery dali jejich matkám za hubičku. Vezměte si, že banky Société Générale a Erste Bank měly investici za pár let zpět. Od té doby ročně pumpují desítky miliard zisku do zahraničí. Důvod byl ten, že jsme museli banky takzvaně oddlužit. Vše se „nalilo“ do Konsolidační agentury, kde si nezřídkou dlužníci kupovali za hubičku svůj dříve vyvedený majetek. Druhá skutečnost, kterou Zeman prezentuje jako svůj úspěch je, že sem přivedl zahraniční investory. Bylo by to v pořádku, vždyť jinou možnost jsme neměli. Nastartoval ekonomický růst, ale v době, kdy celá Evropa byla ve velké konjunktuře. My jsme se svezli se silným Německem, nic jiného to není. Pozor, zahraniční investoři dostali daňové úlevy, příspěvky na zaměstnanost, pozemky zdarma atd. Dostali desetileté daňové prázdniny. Po uplynutí této doby jich více než polovina z Česka odešla. Samozřejmě využili toho, že zde měli kvalifikovanou, levnou pracovní sílu. Nemuseli nic platit, ale okamžitě mohli profitovat.

MS: *Ne nadarmo se říká, že premiér Zeman musel udělat to, co dávno měly udělat takzvané pravicové vlády.*

PH: Neměl jinou alternativu. Ale ďábel se jako obvykle skrývá v detailech. A jeho akce „čisté ruce“? Tu odsákal pouze exministr Svoboda za pár kočárků, a ve Strakovce mezitím vládl Miroslav Šlouf, mistr zákulisních dohod.

... Doba po roce 2002 ...

MS: *Dobrá, když se podíváte na politiku po odchodu pana Zemana. Nahrazuje jej Vladimír Špidla a jeho v roce 2004 Stanislav Gross. Pan Špidla je premiérem v době, kdy Česká republika vstupuje do Evropské unie.*

PH: Když to řeknu velmi jemně, pan Špidla je podivín. Je to člověk, který má problém řídit sám sebe, natož tým, natož stát. Jeho věta: „Zdroje jsou“, je chybná. On začal se zadlužováním. Levičáci tuto skutečnost neradi slyší, protože uvádí, že za dluhy může pravice. Žádná pravice zde není, stejně jako nemáme nějakou sofistikovanou levici srovnatelnou se standardními levicovými stranami v západní Evropě. Nestací podporovat paternalistický stát, opájet se rovnostářskými modely. Musíte také vědět, kde na to vezmete. Dobrá, kdyby řekl: „Nám se líbí skandinávský model, jsme schopni přesvědčit všechny daňové poplatníky – nejen nízkopříjmové zaměstnance a živnostníky, ale i majetné, aby platili daně doma a vysokou daňovou sazbu. My ji jim za to slibujeme, že stát bude fungovat, že bude mít vysokou přidanou hodnotu“. Tomu bych rozuměl. Toto se však nestalo.

MS: *Vladimír Špidla neustále říká, že jeho program je „cesta na Sever“, problém je, že bohatství skandinávských zemí není s naším srovnatelné, jak jste zmínil.*

PH: Nejsme příliš velká země, ale přesto je u nás 15 tisíc, a dost možná již 20 tisíc daňových subjektů, které daní jinde než v České republice. Taková je odpověď, tak tomu je. Tito lidé necítí sounáležitost se státem, na rozdíl od Dánů nebo Norů.

MS: *Sluší se říci, že Čech se snaží státní systém obejít, ošvindlovat.*

PH: On mu nevěří. Když vidí pana Špidlu, řekne si: „Proč bych měl platit tohoto podivného chlápka? Co pro mě tento chlápek udělá?“ A jde raději optimalizovat své výnosy na druhý konec světa. Já to neschvaluji a neobhajuji, nýbrž pouze sděluji své autentické zážitky z rozhovorů s těmi, kteří rozhodně nemají žádnou hmotnou nouzi.

MS: *Jste-li rezervovaný vůči státu, je vhodné uvést slova francouzského ekonoma Frédéric Bastiata, který říkal: „Stát je fikce, kde jedni žijí na úkor druhých.“ V jisté míře se to uplatňuje u nás.*

PH: Za socialismu jsme měli jeden hezký bonmot, že v kapitalismu je člověk vykořisťován člověkem, ale v socialismu je to naopak. Systém změní fasádu, kulisy, ale pokud zůstanete u toho, že demokracie má pouze selektivní podobu, že se pouze tak tváří, ale ve skutečnosti nefunguje, nastává problém. A ten se týká krize důvěry a krize odpovědnosti. Jak se pak máte identifikovat se státem, jeho institucemi a symboly, když jim nemůžete věřit a nemůžete si jich vážit?

MS: *Když se podíváte na politiku po odchodu Vladimíra Špidly, vidíte regres? Jen se podívejme na představitele, jako je Stanislav Gross, Jiří Paroubek, Mirek Topolánek, úřednický premiér Jan Fischer. Čím je charakteristická? Tážu se proto, že se člověk může setkat s postojem, že v devadesátých letech politiku vykonávali lidé, kteří tušili, co je veřejný zájem.*

PH: Obávám se, že politika v klasickém slova smyslu je u nás v pasti, je neproduktivní a nedůvěryhodná, ale u nás nevítězí nepolitická politika, jako alternativa tuhých ideologických stranických uskupení, ale vítězí protipól politiky - antipolitika Andreje Babiše a spol. On vlastně využil toho, že politika dostala nálepkou čehosi špinavého. Je to špína, podvod, korupce. A navíc se tváří, jakoby tady ani posledních 20 let nežil a veřejnost mu to baští. V mnohém k tomu nelichotivému pohledu na politiku přispěli samozřejmě politici samotní. V mnohém k tomu přispěla téměř absentující občanská společnost, absence elit. V mnohém k tomu přispěla média, která s politiky vytvořila společný svět, zvláštní symbiózu. V mnohém k tomu přispělo, že právo se vždy zastavilo před dveřmi politických institucí. Téměř žádná z kauz, které měly vazbu na politiku, se neprověřila, anebo nedotáhla do konce. Politické strany u nás dostávají nemravně velké prostředky, přesto žijí z tajemných donátorských peněz. Zkrátka korupce je přímo spojena s pojmy politická strana a politická praxe.

MS: *Korupce se díky povaze politiky stala systémovou.*

PH: Je podivuhodné, že se u nás mohou stát premiéry osoby bez jakékoliv osobnostní a profesionální výbavy, jako se to stalo v případě Stanislava Grosse a jako je to i nyní v poněkud mírnějším provedení v případě Bohuslava Sobotky. Je to dáno tím, že politické strany přestaly plnit roli přirozeného reprezentanta konkrétních zájmů a potřeb společnosti. Začaly se chovat jako nekalé obchodní společnosti, které řeší pouze svůj vlastní skleníkový svět, ...

MS: *... a přestože zůstávají stranami, podílejí se na privatizaci státu.*

PH: Musíme říci, že na divoké privatizaci státu. Uvnitř fungují na principu negativní selekce. To znamená, že se tam případná kvalita zadusí již u zrodu, což v počátku obnovy demokratické politiky nebylo. První dva roky mám zapsány tak, že jsem v politice potkával lidi různých názorů, ale též lidi se silným příběhem, lidi, kteří měli odvahu říkat věci otevřeně a opírali se o pevné životní postoje. Toto se vytrácí. Dnes se k tomu přidává již mnou zmiňovaný existenční strach. Zase jsme svědky účelového stranictví, kariérního přístupu. Na spirále se vracíme tam, kde jsme již byli.

MS: *Že by se opět ozývala normalizace?*

PH: Jedná se o jinou fázi a obávám se, že bude hůře. Většinou společnost čeká další frustrace.

MS: *Myslím si, že lidé, kterým záleží na této zemi, se organizují v rámci občanské společnosti iniciativy a vytvářejí, jako je: Vraťte nám stát, Rekonstrukce státu, Veřejnost proti korupci aj. Oni suplují nefunkčnost české politiky.*

PH: Sám se v tom angažuji. Tato komunita lidí potřebuje silný impuls, aby k sobě našla cestu. Důležitým impulsem pro nás byla nemravná, neomluvitelná amnestie odcházejícího prezidenta Klause. Proti tomu jsme zorganizovali poměrně masivní a viditelnou akci. Dali jsme určité právní požadavky, i když jsme nedosáhli úplné změny, nezůstalo to bez odezvy. Je potřeba se v takových okamžicích ozvat, vždyť život sám přináší tyto impulsy. Myslím si, že obecně platí, že u nás musí být hůře, aby pak mohlo být lépe. Ale žijeme - i z mezinárodního pohledu - v turbulentní době a výhledy nejsou příliš optimistické.

MS: *Zkrátka, důležité věci se dělají tehdy, když se společnost ...*

PH: ... cítí ohrožena, nebo když se jí arogantní moc směje do očí.

... Program a politika ...

MS: *Jak vnímáte význam politického programu? Nejde pouze o pouhé slohové cvičení? Starší lidé si možná vzpomenou na heslo programu občanských demokratů z roku 1996: „Dokázali jsme, že to dokážeme“.*

PH: Bylo to děsivé heslo. Sám jsem to považoval za sebevraždu v přímém přenosu, protože se vlastně ukázalo, že tehdejší reprezentace ODS žije v nějakém svém světě odtrženém od reality. Tím heslem vyháněli lidi od volebních uren a naháněli je Zemanovi, což se jim nakonec povedlo. Takový mezisoučet, kdy říkáte: „Podívejte se, my se již máme dobře, ale jestli vy ne, jste hlupáci, jelikož kdybyste byli jako my, mohli jste se již tak mít.“ Zkrátka bylo to chybné, jednalo se o tragický omyl.

MS: *Také to souvisí s tím, že Václav Klaus hovořil o „ukončené transformaci“ již v roce 1994. Následně to svými slovy omlouval, když řekl, že se provedly zásadní změny a nyní jsme ve fázi doladování. Víme, že velké společnosti, v nichž měl stát podíl, zde byly. Jsou společnosti, v nichž má stát podíl i do současnosti. Stačí se podívat na společnost ČEZ. Neztratil se, podle vás, smysl politických programů?*

PH: Co jste teď řekl, je velmi důležité. Otázka je, jaký stát chceme, na jakých principech, prioritách má být utvořen, o které komodity musí pečovat, nad kterými nesmí ztratit kontrolu. I země s dlouholetou, nepřerušovanou liberální tradicí, které se nestydí za to, že reprezentují kapitalistický model společnosti, drží si kontrolu například nad společnostmi, které mají energetické sítě, které mají vodárenství, jelikož jsou to důležité komodity, ke kterým nemůže nemít vztah každý občan té či oné

země. Z vodárenství nemůžete udělat čistokrevný byznys pro privátní firmy, aby si určovaly ceny, jak chtějí. Tyto společnosti nejsou v prodejních smlouvách vázány vůbec k ničemu. To znamená ani k obnově infrastruktury, čističek aj. Jedná se také o důvod, proč Praha nedostala z Evropské unie dotaci na novou čističku. Jsou skutečnosti, které neměly končit takzvanou divokou privatizací.

MS: *Rozumím, ale tuto skutečnost by měl také odrážet program politických stran.*

PH: Samozřejmě. O to jde: Jaká je nabídka? Politik v době, kdy prezentuje svůj projekt, svůj program, musí nabízet kredibilní kandidáty, kteří budou opravdovými nositeli nového étosu, budou přirozenými reprezentanty zájmu cílových skupin. Zároveň ostatním cílovým voličům říká: podívejte se, máme ambici reprezentovat stát a jsme pro vás nová naděje. Dobrý politik v té beznaději nabízí novou naději. Když je dobrý, uspěje, když ne, tak ne. Je však otázka, jestli projekt naplní, nebo nenaplní. Ve chvíli, kdy sestavíte koaliční vládu, jdete do vynucených, nebo nevynucených kompromisů. Ne vždy se můžete se vším plně ztotožnit. Podle mého názoru nepolitická politika není totéž jako antipolitika. I nepolitická politika musí mít program. Politická produkce posledních let nemá se standardní demokratickou politikou skoro nic společného. Program nahradil marketing, pouhá plakátová hesla. To není o realitě, ale o virtuální produkci. Program se pak tvoří ex post za pochodu, politika je jen naplňováním byznysové objednávky a stát se stává jen firmou svého druhu. Stačí k tomu málo – půl miliardy Kč na kampaň, dobře vyexponovaný protestní étos, silná pozice v médiích a podpora agentur průzkumům veřejného mínění - výsledek je zaručen. Vedlejším produktem, ale ve skutečnosti plánovaným výstupem, je pak nebývalá koncentrace moci. Ostatně, každý národ má takovou vládu, jakou si zaslouží! Dobře nám tak.

MS: *Sám program se odvíjí od aktivity odvážného člověka.*

PH: To je hezká teorie z moudrých knih. My ale žijeme ve velkém klamu a aktivity odvážného člověka znějí v dnešní postmoderní době poněkud archaicky. Když jste zmínil občanské iniciativy, tak i do některých vstupují skryté zájmy moci. Jako konzultant tam přijde nějaký člověk spojený s vládní strukturou. Do některé party vstoupí auditor, který dává bumáčky státním firmám. Tváří se to jako občanská opozice, ale je to monitorováno, kontrolováno, a vlastně skrytě řízeno. Je to vzdor v mezích mírného pokroku. Ne každá iniciativa má tah na branku – dá trestní oznámení, dořeší situaci do hmatatelného výsledku. Vzdor přeci začíná v mém mikrosvětě. Pokud nezačnu ovlivňovat věci, které mohu ovlivňovat, neovlivním nic.

MS: *Tento přístup je zásadní, ale kolik lidí z České republiky si to bere k srdci?*

PH: Jako příklad uvedu mou zkušenost. Bydlím nedaleko jednoho parku na Praze 4. Část parku je v územním plánu v režimu chráněné krajinné oblasti. Když jsme se s několika sousedy dozvěděli, že parta „vykuků“, která momentálně vládne na radnici Prahy 4, chystá v tomto parku výstavbu velkého developerského projektu, tak jsme začali konat. Radnice, řízena zákulisně jistým panem Paloukem a jeho „kumpány“, vyhandlovala část pozemku (pro obec velmi nevýhodně) a převedla jej na společnost, která patří Romanu Janouškovi. A právě tato démonická postava pražského zákulisí byla oním tajemným investorem. Ten byl již připraven vykácet stoleté duby, uprostřed parku udělat příjezdovou komunikaci a postavit tam „mega dům“ s padesáti nadstandardními byty, sto garážemi, vymlátit skálu, která byla mezitím záhadně vyjmuta z režimu chráněné krajinné oblasti na základě imaginárního posudku, a to díky kamarádům z magistrátu. Jako občané jsme zorganizovali petici, obešli jsme domy, majitelka jednoho domu tam zatarasila příjezdovou cestu, aby stromy nemohly být

vykáceny. Chodili jsme na zastupitelstvo Prahy 4. Dotlačili jsme k tomu představitele Strany zelených - když bojujete za ochranu přírody, tak zde máte tuto kauzu. Podařilo se nám to dostat do médií, včetně České televize. Mohu vám však říci, že kdyby gauner Janoušek nezranil svým porsche tu Vietnamku, tak by tam ten projekt přes veškeré naše úsilí možná již stál. Tak silný je tlak lidí, kteří si naše konšely kupují.

MS: *Je vidět, že někteří z nás jsou si rovnější.*

PH: Někteří se báli to podepsat. Když jsme obcházeli sousedy, někteří nám řekli: „Jsme proti, ale radši to nepodepíšu.“

MS: *Zde vidíme, že se jedná o hru na demokracii. Mohli bychom ji nazvat „kulisovou demokracii“.*

PH: Všude se setkáváte se šlendriánem, bezprávím nebo zneužíváním moci, máte denně příležitost zasáhnout a lidé by to dělat měli. Když můžeš, tak musíš. Jiná varianta není.

... Mezinárodní rozměr ...

MS: *Nejsme izolovaný stát, ale jsme součástí Evropy. Soudíte, že problémy, o nichž jsme mluvili, se lépe řeší, když jsme součástí vyspělého západního světa?*

PH: Určitě. Ani nemáme jinou volbu, neboť jsme malá země, historicky vtažená do permanentního tlaku silných sousedů. Mám na mysli Německo a Rusko, byť mezi námi je Slovensko, Ukrajina. Siločáry zde fungují. V současnosti je to vidět dosti zřetelně. Je potřeba si vybrat, abychom byli součástí nějakého většího celku. Pozor, nás to zavazuje k určité odpovědnosti, což neumíme. My fanfaronsky demonstrujeme naši odlišnost. A to hlavně z toho důvodu, aby nám nikdo nekoukal přes prsty. Řeknu vám konkrétní případ. Ve včerejších novinách (2. dubna 2014) byla informace, že kontrolorka evropské komise, bývalá německá poslankyně, dnes poslankyně europarlamentu, která zde psala zprávu o tom, jak Česká republika dlouhodobě a systematicky rozkrádá evropské dotace, jako příklad uvedla zdvihací most v Kolíně.

MS: *Stavbu prováděla společnost pana Aleše Řebíčka, bývalého ministra dopravy za Topolánkovy vlády.*

PH: Daný most se nezdvihá, přestože se nazývá zdvihací. Je dvakrát dražší než delší zdvihací most v Duisburgu. Tážu se, jak je to jen možné? To jsou však peníze, které šly z evropských dotací. Odpírači Evropské unie řeknou, že se jedná o prostředky, které jim posíláme. Měli bychom si uvědomit, že v současnosti stále více čerpáme, než dáváme. Je potřeba, aby „zlotřilé“ neřády, které zde tolerujeme, někdo potrestal. Tomu já tleskám. Stejně tleskám paní prokurátorce Haldemannové za to, že nejenže navrhla nepodmíněné tresty někomu za to, že si „ulil“ nějaké peníze, ale rovnou řekla, že česká modifikace kapitalismu je mafiánský kapitalismus. Česká kritika západoevropských standardů je, mírně řečeno, licoměrná. Tím vůbec nehájím přebujelou a zbytečně drahou evropskou byrokracii a její různé nešvary. Někteří však záměrně nechápou ten rozdíl, když máme tendenci nahlížet na západní Evropu naším prizmatem. Zdá se nám, že společnost je vyčerpaná, unavená, téměř dekadentní, že občané pociťují únavu z demokracie, či z politických stran a jejich fungování. Například v Itálii se vystříдалo od II. světové války přes šedesát vlád. Dokonce byly momenty, kdy celý politický systém padl a byl nahrazen jiným. Italové se zabývají svou totálně zkorumpovanou justicí a podobně. My jsme však o jednu vývojovou fázi zpět a jsme na tom mnohem hůře, protože jsme se

nevyhrabali z posttotalitního období. Tváříme se, že jsme tak daleko, že někomu můžeme uštědřovat lekce z vládnutí. Tak to tedy ani náhodou.

MS: *Nevypořádali jsme se s minulostí, jako Němci.*

PH: Jsem přesvědčen, že nejde jen o nějaké symbolické potrestání někoho, nebo sepsání sociologických studií. Jde o to se vzepřít schématům, která prorostla do nové doby. Zkrátka se od nich osvobodit a neplout pouze v pohodlném mainstreamu.

... Hodnocení i omyl ...

MS: *Postupně se blížíme závěru. Vaše slova jsou kritická. Jak byste ve zkratce hodnotil minulé čtvrtstoletí?*

PH: Hledání plně ztrát. „Vrtěti psem“, kam se podíváš. Poznávání sebe sama. Záplava informací a dezinformací. Mnoho osobních zážitků, nových možností a setkávání. Relativizace minulosti a vysoká míra tolerance nepravostí, taková zatuchlá česká pavlač. Celebrity z bulváru nahrazují osobnosti. Hodně nových radostí a také různých frustrací. Návraty k přírodě a kořenům poznání. Přes veškerou mou kritiku a skepsi - což je dáno hlavně tím, že mám mnohem více informací než běžný konzument naší domácí politické produkce a divák českých televizních kanálů - v mém osobním životě převažují pozitiva díky mým blízkým a díky tomu, že se snažím o svůj kvalitní a pozitivní mikrosvět. Je to o vztazích a hodnotách, ne o hromadění majetku a moci. Toho jsem se dobrovolně vzdal, abych mohl zůstat sám sebou.

MS: *Kdybyste se měl dotknout zásadního omylu?*

PH: Zásadní zmýlená je v našich nepřiměřených očekáváních, která se reálně nemohla naplnit. Není divu, že v prvních měsících jsme tomu všemu chtěli věřit. Domnívali jsme se, že to půjde rychle. Chinaski kdysi zpívali ve své písni o „Husákových dětech“ i toto: „Nehas, co tě nepálí a všechno sleduj zpovzdálí.“ To je ten hlavní omyl posledních 25 let. Můj jediný motiv, proč se veřejně vyjadřuji, angažuji, analyzuji a publikuji, je ten, že chci žít v zemi, za kterou se moje děti nebudou muset stydět.

MS: *V tomto ohledu jste optimistou v rámci působení naší republiky v Evropské unii a globalizovaném světě?*

PH: Nevím. Jako země v sobě máme asi geneticky ustálené modely jednání ode zdi ke zdi, z jednoho extrému do druhého. Nakonec si vezměte, že i za socialismu jsme byli jedni z nejagilnějších „přikyvovačů“ Moskvy. Dokonce více, než se po nás chtělo. Funguje to i nyní. Od burácející, vypjaté, zbytečné, neopodstatněné kritiky všeho, co se Evropské unie týká, sklouzáváme občas k adoraci a přikyvování všemu. Naše role v Evropě a všech mezinárodních institucích bude taková, jací lidé nás tam budou reprezentovat. Myslím si, že blížící se evropské volby jsou jako obvykle podceňované a neprávem mají punc nedůležitosti. Podívejte se na volební účast, lidé to neberou za své a moc vážně to neberou ani mnozí kandidáti. Je to smutný obrázek 25 let poté.

MS: *Sama volební účast se zmenšuje.*

PH: Už máme pocit, že tam někomu umožníme jen získání pěkné trafiky. Mám tu výhodu, ale i nevýhodu, že řadu lidí spjatých s politikou osobně znám, a to nezřídka i důkladně. Víím, jak se někteří poslanci lidsky proměnili, jak se z nich stali prázdní paňácové. Nevím, na co jsou pyšní.

P.S.:

MS: Jak jste se osobně účastnil obnovy demokracie a kapitalismu?

PH: Stál jsem u zrodu OF a později jsem svou měrou přispěl k obnově pluralitní parlamentní demokracie a soutěže standardních politických stran. Nepřijal jsem žádnou trafikou a z vrcholu moci jsem záhy odešel. Vše však bedlivě sleduji, glosuji a analyzuji. Nebyl jsem u žádné privatizace a nenechal jsem se nikým koupit ani vydírat.

MS: Účastnil jste se kuponové privatizace, jakožto velké příležitosti obnovy kapitalismu?

PH: Ano, ale jen symbolicky. Má kuponová knížka nebyla příliš úspěšná. Neměl jsem tehdy ani čas a ani chuť se tím zabývat, a také jsem nechtěl být tím, kdo využil lepších informací či kontaktů.

MS: Co jste říkal na rozdělení Československa na dvě samostatné republiky? Nevedlo rozdělení k eliminaci slovenského nacionalismu, což vyústilo v lepší spolupráci v rámci Visegrádského společenství a také v opětovné setkání v Evropské unii?

PH: Byl jsem u toho velmi blízko, a tudíž vím, že rozdělení Československa nemělo ve své době alternativu. A to říkám přesto, že jsem tomu nebyl rád. Můj otec byl z Prahy a matka byla Slovenka. Vítězství Mečiara ve volbách 1992 bylo jen vyvrcholením a urychlením silného emancipačního procesu celé slovenské politické reprezentace. Neznám to jen z vyprávění. Ve volební kampani 1992 jsem objel celé Slovensko a vystoupil jsem na řadě mítinků. A taky vím, že to byl Ján Čarnogurský, který měl připravenou slovenskou ústavu ještě dávno před volbami v roce 1992 atd. Slovenský nacionalismus si pak našel nové téma – maďarskou otázku ... A dnes na Slovensku platíte eurem a naše vzájemné výčitky nejsou na programu. Visegrád bych nepřeceňoval, nikdy nebyla tato idea plnohodnotně naplněna, což je sice škoda, ale je to tak. Mám na Slovensku mnoho osobních přátel, a to i z politického prostředí. Souhlasím s vámi, že se atmosféra vzájemného dialogu pročistila a velmi uvolnila. Stále nás toho mnohem více spojuje, než rozděluje, v tom dobrém, ale i zlém. Není divu. Ostatně nejmocnějším členem naší vlády je nejbohatší Slovák, významnou pozici u nás mají slovenské finanční skupiny, takže on ten svět nekončí na řece Moravě. Pokud jste sledoval reakci slovenské veřejnosti na kauzu „Gorila“, muselo vás napadnout, že i u nás máme celé stádo goril. Nemáme si co vyčítat. V jedné i druhé zemi se rovněž nevolí pro, nýbrž mnohem častěji jen proti, často modelem pokus-omyl. Pro velké a vlivné země jsme nezajímaví a někdy i nesrozumitelní.

Dialog o transformaci s Janem Hančilem^{4,5}:

MS: *Pane rektore, zahájil bych subjektivním dotazem. Čím je pro vás rok 1989? Jak se zapsal do vaší mysli? Jaké naděje jste jako mladý člověk do něj vkládal a případně jak se naděje naplnily?*

JH: Rok 1989 je pro mě jako asi pro většinu lidí rokem naprosté změny prostředí, ve kterém do té doby žil. Nejednalo se pouze o změnu materiálních podmínek, ale hlavně změnu nadějí, změnu možností, změnu uvažování o světě, změnu celého paradigmatu. Ještě v roce 1989 jsem vlastně příliš nevěřil v to, že by nějaká takto razantní změna v dohledné době byla možná, protože změny, které v té době probíhaly v Sovětském svazu, k nám doléhaly velmi tlumeně. Na druhou stranu si listopad 1989 bez změn v Rusku nedokážu představit, to, že nezasáhne železná pěst dělnické třídy v podobě Lidových milicí, to by bez perestrojky vůbec nebylo možné. Domnívám se, že je třeba v této věci spravedlivě ocenit Gorbačovovu roli.

MS: *Rozvázal ruce těm, kteří měli zájem reformovat. Naši představitelé do jisté míry ustrnuli v transformačních aktivitách.*

JH: Ano, určitě.

MS: *Sám jste užil spojení: „Také to byla změna naděje.“ Jakou měl naději člověk, který žil v roce 1989?*

JH: Nemohu říci, jakou naději měl člověk obecně. Jedná o individuální pohled. Naději jsem hledal v divadle, které nacházelo cesty, jak se vyjadřovat ke stávajícímu stavu věcí již poměrně dlouho před revolucí, během osmdesátých let. Studiová divadla si uměla uchovat velkou míru autonomie a otevřenosti, kritiky režimu. Pro mě bylo divadlo světem, kde člověk nějakým způsobem mohl alespoň v omezené míře svobodně existovat a v jinotajích se vyjadřovat. Ale divadlu jsem se věnoval zpočátku jen jako amatér. Když jsem se koncem sedmdesátých let rozhodoval, na jakou vysokou školu jít, přihlásil jsem se na přírodovědeckou fakultu, i když jsem tíhl ke studiu filozofie. Hlavní roli při tom hrálo vědomí, že nemá smysl usilovat o studium filozofie, humanitního oboru, který se vyjadřuje k bytí a stavu světa, protože byl naprosto v područí ideologie.

MS: *Vše bylo intoxikováno marxismem – leninismem. Nebyla možná kritika.*

JH: Volba přírodovědecké fakulty bylo rozhodnutím k relativní svobodě.

MS: *Když se vám naskytla možnost studovat na AMU, využil jste ji.*

JH: Podal jsem přihlášku na dramaturgii, dálkové studium.

MS: *Neměl bych se opomenout zeptat, zdali rok 1989 tak jako tak musí přijít, jelikož režim byl neudržitelný? Moskva pouštěla otěže, a proto došlo k samovolnému rozpadu, tedy i pádu režimů kolem nás, a to v Polsku, Maďarsku, ve východním Německu.*

⁴ Jan Hančil *1962, dramaturg, překladatel, vysokoškolský pedagog, vystudoval přírodovědeckou fakultu (1985), DAMU (1993), působil jako vědecký tajemník ve společnosti Franze Kafky (1991 – 1993), jako manažer a šéf provozu studia Ypsilon (1993 – 1997), do roku 2002 působil v tamním nakladatelství, v letech 1997 – 2007 působil jako dramaturg Národního divadla, od roku 1994 učí na DAMU, od roku 2006 působil jako děkan a od roku 2013 je rektorem AMU.

⁵ Dialog byl natočen ve čtvrtek 25. února 2014 dopoledne v pracovně Jana Hančila, AMU, Malostranské náměstí 259 /12, Praha 1, Malá Strana.

JH: Změna sice byla ve vzduchu, ale musím říci, že se nejednalo o nic samozřejmého, jak to možná vypadá z historického nadhledu. Strach, ve kterém lidé žili, a vlastně i malá míra informovanosti drtivé většiny národa, jak jsme ji zažívali v prvních dnech listopadových událostí, byly něčím, co ze sametové revoluce dělalo cosi velmi nejistého v dramatickém okamžiku jejího vzniku a prvních dnů její existence. Z odstupu se zdá, jako by vše mělo logický průběh, jako by jedno vycházelo z druhého. Nic proti tomu, ale ať již v té době byly plány KGB jakkoliv nakloněny podpoře otevření satelitních systémů, samotný průběh změn nebyl vnímán jako samozřejmý. Kdyby ano, žádnou euforii a potřebu „jít do ulic“ by to nevyvolalo. Naopak mnoho lidí mělo dojem, že jsou strůjci historie. Někteří lidé se skutečně obdivuhodně dobře ujali role vůdců sametové revoluce. S obdivem si vzpomínám na Pavla Lágnera, jeho vystoupení před studenty mi tehdy připadalo jako projev obrovské odvahy.

MS: *Moudré české přísloví praví: „Odvážnému štěstí přeje“. Svoboda je proto možná pouze v riziku. To znamená, pokud člověk chce být svobodou, musí též něco obětovat. Má-li člověk někam nakročeno, ví, kam by se věci měly ubírat, je nadšen, tak také dojde k jistému naplnění. Je to něco jiného, než kdyby rezignoval a raději zůstal v pozici jako před rokem 1989. Tím myslím na mlčící většinu.*

... Komunismus ...

MS: *Nyní bych náš pohled nasměroval na komunistický režim a s ním spjatou ideologii. Jak vnímáte východiska komunistické ideologie a pak samotnou její realizaci?*

JH: Myslím si, že komunistická ideologie od začátku velmi redukovala pohled na lidskou povahu jako takovou. Tím neříkám, že to byl jediný systém, který to dělal. Ekonomické faktory samozřejmě v životě člověka hrají velkou roli, ale to neznamená, že jedinou. Komunistická ideologie silně podceňuje roli ideového života, to, že člověk žije z předobrazů. Komunistický režim jich přitom v jistých fázích vývoje dokázal velmi efektivně využít. Rezignoval na ně v samotné ideologii, ale v praxi ikonografie a podobných věcí velmi obratně využíval a stal se velkým inspirátorem všech totalitních hnutí dvacátého století.

MS: *Sluší se říci, že koncept byl utvořen v druhé polovině devatenáctého století. Ještě tomu předcházeli utopičtí socialisté. Realizace se uskutečnila po první světové válce nebo spíše na konci druhé světové války. Ideologie sama usilovala o „spravedlivý svět“, „nového člověka“, ale v kontextu, jak bylo vše realizováno, se jednalo spíše o vytvoření „nespravedlivého světa“ a „podřízeného člověka“.*

JH: Bezpochyby. Pojetí člověka v komunistickém systému je mechanistické, není tvořivé. Samotná realizace vedla ke vzniku nesmírně ubíjející pokrytecké netvůrčí společnosti, která devastovala hodnoty, víru a možnost seberealizace přemýšlivých lidí, kteří v ní žili. Přitom v této ideologii jsou východiska, s nimiž lze operovat i dnes. Například téma odcizení práce, z něhož vycházejí i neomarxisté. Pouze soudím, že se vůz zapřáhl před koně. Koneckonců nikomu se nepodařilo lidskou práci odcizit člověku tak dokonale, jako právě komunistickým režimům. Věřím v přínos individua a v předobraz individuálního úsilí, tedy jakéhosi vzoru, který podle mého názoru daleko více vytváří dynamiku společnosti. V okamžiku, kdy člověk přestává věřit v sílu individua a v jeho dějnotvornou roli, ztrácí svou vlastní iniciativu.

MS *Ještě se zastavme u jedné skutečnosti. Říkal jste, že tvůrce je člověk, jedinec. Z toho plyne, že masy netvoří. Souhlasíte s tím?*

JH: Souhlasím. Tato teze je proti Emilu Durkheimovi, který naopak tvrdil, že masa sama je zdrojem nějakého „zvichření“, excitace, která je sama o sobě tvůrčí. Tento samopohyb si podle něj vytváří idoly, které následně společnost vedou. Domnívám se, že zdroj je někde jinde. Jedná se spíše o jedinečné osobnosti. Je to možná romantický pohled na svět, ale myslím si, že tomu tak bylo v celé historii. Také to odpovídá mému chápání člověka jako bytosti dramatické, jako bytosti, která usiluje o změnu světa. Pro mě je strašně zajímavou osobností Alexandr Makedonský. Je předobrazem, který přednastavil západní společnost v režimu vnímání vzorů, jak ji vnímáme do dnešních dnů. Dokázal být první celebritou, která byla toho druhu, jež si své postavení zasloužila svou výjimečností.

MS: *Jistě to bylo díky tomu, že byl vychováván Aristotelem ze Stageiry.*

JH: To jistě.

MS: *Zkrátka formace přinesla kýžené ovoce. Nesmíme zapomínat, že Aristoteles nebyl kolektivist, ale individualista. Můžeme pozorovat synergii.*

JH: V Alexandrově případě je zajímavé i to, jak dokázal využít ideových vzorů z minulosti, potenciálu homérského cyklu, jakým způsobem navštěvoval místa, o kterých se v něm hovoří, dělal tam rituály k posvěcení své další cesty. Ukazuje to, jak je společnost formována na základě předobrazů veřejného mínění, její teatrální povahu, společnost scénování, jak o tom hovoří profesor Vostrý.

... Komunismus jako divadlo ...

MS: *Udělal jste pěkný můstek, abychom se vrátili ke komunismu. Shodou okolností tato ideologie byla postavena na divadlu.*

JH: Jistěže to bylo divadlo.

MS: *Jen se podívejme na průvody, na ikony, které nám byly představovány. Bez toho by ideologie nemohla existovat.*

JH: Ano, ale jednalo se o divadlo, které směřovalo k nedramatickému typu divadla, k typu rituálnímu. Souviselo to možná též s tím, že reálný socialismus a komunismus vznikl v Rusku, v zemi pravoslavné.

MS: *Též to souvisí s tím, že člověk je osobou náboženskou. Vždy se hledá prostor, vůči němuž se může vztahovat. Potřeba transcendence zde je. Dříve lidé věřili v náboženství, kde byl Bůh, Kristus, vůči kterému se vztahovali. Ve dvacátém století s rozvinutím totalitních ideologií se hovoří o sekulárních náboženstvích.*

JH: Máte naprostou pravdu. Komunismus využíval postupů středověkého divadla, divadla průvodů, ale nebylo to divadlo dramatické, poněvadž to dramatické, co se v myslícím člověku za komunismu odehrávalo, se dělo většinou ve vnitřním zápasu o to, do jaké míry je ještě ochoten se režimu podřídit. Co je ještě ochoten udělat. Jestli se vyhne prvomájovému průvodu s možností nějakých následků, nebo nevyhne a půjde tam.

MS: *Můžeme říci, že minulý režim byl hrou o duši.*

JH: Ano, ale tato hra v důsledku vedla k introverzi.

MS: *Člověk jednotlivá rozhodnutí musel sám sobě zdůvodňovat. Sluší se říci, že na to doplácela společnost jako celek.*

JH: Určitě. Myslím si, že největším důsledkem byl úpadek kultury veřejného vystupování. Profesor Ivan Vyskočil ve svém pojednání o řeči uvažuje o tom, jak autocenzura vedla k neautentickému projevu. U Vyskočila jde o vnímání člověka jakožto bytosti, která je mocna veřejný prostor ovlivňovat, protože být mocen jej ovlivňovat, je zásadní schopností a potřebou svobodného člověka. Člověk se v totalitě spíše podřídil základním vzorcům a ukryl se do neautentického jazyka, pro který Václav Havel našel ve svých hrách nádherné obrazy ...

MS: *Tím dokázal zaujmout svět, a to i poté, co již nevystupoval jako dramatik, ale jako politik - státník. Poukazoval na specifickou mechanickou, odosobněnou mluvu, hovořil v nich o „ptydepe“ jako druhu umělého jazyka, negujícího lidství, jenž však vede k „neporozumění“ mezi lidmi. Na druhou stranu ...*

JH: ... bez něho by se jedinec v minulosti vystavoval velkému nebezpečí, že bude usvědčen z nelояality vůči systému. Myslím si, že ve srovnání jak s anglosaskými zeměmi, kde kultura veřejného vystupování, veřejného projevu je zaručena tradicí, dějinami, tak i v kontextu s ostatními středoevropskými národy, v kontextu Německa, Rakouska, i například v porovnání s Poláky z toho nevyházíme příliš dobře.

MS: *Zkrátka, regulace ...*

MS: *To se logicky převádí do období po roce 1989. Dnes neseme záporný režim.*

JH: Je to nesporné. Mělo to výrazný negativní dopad na kulturu veřejného prostředí a kulturu politiky. Ti, kterým chyběl stud a chyběla jim sebereflexe, byli schopni často veřejný prostor ovládnout bezostyšnou rétorikou.

MS: *Václav Bělohradský hovoří o bezskrupulózních lidech.*

... Pozitiva režimu ...

MS: *Je vhodné se zeptat, zdali jako mladý člověk jste vnímal pozitiva režimu? Člověk se setká s postojem: „Ano, lidé měli na sebe více času, nebyl přehnaný individualismus.“ Nebyla možnost se realizovat, lidé zvolili jinou strategii. Věnovali se chalupám, ale toto může být vnímáno negativně.*

JH: Těžko budu obhajovat pozitivní stránky režimu, protože je nevidím. Na tom, že si lidé nacházeli zástupné, únikové realizace, že šli k solipsismu, nevidím nic pozitivního.

... Disent ...

MS: *Zůstaňme ještě i u nich. Jak si nahlížíte na lidi, kteří byli ochotni se postavit režimu, kteří s ním nedělali kompromisy? Utvářeli demokratickou opozici. Jak na ně s odstupem času nahlížíte? Člověk se setká s postojem: „Byli to tito lidé, kteří zachovali mravní páteř národa.“ Nepůsobí to příliš nadneseně?*

JH: Záleží na tom, jak tuto metaforu chápete. Pokud střízlivě, pak to nadnesené není. Opravdu vytvořili jakousi mravní osu národa. Jen je potřeba - a to říkám s plným vědomím toho, že jsem vyrůstal na malém městě - vnímat reálný dopad jejich vlivu na celou normalizační společnost. Ten byl

velmi malý. Vyrůstal jsem v Trutnově. Hrádeček je od města 12 kilometrů. Pan prezident v Trutnovském pivovaru přikuloval.

MS: *Možná díky tomu vznikla jeho hra Audience.*

JH: Přesto reálný dopad do duchovního nebo společenského života maloměsta byl malý. Bohužel pražská disidentská společnost, která dokázala na malých městech nacházet jednotlivé partnery, spolupracovníky, ohniska intelektuálního života, mě oslovila⁶ velmi pozdě. Později pro mne bylo ohromně cenné osobně se setkat a pracovat s lidmi, jako je Vlasta Chramostová.

MS: *Můžeme o nich hovořit jako o mostech mezi totalitní společností a demokratickou společností. Podíleli se na založení Občanského fóra, dostali se do čelných pozic.*

JH: Myslím si, že bez těchto lidí by přerod byl ještě složitější a ještě bychom byli daleko na Východě, pokud by zde nevytvořili jádro, které bylo schopno převzít moc. Obávám se, že bez nich by to u nás vypadalo daleko, daleko hůř.

MS: *Sluší se říci, že moc jim spadla shůry a nevěděli, jak s ní naložit. Možná je to úděl.*

JH: Ano, kdyby zde byla připravena daleko širší garnitura lidí, kteří by si věděli trochu rady na odpovědných místech, bylo by to lepší.

... Exil ...

MS: *Lidé, kteří nechtěli žít v režimu, jak na ně pohlížíte? Můžeme říci, že dali přednost svobodě, možnosti seberealizace? Byla zde neochota podřídit se způsobům, které jsou ponižující.*

JH: Je možná zvláštní, že dnes se ti, kteří odešli, více rozdělují na exulanty a emigranty. Mám pocit, že tehdy to tak vnímáno nebylo. Začínat v cizím světě je velice těžké. Ne nadarmo bylo vyhnanství v antické společnosti jedním z nejhorších trestů.

MS: *Podlehl takzvanému střepinovému soudu.*

JH: Odejít bez možnosti návratu a zkusit žít mimo domov, k tomu je zapotřebí odvaha. Jsem přesvědčen, že česká společnost udělala po roce 1989 málo pro to, aby dokázala s tvořivým potenciálem lidí, kteří dobrovolně odešli, nakládat rozumným a hospodárným způsobem. Myslím, že zde došlo k mrhání potenciálu, k neschopnosti využít kreativity, toho, co mohli přinést zpět.

MS: *Někteří z nás vnímali emigraci jako cestu k lepšímu.*

JH: Možná je to naivní, ale nikdy jsem to tak nevnímal. Opravdu jsem si myslel, že většina z nich neodešla primárně z ekonomických důvodů, ale že jedním z hlavních důvodů bylo, že nechtěli žít v tomto systému.

... Vyvrácení režimu a ideologie ...

MS: *Jak vnímáte skutečnost, že komunistický režim zde skončil, ale ideologie v určité modifikaci pokračuje? Stále jsou zde lidé, kteří podporují pokračovatelku komunistické strany. Jsou však názory,*

⁶ „oslovila“ je zde míněno v přeneseném slova smyslu.

s nimiž vystupuje profesor Vilém Prečan, jenž říká cosi v tomto duchu: „Ideologie byla mrtvá před rokem 1989.“

JH: Mám pocit, že vždy budou existovat populistická hnutí, která žijí z resentimentu nespokojených lidí. Že zde existuje strana, která se nevypořádala se svou minulostí, neudělala tlustou čáru za nenávistnou komunistickou ideologií, která ji ospravedlňovala a do dnešních dnů ospravedlňuje, je fakt. Jak se její exponenti vyjadřují k procesu s Miladou Horákovou, je ohavné. Na druhou stranu - vždy zde budou ideologie, které jsou populistické, extrémně rovnostářské, které budou těžit z toho, že se skutečnost dá výhodně rozdělit na dvě spolu bojující síly. Stačí se přimknout k jedné z nich a již máme vystaráno na celý život, ...

MS: ... abychom žili dobře, ...

JH: ... abychom minimálně utlumili vnitřní spor, který nás neustále nutí zvažovat, zdali jsme udělali vše pro to, abychom uspěli, vymanili se ze svého prostředí a šli někam, kde to má smysl? Myslím si, že tyto ideologie těží z těchto jednoduchých receptů a vždy v tom budou pokračovat.

... Stav společnosti v roce 1989 ...

MS: *Nyní bych se vrátil do roku 1989, před systémovou změnou. Jak jste vnímal stav společnosti v roce 1989? Co bylo pro společnost charakteristické?*

JH: Myslím si, že pro společnost byla typická velká míra naivity. Když jsem viděl, jak najednou v listopadu taxikáři začali jezdit se znaky Občanského fóra a s portrétem Havla za sklem, tak jsem pochopil, že něco není v pořádku. Proměna bude trvat velmi dlouho, a že velmi rychle se k vítěznému proudu připojí vrstvy společnosti, které předtím vůbec neměly problém těžit z korupčního prostředí.

MS: *Zkrátka, se vám nelíbilo rychlé převlékání kabátů?*

JH: Komu by se to líbilo? Trochu fatalisticky jsem si uvědomoval, že takto to asi být musí. Jedná se o daň, že - zaplať Bůh - jsme z toho venku.

MS: *V jistém ohledu je to logické.*

JH: Tento jev nalezneme ve všech režimech.

MS: *Plujete po moři. Jednou fouká vítr z Východu, a po roce 1989 foukal vítr ze Západu. To znamená, že lidé napnuli plachty po větru.*

JH: Ano, spousta lidí to udělala tímto způsobem.

... Demokracie ...

MS: *Navrhoval bych, abychom přešli k otázce obnovy demokracie. Jak vnímáte tento společenský systém? Nejprve mnozí z nás usilovali o demokratizaci, ale nakonec jsme přešli k systému, který je na Západě. Čím je pro vás jako člověka z kultury demokracie?*

JH: Pro mě je to trochu těžká otázka, nejsem politolog a vždy vše vidím spíše přes konkrétní věci než přes abstraktní ideje. V demokracii věřím. Mám pocit, že v současné době se demokracie nějak příliš začíná podobat mediokracii. Vnímám v ní obrovský vliv médií, veřejného mínění a strachu

z veřejného mínění, obavy z rozhodnutí, z přijetí rozhodnutí, strachu z nepopulárních opatření jako sílu, která demokracii začíná podvazovat nebo ji už dlouhá léta podvazuje a činí ji neakceschopnou. Toto vnímám jako problém.

MS: *Nepřímo říkáte: „Ano, demokracie je systém, kde se ke slovu dostávají populisté.“ Proto nebudeme dělat nepopulární opatření, zásadní bolestivá řešení budeme odkládat.*

JH: Samozřejmě že jakýkoliv režim, který chce být dlouhodobě úspěšný - po zkušenostech z posledních deseti let – prozíravě zvolí snazší cestu. Máme zde regule Evropské unie, a pokud se budeme pohybovat na jejich nejměkčí hraně, stále můžeme vůči evropským autoritám uspět, přestože budeme dlouhodobě zatěžovat společnost dluhy, budeme velmi neprozíravými hospodáři atd.

... Demokracie a dialog ...

MS: *Jste člověk, který pracuje se slovem. Jaký kladete význam dialogu? Naučili jsme se během čtvrtstoletí vést dialog, nebo dialog, který má ve své podstatě podobu monologu, kde jeden člověk reprezentuje svůj prostor, a druhá strana jej nezajímá? Vede to k tomu, že nedojde k „prolnutí“, „obohacení“?*

JH: Promiňte, že přímo neodpovím na vaši otázku. Myslím si, že to, čím nejvíc tato společnost trpí, je neschopnost konsensu. Nejvíce trpí tím, že nedokáže nalézt minimální společný jmenovatel, na kterém je možné společnost stavět strategicky, dlouhodobě. Znamená to, že s každou novou politickou garniturou se mění skoro vše. Mění se ministerští úředníci až do třetí úrovně. Z toho pohledu se jedná o naprostou tragédii. Neexistuje paměť, která by ji posouvala dál. To však se schopností dialogu souvisí. Dialog není to, že někdo řekne to a druhý ono. Dialog je, že skrze rozdílné názory dospíváme k něčemu, co nás spojuje.

MS: *Dialog v demokracii nám pomáhá vytvořit svorník.*

JH: „Dia“ je skrze, a nikoliv mezi dvěma. Je velkou slabinou české společnosti, že nenachází svorníky. Nevím, jestli je to absencí dalšího duchovního rozměru ve společnosti, protože naše společnost se pouze vyčerpá v alternativách. Vezměte si Polsko, tam duchovní rozměr nikdy nezmizel. Jejich politikům dává přece jen daleko větší míru kontinuity, přestože jsou tam velmi ostře se vymezující režimy, ale něco společného zůstává. To jim umožňuje v Evropě autentickou existenci.

MS: *Nutno říci, že Poláci jsou národem s katolickou religiozitou.*

... Demokratická politika ...

MS: *Implicitně říkáte, že u nás politika není služba veřejnosti, ale prosazení svých vlastních zájmů.*

JH: Jistě. Jedná se o velmi často opakované tvrzení a v mnohých případech tomu tak je. Těžko se od toho abstrahuje. V jisté míře v každé demokratické společnosti je politika zároveň profese a je to zároveň způsob obživy. Budu politik, to mě zajímá, to mě baví. Tím dokážu uplatnit schopnosti, které mám. Jedná se o otázku domluvy, prezentace, schopnosti vyjednávat.

MS: *Ne každý toto umí.*

JH: Ne každý je ochoten to dělat. Strašně nemám rád takové hospodské řeči o tom, jak je politika způsob prosazení vlastních zájmů. Jedná se také o prosazení vlastních zájmů, ale jedná se též o zcela legitimní profesi.

MS: *Mohli bychom říci, že se též jedná o gramotné nakládání s mocí, ...*

JH: ... kultivované nakládání s mocí. Ano. Tento přístup jakoby se ale vytratil nástupem Jiřího Paroubka. Bohužel mám pocit, že tam někde došlo k zásadní změně v politickém prostoru, kdy se vytratila schopnost nacházet dohodu.

MS: *Jednalo se o nulovou toleranci vlády. Jen se podívejte na otázku opoziční smlouvy. Tam naleznete ochotu se dohodnout, ale i určitou „netoleranci“. Je otázka, zdali kompromisy, které vzniknou, nepoškozují jednotlivé hráče. Pro správné směřování společnosti vidíte nutnost vize. Dokážou se představitelé, který reprezentují stát, dohodnout? Jsou ti, kteří nechají prostor samopohybu. Ostatně minulý režim měl také vize, ovšem ty se nenaplňovaly.*

JH: Nevím, jestli politici jsou dnes schopni nabízet vize. Existují charismatičtí politici, kteří často těží z nějakého umělého rozdělení skutečnosti, zjednodušení reality, aby proti dobrému, co zastupují oni, ukazovali špatné, co reprezentují ti druzí. To vnímají jako chytlavou náhražku vize. Nejsem zastáncem této politiky, poněvadž si myslím, že je krátkozraká a nespěje k dobrým výsledkům. Vnímám však, že pokud média a veřejný prostor začne nabízet – a myslím si, že k tomu postupně dochází – alternativní vzory v lidech, kteří nejsou přímo spojeni s politikou nebo jen okrajově, ale jsou duchovními osobnostmi.

MS: *Jsou součástí veřejného prostoru, jsou součástí občanské společnosti.*

JH: Pokud by média našla zalíbení v tom nabízet tyto vzory jako vědce, jako lidi, kteří svou prací dokážou vytvářet obrovské možnosti, obohacovat společnost, ukazovat na jejich podceňovaný vliv, řekl bych, že by se jednalo o dobrou injekci energie pro mladou generaci.

MS: *Sluší se připomenout, že po roce 1989 v politice vystupovali lidé s idejemi, nicméně ti byli vystřídáni lidmi zjištěných zájmů. Správně jste poukázal na důležitost médií. Ta to, co se oděje v sociálním prostoru, zprostředkovávají a nepřímo utvářejí vzory.*

JH: Žijeme v éře uměle vytvářených obrazů reality. Je zajímavé sledovat, jakým způsobem se vytváří společenská realita skrze scénování, sebeprezentaci, skrze perpetuaci mediálních obrazů.

... Kapitalismus ...

MS: *Rád bych diskutoval otázku obnovení kapitalismu. Jak jej vidíte jako člověk působící v kulturní oblasti? Marx pravil, že důležitá je základna a druhotná je nadstavba.*

JH: Takto to nejsem schopen vnímat. Vidím to přesně obráceně. V této oblasti se přikláním k Platonovi. Následné předobrazy v důsledku utvářejí dějiny. I revolucionář, jako například Marx, je jakýmsi kulturním hrdinou svého druhu a své doby, a režim jej dobře dokázal využít.

MS: *Soudíte, že během proměny se kladl důraz na hmotné hodnoty?*

JH: Jsem přesvědčen, že většina společnosti, lidí po patočkovské generaci, kteří si neosvojili její étos a naopak mu začali hanlivě říkat pravdoláskaři, tak většina těchto lidí svým duchovním ustrojením zůstala marxisty.

MS: *Pěkně o tom hovoří Tomáš Halík. Byl zde realizován marxismus naruby. Trh, trh, ...*

JH: Řekněme tomu materialismus. Nejedná se ani o dialektický materialismus.

MS: *Setkal jsem se s postojem jednoho katolického kněze, který říkal: „Před rokem 1989 byl zde materialismus teoretický, po roce 1989 materialismus praktický“.*

JH: Dnes to dospívá ještě do jiných dimenzí, jelikož společnost, technologizace společnosti jsou ještě většími tématy než materialismus a idealismus. Dnes to je trochu někde jinde.

MS: *Soudíte, že je chybné směřování společnosti, když je založena na důrazu na blahobytu?*

JH: Určitě. Vezměme si Německo po II. světové válce. První budovy, které začali Němci v rozstřílených městech rekonstruovat a obnovovat, byly koncertní sály a divadla. Kdyby se tehdy neřídili principem nadstavby, v životě by nedali společnost dohromady, kdyby nevěřili, že je vhodné preferovat a posilovat „nadstavbu“, kdyby se řídili tím, že si nejprve vybudujeme „základnu“ a pak přijde „nadstavba“, měli by místo koncertních síní supermarkety.

MS: *Někteří lidé měli vzor. Jen se podívejte, jak jsou bohatí na jih a západ od nás. Soudíte, že představitelé, kteří zde v devadesátých letech dělali transformaci, s tím spíše kalkulovali? Dohnat a předejít Západ. Neřídili se biblickým: „Nejprve hledejte boží království a vše ostatní vám bude přidáno.“ Souhlasíte?*

JH: Víceméně s tím souhlasím. Jsem přesvědčen, že se jedná o hlubší problém, ale je tomu tak. Nemohli se tím řídit, protože společnost u nás byla tak sekularizovaná.

... Hodnoty ...

MS: *Obraťme list. Rád bych se zeptal, jaké zásadní hodnoty podle vás podporují otevřenou společnost? Důležitým slovem, které politici užívali, byla svoboda. Ta přináší člověku.*

JH: Myslím si, že pojem svobody vyrůstá z křesťanské víry a morálky. Bylo to křesťanství, které ukázalo, že i ten, kdo udělal mnoho špatného, může v sobě nalézt odvahu nějakým způsobem se odpoutat od minulosti a jít k dobrému. Je to v křesťanství ukryto jako velmi silný element.

MS: *Co proměna člověka? Domníváte se, že člověk je stále stejný, pouze odlišně funguje v různých společenských systémech, které pak determinují jeho jednání?*

JH: Jedná se o složitou filozofickou otázku. Pouze o tom bychom mohli dlouze hovořit.

MS: *Václav Klaus v devadesátých letech říkal: „Měníme systém, ne člověka.“ Je otázkou, jak se člověk, který bude mít chybné návyky a uvažování, se rychle zapojí do budování nového systému, a nebude přenášet své chybné návyky z minula a bude tak dělnou součástí obnoveného řádu.*

JH: Jsem přesvědčen, že člověk je ze samotné podstaty součástí systému. Neexistuje jen jako struktura, ale jsou zde jednotlivé stavební kameny systému, a to jsou lidé. Ti jsou duchovními

bytostmi. Tím odpovídám na otázku. Nezměníme systém tak, že změníme jeho strukturu, a myslíme si, že další přijde samo. Bez proměny lidí nedojde k dostatečně hluboké změně systému.

... Kultura ...

MS: *Nyní navrhuji, abychom otevřeli otázku kultury. Jak na tom byla před rokem 1989? Byla služkou totalitního režimu?*

JH: Služkou rozhodně nebyla kultura jako celek. Ta podporovaná, institucionální často ano. Co myslíme pojmem kultura? Myslíme tím v užším významu svět umění, myslíme tím kulturní infrastrukturu například divadelní síť? Poválečný vývoj vytvořil kulturní infrastrukturu, ze které těžíme do dnešních dnů. V roce 1989 zde byl funkční systém kulturní infrastruktury, který byl zčásti využíván pro potřeby komunistické ideologie a zčásti - prostřednictvím studiových scén - tuto ideologii pomáhal rozložit. Následně si systém velmi dlouho „hledal“ své nové poslání. Jednodušší to mají muzikanti, protože hudba je jedna. Divadlo je daleko snáze ovlivnitelné, indoktrinovatelné.

MS: *Když se podíváte, kdo koho měl v oblibě - Zdeněk Nejedlý např. preferoval Bedřicha Smetanu a „pošlapával“ Antonína Dvořáka. Šostakovič napsal Sedmou symfonii – Leningradskou jako apoteózu „vítězství“ režimu, v němž žil. Tím myslím, že jistá díla byla obdivovaná a vznikla na základě „úspěchu systému“.*

JH: Zůstanu u divadla, které je mi nejbližší. Myslím, že v počátku devadesátých let institucionální kultura zažívala propad návštěvnosti, protože nevěděla, pro jakého diváka hraje a o čem. Vše bylo v pohybu, nezaostřené. Postupně došlo k nápravě. Naopak je s podivem, jak tato hustá síť – infrastruktura - dokáže dnes reagovat na potřeby společnosti, jakou návštěvnost mají jednotlivá divadla. Do ruky se mi dostala analýza, kterou si nechalo udělat Národní divadlo na téma spokojenosti divácké obce. Na základě odpovědí asi 1400 respondentů se zjistilo, že spokojenost diváků činoherního divadla je mnohem větší, než jaký byl předpoklad.

MS: *Kdybyste měl porovnat síť divadel před rokem 1989, cítíte jasnou proměnu? Proměnil se návštěvník? Konstatoval jste, že současná doba divadlům přeje.*

JH: Ano, je dnes mnohem ochotnější hledat kulturu i mimo institucionální sféru. Diváci dnes milují netradiční prostory, samotný zážitek návštěvy prostoru jako je La Fabrika často diváka činí tolerantnějším vůči samotnému představení. Diváci dnes více oceňují, že jistý druh umění vzniká za poměrně obtížných podmínek s velmi malou mírou podpory. Jde o oblast tzv. nezávislé kultury, která může existovat díky existenci grantové politiky státu a měst. Má dnes obrovský potenciál. Je přirozeným doplňkem infrastruktury. Sama o sobě ale nemůže plnit funkci zaměstnavatele. Plní funkci avantgardy, předvoje.

... Institucionalizace kultury ...

MS: *Sluší se říci - a na to upozornil Václav Riedlbauch - že česká kultura sklízí to, co se zasel po roce 1948. Tím myslím, že zde byla stálá divadla, jelikož před rokem 1938 toto nebylo. Stát nebyl tak zavázán.*

JH: Souhlasím s tím. Řekl bych, že to je unikátní postavení, že se jedná o silnou stránku české společnosti. Asi není příliš dobré tvrdit: „Toho je moc, je nutné to redukovat.“ Měli bychom silné stránky systému hýčkat, jelikož to stát zase tolik nestojí.

MS: *Ano, ministerstvo kultury spravuje malý objem peněz ve srovnání s celým státním rozpočtem. Do kultury nejdou pouze peníze z tohoto ministerstva, ale také z krajů, měst, a přesto si lidé stěžují, že kultura je popelka. Souhlasíte s tím?*

JH: Tato vláda se zavázala dát na kulturu jedno procento rozpočtu. V současné době se jedná o něco víc než 0,5 procenta. Kdybychom se dostali nad 0,6 procenta, bude to úspěch. Procento věnované na kulturu je cíl, který je chvályhodné podporovat. Důležité je ale udržet rovnováhu a nedopustit dichotomii institucionální a tzv. nezávislé kultury. Je potřeba podporovat obě tyto oblasti.

MS: *Jak se vyrovnáváte s postoji liberálů, kteří se diví, proč máme kulturu placenou státem, nač máme Národní divadlo, nač máme Národní galerii, Českou filharmonii? Přejí si, ať do systému přijde více tržních principů.*

JH: To je to naprosto iluzorní představa. Pomineme-li zábavu a sázky na jistotu, kultura takovým způsobem nefunguje nikde na světě. Nejde to ani v tak rozvinutém tržním prostředí jako je severní Amerika, která má svou tradici donátorství.

MS: *Měli bychom dodat, že donátorství v naší republice nekvete.*

JH: Jako jev takového významu, aby na něm mohlo být založeno financování kultury v podstatě, neexistuje a bylo by naivní předpokládat, že se zde rychle rozvine.

MS: *Pokud vím, Národnímu divadlu, České filharmonii přispívá Škoda Auto, Komerční banka. Jsou zde instituce, které finance poskytují.*

JH: Národní divadlo, Národní galerie jsou výjimkou, ale ani zde nejde o příspěvek, který by mohl sanovat výpadek státní podpory.

MS: *Nepřímo říkáte, že nejlepší přispívají nejlepší.*

JH: Ano, tak je to v pořádku, ale tato situace nevypovídá obecně o stavu českého donátorství. V porovnání se Spojenými státy jsme někde úplně jinde.

... Omyl ...

MS: *Jelikož se blížíme ke konci rozhovoru, jaký omyl byste zmínil, který poznamenal vývoj země v rámci transformace? Co považujete za zásadní?*

JH: Od počátku zde mluvím o významu duchovních předobrazů. Pokud bych měl vybrat jeden jediný a nejškodlivější moment, tak by to bylo prohlášení Václava Klause, že neexistují špinavé peníze. To zásadně poškodilo klima v této společnosti a chování lidí.

MS: *Kdybyste se měl podívat do budoucna. Česká republika se stala součástí Severoatlantické aliance, o pět let následně členem Evropské unie. Tento rok si připomínáme deset let v této instituci. Jste optimista? Jaký máte pohled na následné směřování této země?*

JH: Jsem optimista. Jsem přesvědčen, že Česká republika má své místo v NATO a v Evropské unii, nemám ale jasný názor na její podobu a uspořádání. Myslím, že v obou uskupeních bychom se měli angažovat výrazněji než doposud. Věřím tomu, že Češi jsou talentovaný národ ať již geneticky, nebo jakkoliv. Věřím, že se jednotlivé problémy podaří překonat. Rád bych věřil, že jsme v politické kultuře nedávno dosáhli dna, které se nebude opakovat, a snad se odrážíme k „lepšímu zítřku“.

P.S.:

MS: *Jak jste se osobně účastnil obnovy demokracie a kapitalismu?*

JH: Nejsem právě typ na podnikání, a budování kapitalismu jsem se moc nezúčastnil. Vždycky jsem chtěl pracovat v oblasti veřejné služby, ne v podnikatelské sféře. Volím. Angažuji se, když je třeba a tam, kde cítím, že bych měl.

MS: *Účastnil jste se kuponové privatizace, jakožto velké příležitosti k obnově kapitalismu?*

JH: Ano.

MS: *Co jste říkal na rozdělení Československa na dvě samostatné republiky? Nezpůsobilo nakonec rozdělení eliminaci slovenského nacionalismu, což vedlo k lepší spolupráci v rámci Visegrádského společenství a také k opětovnému setkání obou zemí v Evropské unii?*

JH: Myslím, že tomu tak bylo. Zároveň rozdělení Československa zmenšilo společný prostor. Stali jsme se menšími a v jistém smyslu chudšími, podobně jako když jsme přišli o židovský element během okupace nebo o německý poválečný odsunem. Je možné, že to snížilo dynamiku ve společnosti, ale celkově myslím, že rozdělení přineslo více pozitivního než negativního, ve smyslu toho, co jste zmínil ve své otázce.

Dialog o transformaci s Jiřím Musilem^{7,8}:

MS: *Co pro vás znamenal rok 1989? Jaká očekávání jste měl? Jak se případně, pane profesore naplnila?*

JM: Zprvce jsem byl jako většina lidí zde velice šťastný. Vzpomínám na Silvestra na Václavském náměstí. Tam byla velká spousta lidí, kteří oslavovali. Byli jsme euforičtí. Měli jsme, myslím, poněkud naivní představu, že odstranění toho autoritativního režimu se otevírají dveře na jedné straně výkonné společnosti na druhé straně společnosti svobodné. Teprve pomalu, když jsme dostávali do rukou knihy Ralfa Dahrendorfa⁹, jenž nás varoval před tím, že je snadné provést politickou změnu, a

⁷ Jiří Musil *1928, český sociolog zabývající se převážně tvorbou měst. Po roce 1989 působil jako ředitel Sociologického ústavu. V letech 1992 – 1993 jako rektor Středoevropské univerzity. Později pracoval jako výzkumný pracovník v Centru pro sociální a ekonomická studia, v letech 1998 – 2001 předseda Asociace evropských sociologů. Mezi jeho díla: Sociologie soudobého města (1967), Sociologie bydlení, Urbanizace socialistických měst, Meaning of liberalism East and West (1999).

⁸ Dialog byl natáčen v úterý 15. listopadu 2011 v dopoledních hodinách v bytě prof. Musila Újezd 15, Praha 1.

⁹ Ralf Dahrendorf (1929 -2009), sociolog, politolog, liberál. Působil v Německu, Anglii. Byl ovlivněn M. Weberem, K. R. Popperem a von Hayekem. Jeho významné práce byly přeloženy i do českého jazyka. Pro otázku

to za 6 týdnů, poté za 6 měsíců udělat jisté základní institucionální změny, ale že nás čeká mnohem delší období změny myšlení, žebříčku hodnot. To byla skvělá myšlenka, která se ukazuje být velice pravdivá. Končí úvahou, že nemůžete dělat demokracii bez demokratů. Můžete sice utvořit instituce jako je parlament, máte ústavní soud, máte spoustu jiných institucí, které patří do toho instrumentária moderních demokracií. Pokud nemáte vnitřní demokratický étos a dlouhodobě ustálené způsoby chování širší veřejnosti, bohužel to nestačí, aby demokracie byla silná a životaschopná. Toto je v největší zkratce popis toho, co se událo. Další věcí je to, co nyní vidíme jako reakci na autoritativní systém, jenž věřil, že může nahradit trh plánováním. V reakci na tuto skutečnost se to kyvadlo, dle mého vidění, vychýlilo až příliš na druhou stranu. Jako sociolog vím, že společnosti nefungují bez jistých pravidel, norem a bez jisté etiky. Tím, že se svoboda pochopila spíše jako možnost dělat cokoli, a nikoliv jako svoboda pod zákonem ...

MS: ... svoboda jako libovůle.

JM: Nebyla pochopena v tom starém liberálním pojetí, které sahá až k Johnu Lockovi¹⁰, že skutečná svoboda je svobodou pod zákonem. Toto nepochopení vedlo - zejména ze začátku - k volnému stylu života. Já jsem to strašně cítil jako řidič automobilu, jak se lidé chovali na ulicích v Praze, jak se jezdilo po silnicích, a pravidla nebyla dodržována. Byla v tom jistá bezohlednost těch silných, kteří mysleli, že když jsou silní, tak budou dělat to, co oni chtějí, že ti ostatní slabší hold ...

MS: ... budou vytěsněni.

JM: Ani snad tak ne. Tito lidé v životě předjížděli automobilem a ještě ne fair způsobem, porušovali pravidla. Výsledek je, že vznikla společnost, která sice má jisté rysy tržní společnosti. Užil jsem spojení tržní společnosti, nejenom tržní ekonomiky, že tedy vlastně dochází u mnoha lidí k takovému zklamání, které končí buď tím, že část se chce nostalgicky vracet zpět a část chce dokonce vládu tvrdší ruky.

MS: Narážíte jistě na autoritářství.

JM: Ano, protože si myslím, že v tom nepořádku či v tom „bordelu“ - jak říká pan Andrej Babiš - se nedá dobře žít.

... Silné otazníky společenského systému ...

JM: Je tam vidět u části lidí zklamání z demokracie a zejména u nás rezignace. Na rozdíl od Západu Španělska, Spojených států, dnes již Francie, kde roste protestních hnutí, ale ten protest směřuje spíše k posílení demokracie. U nás, jak pozoruji u mnoha lidí, i lidí vzdělaných, roste ústup od angažovanosti ve veřejném životě a v podstatě vzrůstá obecná nedůvěra k věcem veřejným. To je cesta do pekel.

transformace je stěžejní práce Úvahy o revoluci z roku (1991), dále Hledání nového řádu (2007), Od pádu Zdi k válce v Iráku (2008), Pokušení nesvobody (2008), Překonávat hranice (2009), ve slovenštině vyšla kniha Moderný sociální konflikt (1991).

¹⁰ John Locke (1632 – 1702), anglický osvícenecký myslitel, jenž proslul svou politickou koncepcí uspořádání společnosti a empirickou teorií poznání. V jeho učení se objevují teze o přirozeném stavu, jenž je charakterizován svobodou, rovností, harmonií. Hovoří též o lidských právech, která mají zázštitu u Boha, a jež došla naplnění v následných staletích, převážně v 19. a 20. století. Je také stoupencem náboženské tolerance, kterou dnešní společnost bere jako samozřejmou. Silně ovlivnil pojetí uvažování o roli člověka ve světě. Z jeho děl lze jmenovat Esej o lidském rozumu (1690), Dvojí pojednání o vládě (1689), Dopisy o toleranci (1689).

MS: *Když to trochu vychýlím, jako bychom se navraceli do normalizace, kdy se lidé též nestarali o věci veřejné, byli staženi do sebe. To proto, že sféry vlivu byly rozděleny.*

JM: Ano, opět je to - oni a my. Politici jsou oni. My jsme ti chudáci, kteří jsou manipulováni, což je zčásti bohužel pravda. Ta situace je velice obtížná. Já pořád věřím v jakousi českou ...

MS: *... vynalézavost, ochotu vzdoru?*

JM: Ne, ne, mám důvěru v obyčejného člověka.

MS: *Sdílíte to, co Karel Čapek¹¹, že?*

JM: Ano. To znamená, že ji nemáme ... Je to nedostatek a přednost zároveň. Nedostatek je to v tom smyslu, že Češi nikdy logice moci nerozuměli.

MS: *Byli ovládaní. Vládli nám po staletí jiní.*

JM: Nejen to, ale také ji neuměli používat, na rozdíl od zemí, kde byla silná šlechta, jako v Maďarsku nebo v Polsku. Zdá se mi, že zejména Poláci - z postkomunistických zemí - se z toho dostávají dlouhodobě nejlépe. Jednak je tam moralita díky katolické víře – křesťanství. Tudíž kombinaci morálky plus aktivně se tam může dařit. U nás se stalo, že se zhroutila morální pravidla a nastalo to, čemu my v sociologii říkáme anomie. To znamená, že je to stav bez pravidel, bez vnitřně zažitých pravidel, tedy toho, u čeho si lidé řeknou: toto se nedělá. Toto není mravné. Dnes vám to dnes nikdo neřekne. Slovo mravný či mravní ...

MS: *... je vlastně slovem „neslušným“.*

JM: Je to cosi efemérního. Všimněte si, jak málo ten pojem vůbec funguje, jak málo se tohoto pojmu používá. Je to společnost, která má určité rysy rozvrácenosti. Ta naštěstí funguje díky tomu civilizačnímu standardu a úrovni technické infrastruktury. Dle mého pohledu roste počet lidí, kteří mají pocit vyprázdňenosti a neurčitosti. Je to podivné, jelikož si myslím, že Češi v podstatě byli vždy optimističtí, je to optimistické etnikum, ale nyní jakoby ten optimismus pomalu ztráceli. To je asi dlouhá odpověď na první otázku.

... Očekávání změny a kontexty změny ...

MS: *Já bych se ještě vrátil do nedávných let, jelikož není možné vynechat otázku, zdali vy jako odborník zabývající se společenským vývojem, jste tu změnu očekával?*

JM: O té jsem byl přesvědčen. Nyní něco řeknu. Když moji přátelé emigrovali v roce 1948, trochu jsme jim v tom pomáhali. Jeli jsme na brigádu na Šumavu a oni poté odtamtud v létě 1948 přecházeli. Když jsem se s nimi loučil, říkal jsem: „Víte, toto je příliš vážná změna. To není na několik let. Uvidíme se za několik desetiletí ...“ Oni mě tehdy chtěli „ztlouci“, ale bral jsem tu změnu jako velice hlubokou reakci na to, co se stalo ve třicátých letech a z toho vyplývající války. Měl jsem pocit, že to není na krátkou dobu. Zároveň již tedy jako začínající student, jsem byl ostražitý. Nedávno jsem napsal malou

¹¹ Karel Čapek (1890 – 1938), český humanista, spisovatel, novinář. Spojen s Lidovými novinami. Byl na straně T. G. Masaryka, což mu v době národní krize, v době nástupu fašismu bylo vyčítáno. Mezi jeho díla patří Pragmatismus (1918), Hovory s T. G. M., četné hry: Věc Makropulos, Bílá Nemoc, Válka s mloky, Ze života hmyzu, R. U. R.

esej, zrovna nyní vychází, týká se o posledního ročníku sociologie po komunistickém převratu. Já to říkám proto, že někteří emigrovali, někteří byli zničeni všelijakým hrozným způsobem, ale mně se podařilo slušně přežít. Možná tím, že jsem nevykřikoval, co jsem si myslel. Byl jsem přesvědčen, že soustava, která vzniká a která se opírá o určitý soubor myšlenek, má základní vnitřní chyby. Když má něco základní vnitřní chyby, tak dříve či později přestane fungovat, což se po čtyřiceti letech u nás stalo. Naštěstí pouze po čtyřiceti letech, protože kdyby to bylo jako v Rusku, tak by to skoro bylo nemožné změnit či by to bylo obrovsky obtížné. Těch čtyřicet let se postupně jeví jako poměrně krátké historické období. Začínají působit hlubší stereotypy českého chování, které mají kousek ze zkušenosti s krátkým obdobím v počátku dvacátého století, kdy byla ustanovena první republika. Na druhou stranu mají delší - a zdá se mi důležitou zkušenost společnosti bez státu za Rakouska. To znamená existence malé české společnosti na úrovni municipální, obcí, pokud nemáme svůj stát. Soustředme se tedy na svá města, na své obce. Zde vidím jistou naději, protože mimo jiné jsem též sociolog města. Myslím si, že jedna z nejpozitivnějších změn, která nastala, je proměna měst - a to i ve fyzickém slova smyslu. Jsou v pořádku, vypadají podstatně lépe. Komunisté nebyli schopni je udržovat, jelikož se snažili korumpovat širokou veřejnost velkou spotřebou. To jim znemožňovalo udržet slušnou úroveň provozu a investic ve veřejné oblasti. Ovšem města a obce vypadaly daleko hůře v Sovětech. Nyní uvedu takovou vzpomínku. Jako středoškolák jsem musel za války navštívit nacisty uspořádanou výstavu o Sovětském svazu. Účast na výstavě byla povinná, všichni jsme na to museli jít a pamatuji si na to dobře. Byly tam fotografie pochopitelně záměrně vyrobené, avšak cosi bylo pravdivé. Na snímcích byly i dokumenty zpuštění sovětských měst. Mluvím o tom proto, že podobný způsobem se počal náš svět zde vyvíjet také. Města počala chřadnout. Nedílným jejich znakem byly opadávající omítky, rozpadávající se střechy. Bylo to tím, že bylo zničeno soukromé vlastnictví nemovitostí, že se zlikvidovala zodpovědnost lidí a byla nastolena politika levného nájemného, což bylo nerealistické v té podobě, v níž to zavedli. Oni ztroskotávali na svém idealismu. Zvláštní, nerealistickém. Zkrátka a dobře - města hynula. Do jisté míry byli úspěšní ve velkých investicích.

MS: *Snad nemáte na mysli sídliště ...*

JM: Podzemní dráhy, velké přehrad. To komunisté uměli. Jednou Konrád Adenauer¹² při své první návštěvě Sovětského svazu, kdy se dohodlo, že budou koexistovat, pronesl velkou pravdu: „Vy jste výkonní, když téměř vojenským způsobem budujete velké věci ...“ Já dodávám, že mobilizují někdy brutálně síly. V okamžiku, kdy vaše společnost začne bohatnout, začne být normální společností a lidé v ní budou realizovat miliony svých drobných přání, tak společnost začne fungovat špatně. Adenauerův projev na mě silně zapůsobil. Skutečně, komunismus ze začátku v sobě skrýval druh kalvinismu. Zjednoduší a soustředíme se na ty základní věci a jakékoliv jiné záležitosti jsou buržoazním konzumerismem. Na tom vybudovala spousta lidí své kariéry. Tito lidé vůbec nepochopili psychologii normálního člověka. Především jejich představa o kvalitách takzvaného proletariátu byla nerealistická. Toto všechno jsem si uvědomoval. Než to ztroskotá, bude to trvat dlouhou dobu.

¹² Konrád Adenauer (1876 – 1967), německý politik a poválečný kancléř Německé republiky. Post zastával v letech 1949 – 1963. Též předseda Křesťanskodemokratické unie. Do vrcholové politiky se dostal z politiky regionální. V letech 1917 – 1933 zastával funkci vrchního radního města v Kolíně nad Rýnem. Během trvání kancléřského postu usiloval společně s Erhartem o integraci Německa do hospodářských a politických struktur západní Evropy. Byl stoupencem sociálně tržního systému. Podílel se na Německém zázraku a obnovení prosperity. Po Helmutu Kohlovi byl druhým nejdéle sloužícím kancléřem novodobých dějin Německa.

... Krach systému ...

MS: *Ztroskotalo to a člověk zestárnul.*

JM: Toto je dlouhá odpověď na krátkou otázku. Já jsem skutečně byl přesvědčen a věděl jsem, že to jednou skončí. Pouze jsem si kladl otázku kdy - a zdali se toho dožiji. Netušil jsem, že se dožiji i zklamání z toho, co následuje po naší liberální revoluci. To dnešní je podstatně jiné, méně dramatické. Vidím možnosti přeměny k lepšímu, ale zároveň i riziko sklouznutí k jakémusi feudalistickému kapitalismu zde je. Proto jsem hovořil o korporativismu.

MS: *Je dobré se zeptat, proč si myslíte, že vládnoucí představitelé si dostatečně neuvědomovali situaci, v níž se tato společnost nachází?*

JM: Proč to nechápali? Jednoduše byli málo informovaní či byli přesvědčenými stoupenci jistého názorového proudu. Byli marxisté. Věřili, že kořen zla je v soukromém vlastnictví a s tím je nezbytně spojen trh. Vy nemůžete mít trh bez soukromého vlastnictví mnoha subjektů.

... Reforma nereformovatelného? ...

MS: *To, co po svém nástupu chtěl realizovat Michael Gorbačov¹³, byla chiméra.*

JM: To nešlo. Řekl bych, že měl dělat to, co dělají dnes Číňani. Ti jsou mnohem hlubší. Napřed musíte mít výkonné hospodářství a pak můžete postupně zavádět demokracii.

MS: *Sluší se připomenout, že Číňané jsou jiná mentalita.*

JM: Ano, někteří sociologové si mimochodem myslí, že to, co se děje nyní v Číně je podobné vzniku kapitalismu na Západě. Je to jakási analogie v tom ohledu, že paralelně, vedle sebe působí dynamický prvek dravosti, soutěže, tvořivosti spolu se zde přítomnou konfuciánskou tradicí, která je čímsi jako protestantská etika. Kombinace morálních tradic s uvolňováním ekonomické aktivity ústí ve velkou výkonnost. Soudím, že pokud to nechají běžet, tak se jim zhroutí i jimi držený konfucianismus a dopadnou stejně, jako my. Již se tam začínají projevovat sociální problémy. Další etapa nastane, když budou muset reagovat na ekologická rizika. Naprosto nezbytně se objeví sociální tenze a napětí, které bude podobné jako ve vyspělých společnostech.

... Vyvrácení ideologie systému ...

MS: *Vraťme se ještě k nám. Soudíte, že komunismus jako ideologie byl vyvrácen?*

JM: Soudím, že ne. Bude stále pokračovat v jistých ostrůvcích. Je to jakýsi podivný sen, jenž neodejde. Já zde mám Kautského¹⁴ knihu ...

¹³ Michail Sergejevič Gorbačov *1931, významný sovětský státník, jenž byl posledním tajemníkem UV KSSS a také první a posledním prezidentem Sovětského svazu. Uvědomil si chyby sovětského zřízení, a proto zavedl politiku perestrojky a glasnosti. Problém byl v tom, že komunismus jako systém se ukázal nereformovatelný, a proto se východní blok pospojovaný ideologií komunismu rozpadl. Vedle Gorbačova je vhodné uvést R. Reagana, M. Thatcherovou a také papeže Jana Pavla II. Tito přispěli k pádu totality. Sluší se uvést, že k pádu také přispěli obyčejní lidé, kteří věřili, že efektivita systému kapitalistického je vyšší než státem řízené společnosti. Osmdesátá léta mnohým lidem otevřela oči, neb zástupci lidu byli závislí na pokynech z Moskvy a M. Gorbačov jasně řekl, že jde cestou postupného uvolnění. Potvrdil původně Brežněvovo: „Eto vaše dělo“.

MS: *Přechod k modernímu socialismu.*

JM: Je to kniha, která nabízí možnosti. Protestantští teologové jako Lukl Hromádka¹⁵ si mysleli, že marxismus a komunismus je sekulární verzí křesťanství. Tím odpovídám na vaši otázku. Důraz na ubohého, chudého a na to, že právě on je tím pravým člověkem. To přece není věc Karla Marxe¹⁶. To sahá dost daleko. Pravděpodobně do stoické filozofie Senekovy¹⁷, Marka Aurelia¹⁸ a podobných. Ovšem já si myslím, že v antice to tak nebylo. Vzniklo to s křesťanstvím, všechny ty rovnostářské ...

MS: ... koncepty, ...

JM: ... sny a utopie. Ty převážně směřovaly k nějakému potlačení příliš velkých sociálních nerovností. Většina utopií k tomu směřovala. Je zvláštní, že to byla vždy utopie o městě. Na venkově taková představa nebyla možná. A sen o větší rovnosti existuje a bude existovat dále. Bude konfrontován s druhou myšlenkou, a to o volnosti. Ostatně my to nyní prožíváme. Dle mého pohledu problém spočívá v tom, jak ty dva systémy hodnot propojit a jak je vyrovnávat.

MS: *To je snad na člověku. Ten se snaží být zároveň svobodný a zároveň usiluje o to, aby druhého neničil.*

JM: Tento problém vnímalo mnoho lidí. Rád cituji jednoho britského filozofa Bertranda Russella¹⁹, jenž v poválečných sériích přednášek, které připravil pro BBC, říkal, že největším problémem, před

¹⁴ Karel Kautsky (1854 – 1938), německý socialista, přední teoretik marxismu narozený v Praze. Na vídeňské univerzitě vystudoval historii a filozofii, poté vstupuje do Sociálně demokratické strany Rakouska, avšak později se realizuje v Německé sociální demokracii. Jeho myšlení je ovlivněno E. Bersteinem a v Anglii navštěvuje Marxe i Englese, vůči nimž se kriticky vymezil. V jeho myšlení se otázka imperialismu objevuje před Leninem. Z jeho díla: Ekonomická nauka Karla Marxe, Cesta k moci, Diktatura proletariátu.

¹⁵ Josef Lukl Hromádka (1889 – 1969), český protestantský teolog, žák Karla Bartha a poté interpret marxismu, jelikož ztotožnil křesťanství a marxismus. Studoval v Praze, Basileji, Vídni, Heidelbergu. V roce 1920 se stává profesorem Husitské teologické fakulty. Svou práci viděl na poli ekumenismu. Byl členem Světové rady církví, a Křesťanské mírové konference. Z díla: Masarykova ústřední otázka náboženská (1919), Křesťanské a vědecké myšlení (1922), Křesťanství, církev, klerikalismus (1925), Problém pravdy v teologickém myšlení (1928).

¹⁶ Karel Marx (1818 – 1883), německý materialistický filozof, Hegelův následovník, jenž se proti němu kriticky postavil. Rozhodl se změnit tvář světa: „Do dnešních dnů myslitelé pouze o světě hovořili, nyní je nutné jej změnit“. Idea, která silně ovlivnila následná desetiletí. Své myšlení spoluvytvářel s B. Engelsem, jenž jej jako továrník podporoval. Mezi jeho hlavní díla Kapitál (1867 -), Teze o Feuerbachovi (1852), Komunistický manifest (1848), Svatá rodina (1844). Proti Marxovi vystupoval i T. G. Masryk, jenž podrobil kritice jeho teze v Sociální otázce.

¹⁷ Lucius Annaeus Seneca (4př.n.l. – 69 n.l.), římský filozof, dramatik, básník, politik. V mládí přichází do Říma a získává filozofické a rétorické vzdělání. Za Caligulovy vlády se stal senátorem, později za Claudiovu vládu byl vyobcován na Korsiku z důvodu cizoložství. Vrací se na žádost Agripiny, aby se stal vychovatelem Nerona, jenž začíná vládnout v sedmnácti letech. Je považován za neplodnějšího autora své doby. Svou mluvou napodoboval Ovidia. Z jeho díla: O prozřetelnosti, O hněvu, O šťastném životě, O prázdnu, O krátkosti života aj.

¹⁸ Marcus Aurelius (121 – 180), římský císař v letech 161 – 180, též představitel pozdního stoicismu. Ačkoliv měl vysoký mravní kredit a výjimečné schopnosti, skončilo za jeho vlády dlouhotrvající období míru a prosperity. Nestabilita byla způsobena zahraničními hrozbami a vnitřními problémy. Z myšlenkového odkazu je často uváděno dílo Hovory k sobě, které psal během vojenských tažení 172 – 180, a v nichž považuje pojetí vlády jako služby a povinnosti. Je vysoce ceněno za svůj vytříbený styl. Jeho myšlenkovým učitelem byl Epiktétos.

¹⁹ Bertrand Russell (1872 – 1970), britský matematik, logik, filozof, spisovatel. Narodil se do aristokratického prostředí. V raném dětství projevuje své schopnosti v oblasti matematiky a tímto směrem se ubíral celý život. Jeho životní dráha začala v Cambridge, studoval filozofii a matematiku. Z počátku se přiklání k platonismu, ale později se přidal k novopozitivismu. Soudil, že empirickou zkušeností lze poznávat ideje – univerzálie. Tímto podpořil význam přírodních věd a význam filozofie jako disciplíny poznání redukoval. Zasloužil se rozvoj

kterým bude stát moderní společnost, bude vyrovnání tvořivosti a dynamiky, která je spojená se svobodou, nezbytnou mírou solidarity, nutnou pro přežití člověka. Řekl bych, že jsme uprostřed tohoto stavu. Nyní pochopitelně záleží, jakou konkrétní podobu ono vyrovnání má. Promítá se to až do ekonomické teorie. Je to pan John M. Keynes²⁰ a jeho představa a na druhé straně je přece představa ...

MS: ... liberální myslitelů, jejichž myšlenky utvářely i naši společenskou a hospodářskou proměnu.

JM: Ani ne tak. Keynes byl liberál. Spíše se zde hodí slovo libertinismus. Shodou okolností samotný liberalismus má mnoho variet stejně jako socialismus a vše lidské.

MS: Ano, každý člověk k fenoménu přistoupí s jistou tvořivostí a vtiskne mu osobitost. Vy tedy nesouhlasíte s Francisem Fukuyamou²¹, že jediné liberální demokracie byla „vítězná“ ...

JM: Řekl bych, že jeho poslední knihy se liší od stanoviska, které zastával v roce 1989. První kniha byla hegelianský omyl. On byl ovlivněn jedním francouzským autorem. Představa, že celosvětové dějiny směřují k jedné formě, se ukazuje být jako naprosto mylná, protože jemnější myslitelé jako je Shmuel Eisenstadt²² a řada jiných. Mimochodem mluví o „multiple modernities“, tedy o mnohočetných formách modernity, tedy i toho propojení liberalismu se socialismem. Řekl bych, že nyní vzniká prapodivná věc. Lidé se snaží získat odpověď, jak propojit dvě myšlenky a najít pro ni moderní verzi, která by odpovídala dnešním podmínkám. K tomu bude zapotřebí několika geniálních lidí, kteří by to formovali.

MS: Ano, ale je otázkou, zdali člověk nemá věcem nechat volný průběh, či se snažit svým omezeným rozumem věci v mezích moderovat ...

JM: Je problém, co si člověk představí pod spojením „volný průběh“. To jsou krásná slova. Každý pojem je taková bažina. Pokud se nad jakýmkoliv pojmem zamyslíte a začnete o něm přemýšlet, tak jasnost, přitažlivost se začne drobit a mozek je dobrý v tom ohledu, že takové jednoduché věci

matematické logiky, jelikož s Whiteheadem sepsal práci Principia Mathematica (1913). Jeho dílo je velmi rozsáhlé. V roce 1950 mu byla udělena Nobelova cena za literaturu. Širší veřejnosti je znám prostřednictvím děl: Proč nejsem křesťanem (1927), Manželství a mravnost (1929), Náboženství a věda (1935), Dějiny západní filozofie (1945), aj.

²⁰ John M. Keynes (1883 – 1946), anglický ekonom, spojený s Cambridge a ekonomem Alfredem Marschallem. Mnohými považován za ekonoma dvacátého století. Byl tím, kdo se postavil na stranu „poptávky“, negoval svým uvažováním Sayův zákon trhu říkající, že nabídka indukuje poptávku. Tento princip byl vyvrácen během světové deprese v 30 letech. Byl otcem hospodářské politiky, aktivní politiky jdoucí proti krizi. Stát, jehož hospodářství skomírá, musí podpořit poptávku pomocí rozvoje infrastruktury a jiných pobídek. Velkým kritikem se stal F. A. von Hayek. Keynesovo úřednické místo vytvořilo podmínky k sepsání následných titulů: Ekonomické důsledky míru (1919), Traktát o peněžní reformě, Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz (1936).

²¹ Francis Fukuyama *1952, americký myslitel japonského původu. Proslavil se tezí o konci dějin v kontextu pádu režimů východního bloku v 1989, v němž navázal na německého myslitele G. W. Hegela. Liberální demokracii vidí jakožto vyústění snah vývoje lidstva. Jeho teze narážela na koncept S. Huntingtona o střetu civilizací. Mezi jeho hlavní tituly patří: The End of history (1992), Trust (1995), Great disruption (1999), Our posthuman future (2003).

²² Shmuel Eisenstadt (1923 – 2010), hebrejský sociolog, jenž od roku 1959 učil na Hebrejské univerzitě v Izraeli. Jeho dílo spočívá na objasnění fungování kultur a civilizací. Ve svém poznání se zaměřil na výklad jak souhra kultury a struktury společnosti determinuje rozvoj civilizace. Během svého života působil na mnoha světových univerzitách v Chicagu, Harvardu, Curychu, Vídni, Bernu. Držitel ocenění Maxe Plancka. Z jeho díla: Politické systémy říší 1963, Modernizace protest a změna, Evropská civilizace v komparativní perspektivě 1987 aj.

rozpítvá a ukáže na jejich složitost, a ono to tak doopravdy je. Někde máte jádro a já jsem racionalista, který věří, že mozek pracuje takovým způsobem, že pokud pracuje dobře, může poodhalovat skutečný svět.

... Hesla transformace a rozumění jejich obsahům ...

MS: *Dle vás jsme se nechali unést v počátku proměny společnosti jednoduchými hesly? Blahodárné působení trhu, rychlé generování bohatství ...*

JM: To se necháme unést vždy. Bez nějakých utopií žít a jít dál nemůžeme, nejsem proti tomu. Soudím, že člověk je intencionální bytost. Není pouze pozorovatelem, je také aktivní. Přes všechny zkušenosti věřím v aktivního západního člověka. Je to tím, že nejsme determinováni geneticky k nějakému přesnému chování. Tím, že jsme naprosto neurčitá zvířata ...

MS: *Obdařená rozumem, ...*

JM: ... který nám pomáhá v naší existenci - to je Immanuel Kant²³. Čím dál tím více si tohoto muže vážím, třebaže jsem jako mladý byl pozitivista. Soudím, že tam je cosi důležitého. Je tam aktivita, rozum, ale také pochopení. Nakonec s námi hýbe i cit. Rozum je ...

MS: *... ohraničený, má své limity, byť nejasné.*

JM: Je nástrojem. Ten nám též umožňuje technické ovládnutí světa, a to také organizačně, což je strašně důležité v těch komplikovaných společnostech. Je tu též otázka rovnováh. To je něco, co nepřitahuje. Lidé jsou přitahováni jednoznačnými obrazy, cíly. Řekl bych, že ty přece jen složitost dnešních civilizačních poměrů vylučuje. Pokud dojdete k extrémům, tak dá hodně práce, než se to zlikviduje, než se to navrátí k akceptování plurality. Je nutné umět žít v tomto strašně rozporném světě.

MS: *Ano, lidé nejsou částice, ale volní bytosti, a to klade na jedince větší nároky.*

JM: To si také myslím, zde se jedná o prvek aktivního „JSME“, je to pozitivní vliv existencialismu v naší generaci. To znamená, že jsme prožili pocit voleb. Buď jste se k nim přidal, či jste se nepřidal. Mohl jste volit. Zážitek volby! Ten determinista a přírodovědecky laděný člověk řekne, že jste volil, protože jste takové a takové povahy, protože jste vyrůstal v měšťanské rodině, měl jste se tak či onak. To připouštím, ale zážitek, subjektivní pocit volby - každý trochu myslící člověk to má. Když to nemá, tak s prominutím lže. Netvrdím, že determinismus je extra obtížně překonáván. Zase - na druhé straně - kus pozitivismu přírodovědeckého pohledu na naše osudy ve mně zůstal. Myslím si, že zážitek volby a tedy pocitu, že rozhodujete o sobě, co budete dělat, jak budete dělat, že existuje. Je to samozřejmě důležité.

MS: *Pokud bychom nemohli volit, ztratili bychom svou svobodu.*

²³ Immanuel Kant (1724 – 1804), osvícenecký myslitel, jenž šel ve stopách Leibnizových i empiriků a zabýval se vznikem vesmíru. Od doby se traduje tzv. Kant – Laplaceova hypotéza. Uvádí se, že po přečtení díla D. Huma se Kant probouzí z dogmatického spánku a začíná jeho významné kritické období. Kantovo dílo je zásadní pro vytyčení hranic rozumu. K významným pojednáním patří Kritika čistého rozumu (1781), Kritika praktického rozumu (1788) a Kritika soudnosti (1790). Etický imperativ je příkaz rozumu, ne citu, jak o něm uvažovali předchůdci. V oblasti státního usprádnání prosazoval též vytvoření systému, který by zaručoval uspořádání na racionálních základech.

JM: To rozhodně.

MS: *Lze soudit, že lidé v roce 1989 pociťovali blízkost svobody a možnost změny.*

JM: To nepochybně.

MS: *Byli ochotni participovat, ale pak následovalo ochlazení.*

JM: V tom můžeme vidět českou naivitu a neschopnosti vidět. To jsem říkal u pochopení moci, pochopení, co to je moc, jak musí být někdy tvrdá a jak někdy musíte s prominutím použít policii, abyste věci udrželi v mantinelech.

... Demokracie ...

MS: *Je dobré se zeptat, jak vnímáte ustavení demokracie, protože Československo bylo státem, který s ní měl zkušenost ...*

JM: Krátkou - v porovnání s jinými státy.

MS: *Dvacetiletou, generační.*

JM: Velice krátkou a zdá se, že také velice mělkou. Ohromným štěstím bylo vedení. Skupina lidí byla zásadní. To dávalo určitá měřítka, co je slušné. Tehdy existovala také korupce, aféry ...

MS: *Byl zde někdo, k němuž lidé mohli shlížet jako vzor a mohli se k němu upnout, užiji-li toto slovo.*

JM: Mimochodem Masaryk²⁴, také měl papírky, kterými dával ... On s mocí uměl zacházet. V porovnání s ostatními byl vnitřně silný, avšak zkušenost byla mělká. Silnější byla zkušenost společnosti bez státu. Řekl bych, že máme strašlivě málo moderní zkušeností s mocí, s vedením státu. To někdy bývalo koncentrováno do zkušenosti šlechty či existence velikého silného patriciátu nebo buržoazie. Tu jsme nikdy neměli. Byli jsme společnost dobrých lidí. Jan Patočka²⁵ by hovořil o „malých českých dějinách“. Já jsem se na něj zlobil, neboť jakoby neměl rád demokracii. Soudím, že ji neměl moc rád, ale není sám.

MS: *My jsme si demokracii vybrali.*

JM: Nic jiného zde moc nebývalo ... Pár lidí zde bylo pro monarchii. Soudím, že zde byla převaha té „lower middle class“. V tom duchu byla realizována.

MS: *Byla tak tvořena lidmi, kteří byli schopni se v režimu přikrčit, ...*

²⁴ T. G. Masaryk (1850 – 1937), filozof, politik, zakladatel Československa. Významná postava českých novodobých dějin. Mezi jeho význačná díla patří Sebevražda, Zkoumání konkrétní logiky, Karel Havlíček, Ideály humanitní. Byl pokládán za velkého znalce Východu, Ruska, o němž napsal Rusko a Evropa, Nová Evropa.

²⁵ Jan Patočka (1907 – 1977), český myslitel, fenomenolog, jehož život lze označit ve skutku sokratovský. Ostatně podepsání Charty 77 se mu do jisté míry stalo osudným. Tematizoval přirozený svět ve vztahu ke světu vědy, poznání. Svět, do něhož byl člověk vnořen a jehož úkolem je nalezení smyslu. Mezi jeho hlavní díla patří Přirozený svět jako filozofický problém (1936), Kacířské eseje (1975), Evropa a doba proevropská (1990). Interpretoval antickou filozofii, z čehož vznikla pojednání Sokratés, Platón a Aristotelés. Komunistický režim mu neumožnil působení na univerzitě a byl odsunut do Pedagogického ústavu J. A. Komenského. Významné je u něj též pojetí jazyka, o němž uvažuje v relaci se svobodou, čímž tak navázal na evropskou tradici. Soudí se, že kdyby Patočka psal evropským jazykem – německy, anglicky, stál by na piedestalu vedle Husserla a Heideggera, vedle svých učitelů.

JM: ... ale zařídit se jakžtakž. Usilovali o slušný život. Tito lidé též rebelovali. Říká se, že český odboj za druhé světové války nebyl příliš silný. Není to úplně pravda. Obětí bylo velice mnoho. Byl to jiný typ boje než ten otevřený, poněkud romantický, který byl jinde, ale byl. Také byl docela účinný. Vzpomeňme na českou výzvědnou službu, která se přesunula na Západ. Pomoc, kterou Češi vykonali, byla chytrá. Byl to jiný boj, jenž používá jako zbraně pouze rozumu a šikovnosti.

MS: *Improvizace, vynalézavost.*

JM: Je to boj těch, kteří nesedají na koně a bojují s šavlemi.

MS: *Člověk se může zeptat, zdali lidem, kteří působili ve státních službách a reprezentovali je, zdali cítili větší náklonnost, zavázanost vůči veřejnému.*

JM: Tehdy více. Můj otec byl legionář a usiloval o konec rakouské monarchie. Oni kupodivu byli vychováni Rakouskem. Tam je vidět pořádek byrokratický, pořádek zařizování věcí, v provozu obcí, provozu úřadů. Co scházelo, byla zkušenost s velkým kapitálem, zkušenost sedět nahoře ve velkých společnostech. O tomto deficitu dostávala pochopitelně informace v první republice vláda i prezident. O velkých schopnostech české byrokracie to nebylo. Nemluvím o nynější situaci. Kvalita úřednictva, kvalita etického profilu, to byl problém. Mimo jiné také proto, že nemají řád. Ony fungují v jakémsi provizoriu. Je podivné, ale charakterizující daný stav. Neexistuje řád státní byrokracie. Nerozumím, že se ty pravicové strany nebyly schopny dohodnout na řádu tohoto druhu.

MS: *K tomu je třeba vize a také konsensus. Schopnost odhodit čistě partajní zájmy.*

JM: Ano, to je neschopnost najít společného jmenovatele, ...

MS: ... schopnost vládnout, ...

JM: ... schopnost překročit partajní meze. Jednoduše nemáme Švehly²⁶. Mimochodem, ten byl během první republiky velmi důležitý ... Nemáme Masaryky, svým způsobem nemáme Beneše²⁷. Na něho se žel hází vše možné, ale on to měl mnohem těžší než Masaryk ...

... Otázky deficitu minulosti ...

MS: *Soudíte, že je to deficit z minulého režimu? Potýkáme se s tím stínem ...*

JM: Je to hlubší. Bohužel, režim byl silně ovlivněn ruskou a sovětskou zkušeností, která odpovídala zřejmě ruským poměrům, ale měla svou úroveň. Nepochybně ruská diplomacie má úroveň světovou. Pochopitelně ruský styl byrokracie nebylo možné aplikovat. Bylo to příliš primitivní. Odpovídalo to

²⁶ Antonín Švehla (1873 – 1933), český agrární politik, statkář. Ve své činnosti navázal na otce, jenž měl statek v Hostivaři. V jeho osobě se spojila velká inteligence s pracovitostí a politickým talentem. Spoluzaložil Agrární stranu, která během první republiky byla důležitou politickou silou. Byla pojmána jako strana středního stavu. Je jedním z mužů 28. října, podílejících se na vyhlášení republiky. Švehla působil několikrát jako premiér vlád ve dvacátých letech. Masaryk jej považoval za možného kandidáta na prezidenta.

²⁷ E. Beneš (1884 – 1948), československý politik a od roku 1935 druhý prezident Československa. Ve své politice se přikláněl k levici, zpočátku byl členem Československé strany národně socialistické. Působil jako ministr zahraničních věcí a ve dvacátých letech 20. století i jako předseda vlády. Považoval politiku za sociální vědu, které zasvětil svůj život. Problematické jsou v jeho politickém působení následné okamžiky: podepsání dohod se SSSR v roce 1943, Benešovy dekrety, které umožnily vyhnání Němců a také přijetí politiky K. Gottwalda. Mezi jeho díla patří Demokracie dnes a zítra, Úvahy o Slovanství, spis Stranictví.

jejich poměrům. Soudím, že převzali v podstatě carské vzory. Nemůžete se jednoduše zbavit minulosti, ta je spojena s českým drobným podnikáním a je zde málo zkušeností s velkým kapitálem, s velkou mocí, se státem i s policií.

MS: *V minulosti jsme byli závislí na Vídni, poté na Sovětském svazu a nyní si vládneme sami.*

JM: Vrcholy katolické církve byly konzervativní, taktéž rakouská armáda ... Nyní jsme stáli před vybudováním étosu domácí armády. To se málo dařilo v první republice. Poté to bylo smeteno a od té doby s obtížemi obnovováno ...

... Mělké základy společenského a hospodářského systému ...

MS: *Po roce 1989 jsme stavěli na „mělké“ základně.*

JM: Ano. Také nám chyběla důvěra. Byl tam takový podobný prvek jako u marxistů. Když se zbavíte mezí, tak se dobrý člověk projeví. Byla tam i snění Václava Havla²⁸. Roli sehrálo i jeho nepochopení lidu. Bylo to vidět například na výročí o panelové zástavbě. V tom lze vidět velké chyby.

MS: *Bez obšírné znalosti problému. Ne vše bylo za toho režimu špatné.*

JM: Ne vše. Dobré byly velké akce. U nás toto plně platilo. Jakmile společnost začala bohatnout, dosahovala svého cíle, tak narazila na své meze. Kapitalismus je více udělán pro denní život. Pochopitelně to zjednodušuji.

MS: *Tedy ne pro velké budovatelství. Člověk by mohl s nadsázkou říci, že socialisticky budovat a kapitalisticky žít ...*

JM: Kapitalismů je mnoho. Je kapitalismus švédský, je americký, je africký a také čínský. To vše se dnes musí dnes brát v úvahu.

MS: *Analyzovat, dávat do kontextů.*

JM: Osobně si myslím, že by u nás měl slušně fungovat kapitalismus německý. Doufal jsem, že zde zakoření cosi podobného jako sociálně tržní hospodářství.

MS: *Soudíte, že kapitalismus byl jedinou volbou. Ostatně ozývaly se hlasy minulosti na obnovu socialismu s lidskou tvář.*

JM: Soudím, že ano. Abych se přiznal, tak bych to nazval ne kapitalismem, ale tržním hospodářstvím, pluralitní politický systém a třetí prvek „rule of law“. Tyto tři věci se nám nepodařilo zkombinovat. Nebyli jsme schopni ustavit sociálně tržní hospodářství, jelikož převládla linie Václava Klause²⁹, která je spíše neoliberální. Pokud jde o demokracii - scházeli nám demokraté.

²⁸ V. Havel (1936 - 2011), československý a český prezident v letech 1989 - 2003. Význačná autorita ve světě divadelním a disidentském. Jeho dílo bylo spíše uváděno v zahraničí. Je možné uvést Zahradní slavnost, Vyrozumění, Ztížená možnost soustředění, Largo desolato, Pokoušení, Asanace, Kromě her psal také eseje, z nichž nejvýznačnější Moc bezmocných je velkým příspěvkem do českého i světového myšlení 2. poloviny 20. století. Havlovou snahou bylo bojovat za zachování lidské identity a žítí v pravdě.

²⁹ Václav Klaus *1941, přední politik, je s ním spojena hlavní ekonomická transformace. V letech 2003 – 2013 byl českým prezidentem. Původně ekonom, což mu zvýhodnilo pozici během rozhodování o transformaci Československa později České republiky. Je vnímán jako politický antipod Václava Havla, s nímž vede diskuse o

MS: *To je zřejmé. Jak zde mohou být demokraté, když se dříve politiky mohli účastnit pouze ti, kteří měli červený stranický průkaz.*

JM: Jistě. Přičemž uvnitř komunistické strany mimochodem, i po roce 1968, existovaly frakce, rozdílné proudy. Mimochodem stojí za to číst paměti pana Štrougala³⁰, který se o tomto zmiňuje. Víím to, jelikož jsem mohl v ústavu, kde jsem pracovat s manželkou pana Léra³¹. Ten se Štrougalem utvořil frakci, která bojovala proti „super“ byrokratickým a primitivním pojetím. Víím, jak to bylo složité. Nikdy jsem ve straně nebyl. Pouze jsem je pozoroval a viděl jsem tu složitost. Otevřít se demokratickému pluralitnímu systému se nesmělo, ale de facto tam byl. Oni nemohli tu pluralitu vyloučit.

... Polarita vidění vývoje ...

MS: *Soudíte, že dnes lidé hodnotí minulost a současnost velmi černobíle?*

JM: Hodně, a jakoby zapomínají na vlastní zkušenost. To je na tom zvláštní, protože jsou manipulováni našimi médii. Kvalita našich médií je dosti smutná. Naštěstí pomocí internetu existuje jiné veřejné mínění. To je však chaotické, radikalizující, někdy i nevzdělané. Situace je velice vážná.

... Občanská společnost ...

MS: *Pokročte dále. Nedílnou částí moderních sociálních procesů je přítomnost občanské společnosti. Václav Havel měl pochopení vůči této sociální složce ...*

JM: Nu, já se na nic nedívám skrze Václava Havla. Já vycházím z Arnošta Gellnera³². Soudím, že je to jedna z vážných možností, že zde snad existuje, protože navazuje na tradici společnosti bez státu. To je náš kapitál. Zde je jistý sociální kapitál, jenž plyne z též sociální struktury a z toho, že zde byla již za starého Rakouska poměrně rozvinutá ...

MS: *... spolková činnost.*

JM: Důležitým prvkem by to, že zde bylo slušné hospodářství, že zde existovala silná vrstva drobných podnikatelů, řemeslníků. To v té paměti trochu existuje a snad se to obnovuje.

otázkách úlohy občanské společnosti, angažovanosti ap. Díky svému charismatu dokázal prosadit záměr, který se poté ukázal jako koncept s mnoha nedostatky. Mezi hlavní knihy patří: O tvář zítřka 1991, Rok málo či mnoho v dějinách země 1993, Mezi minulostí a budoucností 1996, Obhajoba zapomenutých myšlenek 1997, Co je europeismus 2006 ad.

³⁰ Lubomír Štrougal *1924, předseda federální vlády od 1970 jako stoupenec G. Husáka. V roce 1988 byl nahrazen Ladislavem Adamcem. Se svým konceptem reforem v duchu politiky M. Gorbačova, byl poražen lidmi kolem Lorenze, Jakeše aj. V roce 2009 publikoval knihu Paměti a úvahy.

³¹ Lér *?

³² Ernest Gellner (1925 – 1995), anglický myslitel českého původu. Hlavní oblastí zájmu byla antropologie. Lze jej považovat za následovníka K. R. Poppera a jeho školy kritického myšlení. Mezi jeho hlavní díla lze uvést Words and things (1959), která vysvětluje omyly analytické školy ve filozofii, Nations and nationalism (1983), Relativism and social science (1987), Postmodernism, reason and realism (1992), Conditions of liberty (1994), která obhajuje ideu občanské společnosti, jež se táhne myšlením od osvícenectví. Část z jeho díla byla přeložena do českého jazyka. Národy a nacionalismus (1993), Podmínky svobody (1997), Rozum a kultura (1999), Pluh, meč a kniha (2001), Nacionalismus (2003), Jazyk a samota: Wittgenstein, Malinowski a habsburské dilema (2005). Ernest Gellner byl jedním ze zakladatelů a propagátorů Středoevropské univerzity, která byla z Prahy vypuzena do Budapešti.

MS: *Zmínil jsem Václava Havla kvůli tomu ...*

JM: Mám jej rád a spolupracoval jsem s ním ve Fóru 2000.

MS: *Právě on byl tím, kdo podporoval iniciativy, aby lidé komunikovali, vedli dialog, vzájemně si naslouchali ...*

JM: To bylo správné. O tom nepochybuji.

MS: *Čím si vysvětlujete, že současný prezident je proti občanské společnosti a považuje ji za cosi, ...*

JM: ... co ohrožuje, ...

MS: *... konkuruje ...*

JM: ... parlamentní demokracii. Je to prosté. Nemá rád přímou demokracii a její jakékoliv formy, poněvadž se obává, že by to pravděpodobně omezovalo mocenské pozice těch nově vznikajících politických elit.

MS: *Právě občanská společnost může nastolovat témata, informovat lidi ...*

... Občanská společnost a Václav Klaus ...

MS: *Václav Klaus se k ní však staví skepticky.*

JM: To nepochybně. On se bojí, že je to příliš chaotické a že to nemá pravidla. Parlamentní reprezentativní demokracie, je vázána na přesné počty poslanců, v tom je jistý řád. On je však konzervativce. Bojí se jistého chaosu, jenž je spojen s pluralismem a v demokracii je trochu nezbytný. Demokracie nemůže existovat bez neurčitých míst a momentů, kde vznikají nové myšlenky. On se jich „bojí“. Nejhlubší základna je strach, a to strach z rozkladu, rozpadu, i strach osobní. Nemyslím si, že je tam silná vnitřní robustnost, jako byla u Masaryka.

MS: *Nacházíte pro tento postoj pochopení?*

JM: Abych se přiznal, tak jej nemám rád. Soudím, že je tam příliš ega, ale to je jiná věc. Politicky je šikovný. Dělá politiku, aby vyhověl pohybu neurčité masy. Zároveň je konzervativní liberál. Soudím, že jakmile přestane sedět na Hradě, velmi brzo zmizí, lidé na něj zapomenou, a to dost rychle, poněvadž silný významný koncept u něj necítím. Vyšla mu sice spousta knih, nicméně kromě konzervativního liberalismu tam toho příliš není.

... Působení pana Václava Klause ...

MS: *Zmiňoval jsem jej kvůli tomu, že je významným politickým hráčem a je považován za jednoho z „otců“ československé a poté české transformace.*

JM: To ano. Ale problematické transformace. My nevíme, zdali se to náhodou nedalo udělat jinak. Kuponová privatizace zřejmě nebyla jedinou možností.

MS: *Ano, ale byla cestou, která byla zvolena. V jistých modifikacích jsme ji mohli vidět třeba v Rusku.*

JM: Ano, nejen tam. Vzpomeňme na privatizaci v Ázerbájdžánu, kdy poté pan Kožený³³ musel utéci až na Bahamy.

MS: To je opět temná stránka naší transformace.

JM: Jemu se to velice líbilo. Koženého za to dokonce Klaus „chválil“.

MS: S jistou nadsázkou můžeme tvrdit, že právě tato vámi zmíněná osoba rozpohybovala masový privatizační projekt.

JM: Také umožnil formovat hospodářskou elitu.

... Spoléhání na význam trhu ...

MS: Vy jste říkal, že kyvadlo se vychýlilo příliš. Spoléhali jsme pouze na trh? Mysleli jsme, že trh vyřeší vše a věci se tak spontánně budou vytvářet. Vůči procesu transformace jste kritický. Co byste vytkl? Spoutaná společnost ...

JM: ... se vychýlit musí. Víte, kus nezbytnosti v tom byl. Nepochybně ano. Soudím, že lidé formující transformaci nebyli dobrými sociology.

MS: Tak byli ekonomové.

JM: Když děláte zásadní změnu, tak je dobré se ohlédnout i po jiných oborech. Masaryk byl filozof a sociolog. Byl obklopen lidmi. Jeho příteli byli pan Preiss³⁴ a jiní z elitní společnosti. Masaryk o ekonomii věděl a znal její sílu. Zde došlo k tomu, že Klaus a jeho lidé jakoby nevnímali. Vzpomínám si na lidi jako je Jiří Kinkor³⁵, Dušan Tříška³⁶ a tak dále. Ti kamsi zmizeli a není o nich slechu. Nesmím opomenout také Petra Macha³⁷.

³³ Viktor Kožený *1963, irský občan českého původu žijící na Bahamách. Jedna z nejznámějších osob, která se účastnila v privatizaci v Československu resp. České republice v negativním slova smyslu. Je nazýván „pirátem z Prahy“. Kožený studoval v zahraničí a své zkušenosti využíval po návratu. Založil Harvardské fondy a lidem sliboval možnost desetinásobku za jednu kuponovou knížku. Od poloviny devadesátých let je stíhán za zpronevěry majetku. Té se dopustil i na občanech v USA, neboť ti byli nalákáni k účasti na privatizaci Ázerbájdžánu.

³⁴ Jaroslav Preiss (1870 – 1946), český bankéř, politik, původem právník, národohospodář. Během první republiky stál v čele Živnostenské banky, která měla rozhodující vliv na český průmysl. V politice působil v mladočeském hnutí a byl poslancem za Českou státoprávní demokracii, která se stala důležitým prvkem ve zlomových událostech roku 1918. Spolupracoval s A. Rašínem, K. Kramářem aj.

³⁵ Jiří Kinkor *1961, český libertariánský myslitel hlásící se k objektivismu a odkazu Ayn Randové. Po dokončení studií na VŠE v letech 1991 – 1997 pracoval na ministerstvu financí jako poradce ministra. Po odchodu pracuje jako finanční analytik v soukromém sektoru. Publikuje v denním tisku i odborných časopisech. Jeho knihami jsou Stát a trh (1996) a Hayekova cesta do otroctví (2000).

³⁶ Dušan Tříška *1951?, český politik a ekonom. Vystudoval práva, jadernou fyziku a působil v Ekonomickém ústavu ČSAV. Byl blízkým spolupracovníkem Václava Klause a spolu s T. Ježkem je považován za propagátora kuponové privatizace. Stát, dle jeho postoje, by neměl hrát roli, jakou hraje a rychlá privatizace, kterou prosazoval, měla zabránit následnému rozkradení, k čemuž během transformace docházelo. Kapitalismus je systém, který ze své přirozenosti produkuje nerovnosti a krachy společností, ty jsou cestou, jak systém očistit od neefektivnosti a navrátit do rovnovážného stavu. Je obhájcem přístupu Viktora Koženého, jenž byl jeho poradcem.

³⁷ Petr Mach *1975, český ekonom hájící tržní hospodářství, blízký spolupracovník Václava Klause. Vystudoval VŠE, byl u počátku Centra pro ekonomiku a politiku, které řídil. Je předsedou Strany svobodných občanů, jejíž

MS: *Nepřímo narážíte na Centrum pro ekonomiku a politiku.*

JM: Soudím, že ti ekonomové nejsou dosti informováni o současných znalostech, ne teoriích, ale znalostech fungování tohoto druhu společnosti. Zaprvé, podceňují fakt, že na trhu nevystupují stejně silní lidé, že je velmi důležitá pozice moci. Nevnímají sociální strukturu, nevnímají důsledky nerovnosti jako zdroje rozhodování. Jednoduše řečeno, neví, že hospodářství je součástí společnosti, jsou spolu propleteni. Jistě je to důležitý aspekt. Do značné míry jsem materialistou. To znamená, že nepodceňuji význam hmotných prvků zejména v moderní společnosti, kde konzum hraje tak důležitou roli ve vnímání lidí. To však neznamená, že nechápu, že ekonomie je „embedded“, tedy cosi, co je uvnitř něčeho, že existuje něco jako sociologie trhu, sociologie chování ekonomických subjektů. To znamená, že model musí předpokládat širší kontexty. Připomínám si, jak společně s Thatcherovou³⁸ říká, že máte buď jednotlivce, či máte společnost. Ještě tak obec. To také vysvětluje jeho poměr k občanské společnosti. Tento obrovsky zjednodušený obraz společnosti mu blokuje pochopení společnosti reálné.

MS: *Vy ho viníte z toho, že tito lidé se na to dívají právě takto?*

JM: Neříkám, že se s nimi nedá pracovat. Oni by řekli, že to musíme zjednodušovat. My musíme vycházet z ekonomického chování. Toto můžete dělat jako akademický pracovník ve vědě, ale nemůžete to dělat jako reálnou politiku. Tam musí přistoupit více společenských věd, aby se vytvořil plastický obraz reality od psychologie až po sociologii.

... Nutnost širší diskuse o cestách transformace a implikace ...

MS: *Vy byste si představoval při koncipování transformace společnosti širší diskusi?*

JM: Právnický, sociální vědce, specialisty na sociální politiku. Dnes víme docela přesně, že zdravotní stav populace závisí na míře nerovnosti. Čím je společnost nerovnější, tím je zdravotní stav horší, lidé trpí těžšími situacemi. Proto máte uvnitř Spojených států také rozdíly mezi jednotlivými státy. To pramení v odlišnostech sociálních a zdravotních politik. Státy, které mají více sociální politiky, tam je lepší zdravotní stav. To platí i v jiných kapitalistických společnostech. Vezměte si Švédsko, Norsko, Dánsko. V jistém ohledu do nedávné doby i my. Kojenecká úmrtnost ...

MS: *... byla jednou z nejmenších.*

JM: Poněvadž existovala infrastruktura. Matky s dětmi musely chodit na prohlídky. To vše bude likvidováno, a tak kojenecká úmrtnost poroste. Nyní je toto vše smazáno, neboť se domníváme, že se o zdraví nejlépe postaráme sami. To však pravda není.

MS: *Nedomníváte se tedy, že zdraví je záležitost péče jednotlivce ...*

pozice je marginální. Opakovaně apeluje na nevýhodnost členství České republiky v Evropské unii. Sám na toto téma napsal: Úskalí evropské integrace (2003), Jak vystoupit z EU (2010).

³⁸ Margaret Thatcherová *1925, s Reaganem tvořili postavy formující politiku Západu. Byla to právě ona, kdo si uvědomil, že M. Gorbáčov je jiným politikem než jeho předchůdci a dokáže pozměnit směr, jímž kráčel tehdejší Sovětský svaz a jeho satelity. V domácí hospodářské politice se prosadila svou nekompromisností, za což byla kritizována, avšak byla to ona, která napomohla tomu, že se Británie dostala z hospodářských problémů. Thatcherová byla jedním z inspirátorů československé transformace, ovšem s tím rozdílem, že ona neprováděla privatizaci tak velkého objemu majetku a neuváděla do života novou hospodářskou soustavu, jako tomu bylo u nás. Jejím velkým sympatizantem byl Václav Klaus.

JM: Každý se nepostará nejlépe sám, nebo část, která se může postarat, ale pak je i část, která toho není schopna. Ta druhá část bohužel roste.

MS: *Lze soudit, že člověk by se měl starat o sebe, ale také se solidarizovat.*

JM: To pochopitelně, ale na to též musíte mít instituce, právo, peníze ...

MS: *Myslíte si, že koncept proměny společnosti byl zjednodušující?*

JM: Ano, byl. Také měl za následek postupnou likvidaci některých prvků, jež mohly dobře posloužit k proměně společnosti jako celku.

MS: *Šlo by to nazvat monologem ekonomů?*

JM: Ano. Byla tam vidět větší schopnost prosadit se, větší dravost, větší pronikání do mocenských pozic. Někde jinde jsou právníci. Například Spojené státy jsou v rukou právníků.

MS: *Jak vnímáte dohánění vyspělých společností, mezi něž jsme se chtěli vrátit?*

JM: Soudím, že jsme se dostali na 70 procent úrovně vůči vyspělým evropským zemím.

... Otázka transformace a blahobytu ...

MS: *Ano, ale to jsou statistiky. Řekl byste, že transformace je pro mnoho lidí především spojena s růstem blahobytu?*

JM: Soudím, že ano. Lidé ji hodně akcentují. Také je spojena se svobodou pohybu, možností cestování, možností volby zaměstnání. Soudím, že v současné době, tedy v roce 2011 by možná raději ocenili stabilitu zaměstnání. Myslím, že u nás se mnoho lidí nestěhuje, mobilita je malá. Lidé jsou srostlí s místem, kde delší dobu žijí. Vezměte si takového horníka na Ostravsku, jenž si šetřil, aby si postavil svůj dům. Nyní zjistí, že ztratí práci, tak bere podporu v nezaměstnanosti. Bydlí ve svém domě, avšak on se nepostěhuje do Prahy. Kam by se stěhoval?

MS: *Úvahy ekonomů o možnosti stěhování se za prací a mobilitě jsou chybné?*

JM: Ano, to je další příklad zjednodušeného myšlení. Ta mobilita, na kterou jste narazil.

... Vzdělání, aneb příběh jedné univerzity ...

MS: *Pokud bychom přešli do nedávné minulosti. Jste vědec a pedagog. Po roce 1989 jste se mohli podílet budování vzdělávacího systému. Jak jste hodnotil úroveň vysokého školství?*

JM: Pracoval jsem dva či tři roky v Akademii věd, ale poté, co pan Soros³⁹ přišel s ideou založit Středoevropskou univerzitu, jsem šel tam. Bylo to nedobré, jelikož to bylo pouze na tři roky.

³⁹ George Soros *1930, americký finančník maďarského původu. Založil úspěšnou společnost Quantum fond a díky riskantním operacím dosáhl velkého zhodnocení svých finančních prostředků. Výdělek dále věnuje filantropické činnosti v rámci Open Society, kterou založil na počest svého kantora K. R. Poppera. Tato společnost pomáhala při tvorbě demokracie ve střední a východní Evropě. Ač působí jako úspěšný podnikatel, je kritický k současnému směřování kapitalismu. Mezi jeho tituly: Směnka demokracii (1991), Soros o Sorosovi (1997), Věk omylnosti (2007), Nové paradigma pro finanční trhy (2009).

Následně jsem jezdil do Budapešti a Varšavy. Mám malou a nedostatečnou zkušenost se školstvím. Nemohu cokoliv komentovat.

MS: *Mně jde o to, že jste se setkal s odporem ze strany českých úředníků, ba ministrů.*

JM: V tom můžeme spatřit egocentrický pohled. Myslím, že tam silně hrálo ego. Klaus? On vytýkal Sorosovi, že je jako účetní, což je nesmysl. Soudím, že cítil nebezpečí levého liberalismu, což cítil správně. Soros je dnes sociálním demokratem.

MS: *Velký kritik bezbřehého kapitalismu.*

JM: Soudím, že Soros je sociálně tržní. Trochu jiným způsobem než Němci. Přestože je to velký spekulant a umí vydělávat v kapitalistickém systému nesmírně mnoho, ty peníze však vrací zpět.

MS: *Nebylo náhodou určitým vyznamenáním, že do Československa respektive České republiky chtěl umístit Středoevropskou univerzitu?*

JM: Soros měl zájem původně o Bratislavu. To byl začátek, ale kvůli antisemitským demonstracím proti němu, se rozhodl, že tento projekt bude realizovat v Praze a Budapešti. Poté to bylo rozšířeno do Varšavy. Pochopitelně zde byl odpor české inteligence respektive špiček vysokých škol. To proto, že kromě profesora Jařaba⁴⁰ všichni rektori byli proti akreditaci.

MS: *Čím si toto vysvětľujete?*

JM: Je to konkurencí a závistí.

MS: *Přece v dobré společnosti ...*

JM: Možná dobré motivy byly v tom, že je to nekvalitní a že to nemá úroveň. Funkcionáři byli velice konzervativní a potrpěli si na taláry a staré univerzitní znaky. Toto jim připadalo jako amerikanizace univerzit. Sluší se říci, že to mělo svůj vlastní charakter. Ten nepostřehli a obávali se zřejmě konkurence, neboť zde učili špičkoví odborníci z celého světa. Formálně to nebylo akreditováno proto, že to nemělo povahu klasické univerzity.

MS: *Člověk, který usiluje o osobnostní růst, který touží být svobodný, měl by být konfrontován se soutěživostí ...*

JM: Víte, je nutné se tázat těch, kdo to nepodporovali. Opakuji, většina rektorů byla proti. Pro byl jedině profesor Jařab, jenž se stal rektorem Středoevropské univerzity v Budapešti.

MS: *Vzniká otázka, jak jinak se integrovat na Západ než duchovně ...*

⁴⁰ Josef Jařab *1937, český anglista a literární historik. V letech 1990 – 1997 rektor Univerzity Palackého v Olomouci. V letech 1996 - 1998 byl senátorem za obvod Olomouc, později Opava. Mezi jeho dílo lze řadit: Anglická černošská próza – Obsah a pojetí pojmu na pozadí historického vývoje (1971), Americká poezie a básníci ve čtyřech stoletích (1976), Antologie americké literatury (1985).

JM: ... a pozvat sem lidi? Já jsem zažil něco, co již nikdy nezažiji. Byla zde možnost důvěrného styku se špičkami světového myšlení: sociolog Wallerstein⁴¹, filozof Quine⁴², Karl Popper⁴³. S ním mám korespondenci, filozof práva Dworkin⁴⁴ ...

MS: Arnošt Gellner ...

JM: Tito lidé nás obklopovali ... Možná na základě mé zkušenosti začnu psát zvláštní životní biografii na kontextu širších dějin. Právě zde člověk může ukázat, jak to blokovala obava, že se do něčeho suneme ...

MS: *Demokracie je přece kontakt s jinakostí.*

JM: Musíte se tázat těch, kdo toto nepovolil. Dokonce i Palouše. Ten byl též proti. Univerzita Karlova byla z nás nešťastná. Zároveň byla petice, která byla spíše z řad členů akademie na obranu školy. Třebaže šla do Parlamentu, nebyla k ničemu. Česká inteligence byla „rozštípnutá“. Jedna část to chápala velmi pozitivně druhá nikoliv.

MS: *Sluší se říci, že po roce 1989 zde vzniklo CERGE – EI, která tento rok slavila 20 let svého vzniku.*

JM: To mimochodem vzniklo na CEU. Všichni seděli u nás. Všichni žili z toho, že Soros je z počátku podporoval. Všichni do jednoho. Byl tam ministr zahraničí Zielenec⁴⁵, byl tam guvernér národní banky Zdeněk Tůma⁴⁶. Ti všichni jezdili na Žižkov do naší školy. Byla tam vybudována katedra ekonomie

⁴¹ Immanuel Wallerstein *1930, americký sociolog, historik, marxistické orientace. Vystudoval Columbia University. Od roku 1976 působí na Binghamton University. Je autorem teoretického konceptu světového řádu. Předpokládá, že současný systém vznikl v 16. století v souvislosti s dělbou práce mezi merkantilistickými státy severní Evropy. V rámci zkoumání dochází k dělení civilizací: jádrové, periferie a marginální zóny. Z jeho díla: Cesta k nezávislosti (1964), Moderní světový systém (1974), Historický kapitalismus (1983), Po liberalismu (1995) aj.

⁴² Willard Van Orman Quine (1908 – 2000), americký filozof a logik analytické školy a filozofického naturalismu. Je žákem Whiteheada. Seznámil se s pracemi Russella a Vídeňského kroužku. Ve svém díle se postavil proti rozlišování analytických a syntetických soudů, důsledným empirismem a postojem, že filozofie má užívat výhradně metodologii přírodních věd. Z jeho díla lze uvést: Matematická logika (1950), Síť víry (1970), Covitosti (1978), Hledání pravdy (1992), která vyšla i v českém jazyku.

⁴³ P. R. Popper (1902 – 1994), anglický filozof vědy rakouského původu. Představitel kritického racionalismu. Hlavní východisko ve vědeckém zkoumání je teze o vyvratitelnosti teorií, které si člověk o světě utváří – princip falzifikovatelnosti. Přijímá omezenost lidského rozumu, toleranci i její meze a nemožnost předvídat budoucnost, na čemž byly založeny totalitní teorie jako je marxismus aj. Důležitými díly je Bída historicismu (1936), Logika vědeckého zkoumání (1934), Otevřená společnost (1945).

⁴⁴ Ronald Dworkin *1931, představitel právní a společenské filozofie. Vystudoval Harvard a Oxford. Krátce pracoval jako soukromý právník. V roce 1962 mu byla udělena profesura na Yale. V roce 1968 byl držitelem Hohfeldovy právní stolice. V roce 1969 nastupuje na do Oxfordu na stoličce po H. L. A. Hartovi. Ve svých pracích se vyjadřuje k otázce svobody, a jak souvisí s hodnotou rovností a spravedlností moderní souvislosti. Nejvíce jej proslavily knihy: Když se právě berou vážně (1977), Filozofie práva (1977), Říše práva (1985), Práva svobody (1996).

⁴⁵ Josef Zieleniec *1946, český ekonom a politik. Působil v Ekonomickém ústavu ČSAV, kde zpracoval analýzy stavu hospodářství a také analýzy ekonomického myšlení kapitalistického světa - studie Československo na rozcestí (1990). Zakládal Občanskou demokratickou stranu, z níž odchází 1997. Ve vládách V. Klause působil jako ministr zahraničí. Po odchodu z politiky se navrácí na akademickou půdu. V roce 2000 zvolen senátorem a v roce 2004 je zvolen do evropského parlamentu za stranu SNK – ED, avšak volba 2009 nebyla potvrzena.

⁴⁶ Zdeněk Tůma *1960, český monetární ekonom, vysokoškolský pedagog. V 90 letech působil v Evropské investiční bance, byl hlavním ekonomem Patria Finance. V roce 1999 byl jmenován do bankovní rady ČNB. Tu vedl do roku 2010, kdy neúspěšně kandidoval na primátora Prahy, třebaže TOP 09, za níž kandidoval, v Praze vyhrála. Nyní působí jako konzultant v KPMG a přednáší na IES FSV UK.

CEU, vedle toho bylo CERGE – EI. To však pracovalo dohromady. To vše bylo hlavně díky Sorosovi. O tom se nemluví. Je to zapomenuto.

MS: *Asi je to chyba, ne?*

... Budoucnost naší země ...

MS: *Pokročme dále. Jak vidíte budoucnost České republiky v kontextu historického vývoje? Dnešní situaci vidíte jako neuspokojivou?*

JM: Považuji ji rozhodně za problematickou. Divím se tomu „opatrnickému“ přístupu vůči Evropě. Je zde neochota riskovat a vyjádřit se jasně. Vláda se bojí udělat kroky vůči ní. Je to takové vyčkávání, jak to dopadne.

MS: *Možná princip chytré horákyně?*

JM: Ano, chytrost, která nás může zničit. Dle médií máme usilovat, abychom byli alespoň v té ekonomické sféře nudní, aby o nás nebylo příliš slyšet, abychom byli takovými Dány, kteří proklouzávají. Dánsko je však úplně jiné. Pan Rasmussen⁴⁷ je prezidentem NATO, mladí Dánové se daleko více angažují než my. Je nám doporučováno úsilí, abychom prošli těmi svízelemi, aniž bychom museli něco riskovat a obětovat se. To je rozdíl proti první republice, proti masarykovskému a benešovskému pojetí. Beneš tak naivně spoléhal na Společnost národů. V meziválečném období jsme hráli podobnou roli, jako dnes hraje Norsko, tedy jako země, která bojuje za demokracii, za kolektivní bezpečnost. Byl to jeden z příkladů malé demokratické země, která má odvahu se za demokracii veřejně bít. Proto nás Hitler⁴⁸ nenáviděl a především Beneše. On věděl, že tento člověk měl vliv, že honil Francouze a Angličany, aby se chovali slušně a dodržovali dohodnuté závazky. Jedna z naprosto klíčových záležitostí v českých dějinách je zklamání ze Západu po Mnichově. To zůstalo a vedlo nás to do náruče Sovětů. Zde pořád tichá nedůvěra - my chceme být jako oni, ale zároveň se jich obáváme a nedůvěřujeme jim. Zejména poměr k Německu. To je jednou z nejdemokratičtějších zemí Evropy. Díky tomu, že šok by tak hrozný, pochopili, že bez zásadní morality nelze v moderním světě žít.

MS: *Kéž bychom na toto v budoucnu mysleli. Děkuji Vám za podnětný dialog.*

⁴⁷ Anders Fogh Rasmussen *1953, dánský politik. V letech 2001 – 2009 byl předsedou dánské vlády. Působil též jako předseda Liberální strany - Venstre. Po skončení mandátu působí jako generální tajemník NATO. Svě politické myšlení shrnul do práce Od sociálního státu do minimálního státu 1993. V rámci praktické politiky se jeho pravicové postoje posunuly k politickému středu.

⁴⁸ Adolf Hitler (1889 – 1945), představitel národního socialismu. Člověk, jenž zmanipuloval masy i německou inteligenci. Inspiroval se v Itálii, s kterou rozpoutal největší válku světa. Je předsedou NSDAP 1929. V roce 1934 nastupuje do svého kancléřského úřadu a stává se říšským kancléřem. Využívá slabosti německé demokracie a hospodářské krize, když lidem slibuje práci. Jeho dílem je pamflet Můj boj (1924), který sepisuje ve vězení.

Dialog o transformaci s Erikem Bestem^{49,50}:

MS: *Co pro vás znamenal rok 1989? Jak jste jej vnímal?*

EB: V létě 1989 jsem byl Praze, avšak listopad 1989 jsem trávil v Chorvatsku.

... Studia a zájem o Československo ...

MS: *Co bylo příčinou, že jste přijel do Československa?*

EB: Pouze můj zájem je navštívit. Nepočítal jsem, že zde nastanou nějaké změny. Studoval jsem předtím ruštinu, dějiny Sovětského svazu ...

MS: *... politologii ...*

EB: To mě osobně zajímalo. Studoval jsem nedaleko odsud, a tak jsem se sem vydal.

MS: *Jak na vás udělal tento stát dojem v kontextu informací, které člověk na západě získával?*

EB: Nejprve mě zaujalo, že vojáci nechtěli mluvit rusky, zkrátka neuměli. Já jsem uměl rusky lépe než oni, což mě překvapilo, jelikož mi bohužel během sedmi, osmi let studia ruštiny nikdo neřekl, že vy Češi mluvit rusky nechcete. Byl jsem překvapen. A pak Praha. Byla a je krásné město, i v totalitním režimu. Zalíbila se mi. Během návštěvy jsem poznal, že bych zde mohl eventuálně žít.

MS: *A to se vám splnilo. Když jste sem přijížděl, měl jste možnost se setkat s konkrétními lidmi, jako byli disidenti? O nich se na západě vědělo.*

EB: Ne, takovou příležitost jsem neměl. Potkal jsem jenom jednoho mladíka, který pracoval v hotelu. Neměl jsem dopředu objednaný pokoj, neměl jsem kde bydlet a shodou okolností ani nebyl v hotelu žádný volný. Můj nový známý mi nabídl, že bych mohl přespat u něj, což jsem považoval za cosi fantastického, neočekávaného. Pracoval přes noc a já jsem u něj zůstal. Tak jsem viděl malý československý byt, poslouchal jsem rádio a viděl jsem trochu toho života.

MS: *Co vlastně věděl mladý studující člověk ze Západu o Československu?*

EB: Mnoho jsem toho předem samozřejmě nevěděl.

MS: *V rozhovoru pro Hospodářské noviny jste se vyjádřil, že Československo a později Česká republika byly pomyslným Švýcarskem východního bloku.*

EB: Nevím přesně, jestli tehdy, ale o něco později ... Myslím, že Rusové tak uvažovali. Co se života týče, bylo to tu lepší než v Rusku. Bezpečnější, příjemnější.

MS: *Čekal jste, že komunistický systém se chýlí ke konci?*

EB: Ne, v létě 1989 jsem to samozřejmě netušil.

⁴⁹ Erik Best *1962, vystudoval politologii na Georgetown University, ruštinu na Middlebury College a v roce 1987 získal titul MBA na University of North Carolina at Chapel Hill, profesí novinář, žijící v České republice od roku 1991, a je také vydavatelem zpravodajského bulletinu Fleet Sheet.

⁵⁰ Dialog byl natočen v úterý 6. prosince 2011 dopoledne v prostorách společnosti E. Best Fleet, Soukenická 13, Praha.

MS: Během „pozorování“ východního bloku jste mohl seznámit s lidmi, kteří byli režimem diskriminováni.

EB: Žádné disidenty jsem neznal, kvůli tomu jsem nepřišel.

... Sovětologie, Východ a Západ ...

MS: Přivedl vás pouze studijní zájem o tento svět. Přivedla vás sem sovětologie ...

EB: Přesně tak.

MS: Zhroucení režimu bylo tedy překvapením i pro lidi, kteří se zabývali tímto fenoménem.

EB: Já jsem byl tehdy v Chorvatsku a tam se to neměnilo. Chorvatsko tehdy bylo součástí Jugoslávie a oni měli takové přísloví, že tam žijí v ráji. Pochopitelně šlo o černý humor, protože jenom tam se to neměnilo.

MS: Nakonec se i oni dočkali, avšak v Jugoslávii a Rumunsku došlo ke krvavému střetnutí. Ostatní režimy, či lépe jejich představitelé, kteří vládli, prozřeli, že takto to dál už nelze ...

EB: Myslím si, že zde hrála roli spousta různých vlivů, jako třeba vliv mezinárodních bankéřů. To vidíme dnes a myslím si, že to hrálo roli i tehdy. Pak je tu otázka mezinárodních podniků, které chtěly rozšiřovat své trhy. Pochopitelně, systém se do určité míry začal hroutit, ale podle mě je možné dlouho udržovat systém, který má na kahánku. To vidíme dnes. Celý západní svět je na tom velice špatně už čtyřicet let a není jasné, jak dál ...

MS: Lidé si ten fakt neuvědomují.

EB: Jen říkám, že není pravda, že se ten systém musel zhroutit. Dalo se to dlouho oddalovat, stejně jako to západní svět oddaluje nyní, i když problémy jsou asi ještě větší než za Sovětského svazu.

MS: Jakou roli přisuzujete Michaelu Gorbačovovi, jenž vystoupal na vrchol a poté se reformami snažil systém změnit?

EB: Nedávno jsem si v Der Spiegeln přečetl, že za tím stál Zdeněk Mlynář, že Gorbačov nebyl reformátor a že to vymyslel právě Mlynář, který ...

MS: ... byl jeho kolega, přítel. Studovali spolu v Moskvě. Vraťme se ale k roku 1989. Britský historik Timothy Garton Ash jej nazval „Rokem zázraků“. Politická mapa střední Evropy byla podstatně změněna a lidé nepředpokládali, že věci půjdou tak rychle. Od toho to přirovnání k zázraku.

EB: Zázrak? Světy Západu a Východu celou tu dobu samozřejmě spolupracovaly a nechtěly, aby se to změnilo. Když člověk studuje životopisy, když si přečte historický román Berlin 1961, dozví se, že to moc nechtěl měnit ani Západ. Neřekl bych, že to byl nějaký zázrak. Pouze to znamenalo, že se dohodli. Nakonec se ukázalo, že se to změnit může. Pokud studujete příběh Berlínské zdi, dojde vám, že Američané to uvítali.

MS: Považujete to za nové rozdělení zájmů? Lidé, kteří hovoří o revoluci a pozdější proměně jsou na to příliš idealističtí?

EB: Je zřejmé, že idealismus tam částečně být musel, stejně jako nutnost participace širší veřejnosti. Bez její účasti není možné revoluci udělat. Výsledek je, že ty dva světy se víceméně spojily. Možná ne úplně, protože u Ruska zatím přesně nevíme, co s ním bude. Západní svět teď ale víceméně začíná na Aljašce a končí na Kamčatce. To znamená, že když se zhroutí Západ, Sibiř taky. Dříve to tak samozřejmě nebylo, protože západní svět byl samostatný. Východ by si skoro ani nevšiml, kdyby na Západě byla krize. Teď je ale všechno propojené a není úniku.

... Ideologie a vítězství liberalismu ...

MS: *To je celkem chmurná vize směřování Západu. Posuňme se k ideologiím. Dá se s jistou nadsázkou říci, že nad komunistickou formou správy společnosti zvítězil liberalismus?*

EB: Dočasně asi ano. Jak to bude za rok, za dva, za pět, za deset ... To nevíme.

MS: *Můžeme tvrdit, že bipolarita dávala světu jistotu a nyní jsme se ocitli v době nestability, nejistot.*

EB: Jistě. Myslím si, že ty dva světy si navzájem pomáhaly, aby byl systém stabilní. Na určité úrovni stály proti sobě, ale na vyšší úrovni proti sobě příliš nebyly.

MS: *Soudíte, že pro uchování stability je nutná protiváha. Jedna supervelmoc dlouhodobě existovat nemůže. Východní blok vyvažoval sílu západního světa.*

EB: My jako západ jsme se soustředili na falešného nepřítele. Sovětský svaz měl sice jaderné zbraně, ale vlastně jen díky tomu, že je dostal od nás. Buď jsme jim je dali, nebo je ukradli. A celou tu dobu skutečným nepřítelem, alespoň ideologicky a ekonomicky, byla Čína. Skoro ve stejnou dobu jsme ale Číně pomáhali. Bojovali jsme proti Sovětskému svazu, pomáhali jsme Číně a výsledkem je, že Čína je velmocí, a nikdo si ani nevšiml, že k tomu směřuje.

MS: *Do jisté míry Fukuyamova teze o konci historie - v tom smyslu, že existuje pouze jediný možný systém - byla velmi optimistická.*

EB: Pokud se nemýlím, tak to řekl před dvaceti lety. Pochybuji, že by to dnes opakoval. Jestli ano, tak svět, který by musel mít na mysli, je svět čínský a nikoli západní. Vyhledky západního světa dnes nejsou příliš dobré.

... Otázka krize a dluhu ...

MS: *On to psal v polovině roku 1989. Západní civilizace netrpěla krizí, jako dnes, byť jste se zmínil o krizi dlouhodobé.*

EB: Soudím, že když západní svět rozšířil zónu prosperity, o níž hovoří Fukuyama, získal tím nějaký čas. Banky už byly přetížené a měly problémy. Společně s podniky získaly nové trhy, nové zákazníky, nové spotřebitele, nové možnosti uplatnit dluhy. To pro Západ přece byla ohromná příležitost. Namísto toho, aby čas využil k vnitřní konsolidaci, se západní svět pouze rozšířil. Co se dluhů týče, jsou na tom dnes Češi o něco lépe, ale víceméně stejně jako na Západě. Konkrétně Česká republika je na tom lépe, jelikož měla méně času se zadlužit.

MS: *Shodou okolností, když komunistický režim končil, bylo zadlužení České republiky respektive bývalého Československa na přibližně třetinové úrovni vůči současnosti.*

EB: Mezinárodní bankéři museli skutečně pracovat na tom, abyste si víc půjčovali.

MS: *Do jisté míry byla republika korumpována Západem.*

EB: Řekl bych, že smysl zadlužování se není součástí západního uvažování. My jsme si ho pouze přisvojili, a nakonec to možná bude naším zánikem.

MS: *Jak jste hodnotil proměnu politické atmosféry a volbu demokratického systému? Aktivita lidí v těch důležitých momentech byla velká. Člověk nepolitický se stal součástí politického kvasu. Jako by došlo k odhození masky nezájmu.*

EB: Byla nějaká doba, kdy pravidla nového světa ještě nebyla úplně jasná. Byl prostor pro individuální myšlení, postupy. Dnes je to pochopitelně jinak. Ten, kdo například nepodporuje zadlužování, nemá na Západě v politice budoucnost. Může o tom mluvit, ale aby nějaký politik opravdu zakročil proti zadlužování, to neexistuje. Samozřejmě, všichni o tom hovoří – musíme snížit zadlužení – ale tady byl prostor, aby někdo, kdo neměl dané politicky korektní myšlení, mohl být úspěšný.

... Otázka reforem ...

MS: *Když se podíváte na reformy, které byly ordinovány Československu, později České republice, byly to reformy, které se dají označit za racionální.*

EB: Některé ano. Ale vezměme si například to, jak dnes opět chtějí rušit slevy pro důchodce na drahách. To je přece chyba. Bylo by vhodnější, kdyby v roce 1990 řekli: vy jste žili 40 let v komunistickém systému a jestli je vám 55 či nějaký rok méně, víme, že se nemůžete změnit, a tak budete mít život, jako by komunismus ještě existoval. Ale když je vám méně, nepočítejte s tím, že dostanete něco od státu.

MS: *Narážíte na diferenciaci dopadů změny.*

EB: Ano, a to se nestalo. Většina starších lidí nebyla schopna se na změny adaptovat, i když někteří samozřejmě ano. Starší generace v tom systému žila tak dlouho, že změna pro ni byla velmi obtížná. To je lidské a měli bychom to akceptovat. Ovšem platí to i dnes. Důchodci byli donuceni, aby přijali nový systém, a to vedlo k obtížím s bydlením a základními životními náklady.

MS: *V Čechách se říká, že starého psa novým kouskům nenaučíš.*

EB: Přesně. A proto říkám, měla se určit věková hranice. Nikdy nebylo řečeno, že starý systém bude pro jistou část obyvatel běžet dál ... Systém, v jehož rámci budete mít kde bydlet, budete mít jídlo, penzi. Ne aby komunismus stále existoval. Týkalo by se to jen sociálních jistot. Další generace by neměla žádné či jenom minimální. Nyní místo toho máme takový smíšený systém, který nevyhovuje nikomu.

MS: *Podle vás to vede k tomu, že starší lidé jsou odsouzeni k chudobě ...*

EB: Ano, to je to, na co upozorňuji.

MS: *To je zvláštní. Někteří lidé, kteří trpěli za minulého režimu, tak dnes trpí z důvodu, že mají malé příjmy a stát „na ně zapomněl“. Tato skutečnost může u některých lidí vyvolat otázku, proč jsem se během minulého režimu obětoval? Ti, kdo nám vládli, jsou zaopatření a mají své jistoty z důvodu,*

protože mají příjmy. Lidé, kteří byli režimem perzekuováni, ti trpí ještě dnes, byť ne v důsledku politické nesvobody.

EB: Vždyť člověk mohl mít jedinečnou možnost začít od píky. To má málokdo.

MS: *To je relativní. Pokud se podíváte na lidi disponující velkými majetky. To jsou lidé, kteří často byli napojeni na minulý režim.*

EB: Jistě, to je další problém, já tomu říkám globalizace korupce. To není jenom zdejší záležitost. Pokud by západní instituce nechtěly, aby se tady tolik kradlo, tak by se to dít nemohlo.

MS: *Soudíte, že zde byly špatné výchozí podmínky? Měli se lidé rozdělit na ty, kteří většinu svého života prožili v komunismu, a ty druhé? Není to idealistické?*

EB: Samozřejmě by z toho systému mohli vystoupit, kdyby chtěli. Ale měli by někde panelákový byt, peníze na jídlo, oblečení a podobně ...

MS: *... toto se nestalo.*

... Podpora komunistů ...

EB: Lidé byli do nového systému vhozeni a výsledkem je, že mnoho starých lidí podporuje komunisty.

MS: *Dotkl jste se fenoménu, který je způsobem neblahým generačním dědictvím. Lidé se obracejí na snílky, kteří si myslí, že je možné vytvořit spravedlivý, dokonalý svět, třebaže z minulosti vědí, že to možné není, že právě tato ideologie selhala. Jak jste uvažoval o straně, která vládla v minulém režimu? Domníval jste se, že postupně zanikne a nebude součástí politického spektra? Mnoho lidí včetně Miloše Zemana se domnívalo, že tato strana vymře. Nestalo se tak.*

EB: Ono to pokračuje. Když přijdou ekonomické problémy, mohou mít žně, ale nemyslím si, že by dnes jejich vyhlídky vypadaly moc slibně.

MS: *Komunisté jsou stranou protisystémovou ...*

EB: Nyní ani nebude třeba mít komunistickou stranu, neboť pravicové strany velice rády udělají totéž, co komunisté. To znamená, že zvýší daně. Až přijde krize, tak ani nepoznáte, že třeba TOP 09 se od komunistické strany nějak liší.

MS: *Lze se domnívat, že politická strana reaguje na vývoj. Profil strany je dán do programu. Úkolem vlády v jistých obdobích není pouze tvorba a údržba legislativního rámce. Snaží se opatřeními zasahovat do hospodářských dějů. V době krize čekají od vlád, že lidem půjdou na ruku a budou ochotny řešit otázky, které by v běžném období byly považovány za nepředstavitelné. Lidé pak souhlasí, že stát má hrát větší roli. Pochopitelně po roce 1990 jsme mohli vidět odklon od státu k trhu a nyní zaznamenáváme trend opačný. Poukázal jste na skutečnost, že stát na sebe nabírá aktivity, které by v období prosperity možné nebyly.*

EB: Jak jsem řekl, v období krize strany podnikají kroky, které by jindy těžko obhájily, a které nemusí být v souladu s jejich programem. Otázkou je, jestli je to v době krize vhodné.

... Systém, ne lidi ...

MS: *Jak se díváte na slova jednoho z tvůrců reformy: Měníme systém, neměníme lidi? Cílem bylo vytvořit rámce, v nichž se lidé budou pohybovat, díky nimž budou moci realizovat své plány a ne apelovat na lidi a „vychovávat“ je. Reformátoři neměli zájem aplikovat další sociální inženýrství. Uvažovalo se, že lidé se změní postupným přizpůsobením pravidlům.*

EB: Tehdy se na to tak nenahlíželo. Východní státy byly dole, západní nahoře a postupně se vyrovnávaly. Systémy, které na Západě již existovaly, musely být zavedeny na Východě. Zároveň s tím přišla západní negativa. Mění-li se lidské chování, tak v tom smyslu, že všichni byli donuceni nový systém akceptovat.

MS: *Možná jsem se nevyjádřil správně, ale byl tento přístup budování pouze „řádu“ správný? Sám jste ukázal, že lidé, kteří část života prožili v minulém režimu, by jej nemuseli akceptovat z důvodu absence jistot.*

EB: Oni byli donuceni, neměli jinou možnost ... To je něco jiného.

MS: *Jinými slovy pro některé to nebylo výhodné a všichni nebyli na stejné startovní čáře. Co je zřejmě důležité, že vnitřní mentální proměna neprobíhala zároveň s proměnou formy. Mnozí z nás pokračovali v praktikách, které si osvojili během let minulých. Kdo kradl za komunistů, kradl i za svobody, možná ve větším. To je negativní jev a může změnu režimu delegitimizovat.*

EB: Estébáci měli pochopitelně navrch. To je „východní“ efekt. Tady jste měli státní struktury, policii. My na Západě ne, ale máme Harvard a jiné univerzity, které plní podobnou roli. V tom smyslu, že vychovávají určitou skupinu lidí, kteří mají lepší pozici, vymoženosti a možnosti než ostatní. Drží spolu. Jestli jsou inteligentní, není primární. Důležité je, že jsou součástí skupiny a že si navzájem pomáhají. Zde na Východě lidé ze Státní bezpečnosti byli jazykově vybaveni, měli přístup k účtům, věděli, jak se dělá obchod. Nebyly ještě počítače, a tak stačilo skartovat nějaký dokument, přepsat účet na někoho jiného, a najednou byli bohatí.

MS: *Pokud se bavíme o proměně systému a lidského chování, jak odhadnete délku období nutného k dokonání změny? Když vznikla první republika, mluvil Masaryk o padesáti letech, nutných k tomu, aby si lidé osvojili demokratické principy a systém dosáhl zralosti a funkčnosti.*

EB: To možná platilo tehdy, ale dneska určitě ne. Aby k tomu dnes došlo, musí existovat vzory. Ty dnes ale fungují opačně. Máme negativní vzory či modely.

... Lidé ...

MS: *Pokud bychom se ohlédli k počátku proměny, vidíme lidi jako Václav Havel či lidi z Charty 77.*

EB: Jistě, Havel byl v něčem pozitivní. Byl to ale taky člověk, který byl schopen obchodovat s Chemapolem! Tak kde je ta morálka?

MS: *To je jeden z důvodů, proč lidé mluví o roce 1989 jako přelomovém předání moci. Jedna strana – komunistická – předala moc zpočátku disentům a lidem šedé zóny. Nedošlo tam k patřičné katarzi. Prvním premiérem svobodného Československa byl bývalý komunista Marián Čalfa. Cítíte, že lidé,*

třebaže usilovali o slušnou politiku a měli patřičný morální profil, tak zklamali „díky“ tomu, že neměli kontakty ...

EB: Možná byli lepší než ostatní a ve srovnání s jinými mohli působit pozitivně. Celkově to však jako příliš pozitivní nevidím. Myslím si, že to tak neprobíhalo jen zde, podobně je to i v Americe. Mladí lidé chtějí studovat obchod, aby se stali leadery, aby legálně, ale nikoli morálně vydělávali. Dříve chtěli být vědci a něco vyrábět. Dnes je v módě ničení. Když člověk ničí podnik, tak z toho má víc, než kdyby ho udržoval ...

MS: *Masaryk říkal, že musel konat pod „úhlem“ věčnosti. To je to „sub specie aeternitatis ...“ Pokud člověk má něco konat, tak pod širokým úhlem, z dlouhodobé perspektivy.*

EB: Ale to nedělá nikdo.

MS: *Myslíte si, že toto je iluze?*

EB: Samozřejmě, ne že by to nedělal vůbec nikdo. Podniky ale z dlouhodobého hlediska samozřejmě vedeny nejsou, ani státy. Národní zájmy skoro neexistují, protože mít národní zájem už ani není politicky korektní.

MS: *Pokud slyšíte dialogy na téma národní zájem a transformační období, jistě se člověku vybaví postoj Václava Klause.*

EB: Václav Klaus je pro mě tomto ohledu pozitivní. Nejsem si jistý, jaké má záměry, ale jeho slova o ochraně českých zájmů jsou dobrým signálem. Nevím, jestli to dělá natruc Evropské unii, nebo pomáhá Rusku, to by bylo něco jiného. Proti němu vystupují lidé jako Tomáš Halík, který tvrdí, že národní státy už nemají budoucnost. To však neplatí o Číně nebo Indii, to platí v Evropě. A zároveň s tím, když to říkají, vidíme, jak se ten stát či aglomerát rozpadá. Chtějí větší integraci, ale cenou bude totální rozpad, což samozřejmě nepřiznávají. Klaus tohle myslím chápe.

... Authority ...

MS: *Zůstaňme ještě u autorit. Vždyť česká historie má spoustu autorit a lidí, kteří mohou dnešní občany inspirovat. Stačí zmínit Husa. Pravda mu byla cennější než život a byl schopen oběti. Palacký, jenž dal českému národu dějiny, Masaryk, jenž z Hradu na nás Čechy i jiné národnosti dohlížel. Máme Jana Patočku, jenž jako Sokrates vypil hořký kalich spojený s osudem této země. Člověk se táže: „Je toho skutečně málo?“*

EB: To jsou samozřejmě dobré příklady. Ale je to minulost. Jaký vliv má dnes ještě Jan Hus?

MS: *Máme husitskou církev, myslíte si, že je nutné mít živoucí vzory?*

EB: Vezměte si třeba Václava Havla. Jeho vliv je částečně pozitivní. Zároveň kritizuje konzumní společnost, a přitom musí mít drahé a velké auto.

MS: *Lidé, i ti slušní, si jednoduše protiřečí. To má pochopitelně dopad na vnímání kvality života, podoby blahobytu.*

EB: Ano, žijí v rozporu a pozitivní vlivy nejsou tak silné, aby na někoho účinkovaly. Klaus je samozřejmě příklad člověka, který to dělá, ale málokdo je ochoten jít v Čechách proti politické

korektnosti, proti zájmům velkých společností. Protože skoro každý je nějakým způsobem placen jejich penězi. Jsou tu granty, pozvání na různé akce. Celá moje databáze klientů jsou takovéto společnosti. Mohu uvést Coca Cola, Microsoft, které já kritizuji. Jsem ochoten je veřejně kritizovat. Občas kvůli tomu možná přijdu o klienta ... I když je pravda, že je asi nekritizuji tak silně, jak bych mohl.

... Dohánění Západu ...

MS: *Je dobré se zeptat, jak hodnotíte dohánění západní civilizace. Poukazoval jste, že dluh státu, který zde během dvaceti let narostl, je způsoben populismem politiků. Také zde byla mezi námi – Československem, později Českou republikou a západními zeměmi viditelná propast v bohatství. Možná bychom mohli hovořit o nedostatku ve vztazích k západním zemím. Není to náhodou jednorozměrné vidění světa, pokud budeme „zužovat“ dohánění Západu pouze na materiální statky?*

EB: Jistě. Soudím, že v lidské povaze je být konzervativní. To znamená chránit se, nevystavovat se riziku. Když jsme ale bombardováni reklamami, nabídkami, je naše obrana oslabena. Výsledek je, že tomu podléháme. Nacházíme se v takovém stádiu, i když samozřejmě ne všichni. Někdo si například půjčí peníze, aby mohl jet na dovolenou. Já, pokud nemám peníze, zůstanu doma. Pro mě je to úplně jasné a myslím, že dříve tak uvažovala většina lidí. Když jsme však vystaveni reklamám a jíme to, co jíme, jsou naše organismy oslabeny nezdravými věcmi, které konzumujeme, a tak snadno podléháme pokušení.

MS: *Vnímáte dohánění blahobytu jako věc pošetilou, do jisté míry zdraví škodlivou?*

EB: V něčem to pozitivní je, ale pokud je to umělé ... Celý ten systém HDP, celý ekonomický model nás k tomu vede. Protože HDP je sestaven z dluhů, ...

MS: *... také spotřeby.*

EB: Pokud si stát půjčí peníze a utrácí je, tak má větší HDP. Nic to ale nevyovídá o tom, jestli je ten stát zdravý.

MS: *Neříká to nic o kvalitě života, jelikož je to pouhé kvantum. Něco jiného je hospodářský výstup třeba Švýcarska a něco jiného je výstup východoevropské země. Pokud se bavíme o proměně, Československo vycházelo ze slušné ekonomických základů. Z východního bloku jsme byli na jednom z předních míst. Někteří lidé, kteří hodnotí více jak dvacet let, říkají, že jsme „přešlapovali“. Sice se zde něco změnilo, ale nevyužili jsme potenciál, jak bychom mohli a měli ...*

EB: Pokud o tom takto konkrétně mluvíte, máme dva způsoby, jak na věc nahlížet. Jeden je globální. Podle něj je západní svět na tom tak špatně, že jestli je na tom Česká republika trochu lépe nebo hůře, skoro nemá žádný význam. Ale co se jednotlivců týče, chybí mi morální autority, které by celou dobu říkaly: „Pracujte na sobě a budete mít lepší příležitosti. Nekoukejte se na ty pitomé pořady, čtete, počítač doma nepotřebujete. Potřebujete umět číst, počítat, ...

MS: *... potřebujete kritické myšlení ...*

EB: Ano, jsme těm negativním vlivům vystavováni dennodenně. Většina pochází samozřejmě z Ameriky. Microsoft chce, aby každé dítě mělo počítač, což považuji za totální hloupost. Pokud ho to dítě bude programovat, tak prosím ...

MS: Akcentujete skutečnost, že jsme se stali obětí zájmů některých společností. Člověk, místo toho, aby se stával svobodným, jednoduše se stává vůči tomu, co nás obklopuje otrokem. Žádný blahobyť, ale nová forma otroctví.

EB: Člověk je pak závislým.

... Participace a síla kapitálu ...

MS: Pokročme dále. Jak vnímáte schopnost participace Čechů v politice? Bylo řečeno, že intenzita byla velká a pak následoval útlum. Někteří mají zájem, vstupují do politických stran ... Někteří jsou ale znechuceni současným děním, jiní se alespoň účastní života občanské společnosti. Jak vnímáte vztah Čechů k politice?

EB: Řekl bych, že Češi velice dobře pochopili, že to moc velký smysl nemá, protože politiku ovládá malá skupina lidí. Vrátím se ale k západním institucím. Mohu jmenovat deset různých institucí, které přijaly Českou republiku, od NATO po Evropskou unii, Světovou obchodní organizaci. Každá organizace má určitá pravidla a ví, co se zde děje. Českou republiku přijaly, a pak ji jednoduše nechaly být. Občas vydají nějakou kritickou analýzu, ale nikdo neřekl: „Moment, když budete takhle postupovat dál, tak vás vyloučíme nebo uděláme něco, co vás bude opravdu bolet. Myslím si, že jen mezinárodní organizace mají možnost zavést tady pořádek, ale příliš se nesnaží. A Češi také vidí, že zdejší politický systém funguje nezávisle na tom, co se děje na Západě. Chápu, že nemají příliš mnoho důvodů, proč se angažovat. Ten, kdo jde do politiky, tam jde pouze proto, aby zbohatl.

MS: To je proti logice věci, proti dlouhodobému zájmu.

EB: Oni vědí, kdo to má pod kontrolou. Vžil se zde termín „kmotři“, já tomu říkám Pět rodin. Ty mají ještě větší význam než kmotři. Jsou to PPF, J & T, Penta, Komárek, Bakala. Ovládají přibližně 25 procent hospodářství a diktují zde podmínky. Co se týče Ameriky, tak tam korupce také existuje. Hlavní rozdíl je, že tam je korupce převážně legální.

MS: Asi máte na mysli lobbování.

EB: Ano. Pokud Goldman Sachs potřebuje udělat něco nemorálního, prostě změní zákon. Češi do takové úrovně nedospěli, ale PPF a další na tom pracují. Postupují už tak, aby jejich „zločiny“ byly legální.

MS: Je vidět, že politiku neoddělujete od peněz. Pokud by člověk měl měřit stav politiky těmi vzory, které jsem uváděl, pak oni vnímali politiku jako službu druhému, a ne službu vlastní kapse.

EB: Ale kdyby člověk opravdu chtěl sloužit, tak by tam moc dlouho nevydržel. Musel by protestovat proti krádežím a pak by ti, kteří kradou, našli nějaký způsob, jak ho zlikvidovat.

... Reformy, meze reforem a obnova ...

MS: Vy sám jste zaznamenal v počátcích formování demokratické politiky v Čechách jistý idealismus, tah na branku. Ten však byl vystřídán „sprostým“ pragmatismem, který vzešel po spojení dvou hlavních nepřátelských stran. Poukazuji na to, že v devadesátých letech byla snaha, ochota provádět reformy. Díky tomu, že jsme se museli vypořádat se zátěží minulosti. Dnes se o reformách jen mluví.

Dělají se tehdy, když společnost dospěje do krize, dělají se z nutnosti, namísto toho, aby se krizím předcházelo.

EB: Na druhou stranu, reformy, co to znamená? My nějakým způsobem kráčíme na Západ. To znamená, že měníme zdejší systém, aby se přiblížil systému západnímu. A to se děje. Zároveň však západní systémy přestávají dobře fungovat. Například včera, tedy 5. 12. 2011, jedna pětadesátiletá paní řekla: „Jestli mě považují za potenciálního teroristu a musí mě osahávat na letišti, tak to znamená, že náš politický systém je úplně v háji. Jak je možné, že já mohu být považována za teroristu? To je nesmyslné!“ Celý systém je ale takhle nastavený ... Oni řeknou, my ale přece nemůžeme nikoho diskriminovat. To znamená, že i jí musíme považovat za potenciálního teroristu. Logický smysl v tom není.

MS: *Poukazujete na vyprázdnění politiky. Idealismus se vytratil.*

EB: Češi vidí, jak to funguje na Západě, ...

MS: *... proto ty vzory převzali.*

EB: Především negativní vzory. Západní instituce to umožňovaly a skoro nic neudělali. Tady se kradou evropské peníze, a přestože je tolik podnětů, nijak se to neřeší. Přitom jde o miliardy.

MS: *Někdo může říci, že jsme to si přinesli z minulého režimu.*

EB: Částečně ano, ale pouze částečně.

MS: *V mnohém zmiňujete Západ jako negativní vzor. Jak vnímáte postupné začleňování České republiky? Češi se tím negativním inspirovali? Když se například Václav Klaus položí otázku o smyslu nadnárodního řízení, je vysmíván. Na druhou stranu, cesta na Západ byla jedinou možností.*

EB: To ano. Otázkou je, co znamená cesta na Západ. Víte, co je to letadlová hra? Ta funguje tak, že začínáte v malém, a jak to roste, tak potřebujete více a více peněz, abyste vyplatil ...

MS: *... ty, co přicházejí.*

EB: A to je Evropská unie. Evropská integrace je letadlová hra. Chtějí se více integrovat, aby zachránili to letadlo. Základní smysl je ale chybný, není to možné. Nejdřív by všichni museli změnit to, co dělají, totiž přestat krást a zadlužovat se. K tomu však nedochází. Integrace tedy pouze znamená, že když se to totálně rozpadne, pak budeme všichni spolu.

MS: *Jinými slovy uvízneme v bažině.*

EB: Všichni dohromady. Místo toho, aby někdo zůstal venku.

MS: *Vítězem může být Čína či jiné asijské země. Můžeme říci, že cesta do integrované Evropy je cestou, jak si utáhnout smyčku kolem krku?*

EB: Nemusí být. Když jsou však parametry nastaveny stávajícím způsobem, tak tomu tak bude. Teoreticky nemusí. Intelektuálové jako Tomáš Halík říkají, že integrace je jediný způsob. Možná teoreticky, ale ve skutečnosti to fungovat nebude.

MS: *V jistém ohledu to máte stejné, jako když člověk vstoupí do manželství. Dříve lidé jednali v logice věci: „Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj.“ Někdo si z prozřetelnosti jednoduše nechá otevřená vrátka. Nakonec se může stát, že při dohánění Západu, jsme se sami dostali do bahna.*

EB: To máte stejné, jako když lékař řekne: „Ne, víte, ten nádor není ještě dost velký. Musíme ho nechat dorůst ... Až to bude opravdu veliké, tak to vyndáme.“

MS: *A pohltí to celého člověka. Nemilé poučení z cesty za svobodou a demokracií.*

EB: Tak funguje nejen Evropská unie ...

MS: *Dobrá, Jaké neuralgické body cítíte v rámci proměn společnosti?*

EB: Myslíte obecně, anebo co se týká České republiky? ČR stále prochází přechodem od normalizační společnosti ke společnosti demokratické. V tomto procesu jistě lze vysledovat milníky. Ty ho ale v žádném případě nečlení na nějaká striktně odlišná stadia. Dědictví dvojího normalizačního myšlení a šedé ekonomiky si česká společnost ještě nějakou dobu ponese.

MS: *Co Česká republika a její budoucnost v Evropě či globalizovaném světě?*

EB: V globalizovaném světě mají národní vlády čím dál menší moc, která přechází do rukou nadnárodních organizací a korporací. Pokud tedy nedojde k nějakému obratu v současném vývoji, budoucnost ČR budou více určovat právě ony a nové velmoci jako je Čína.

MS: *Děkuji vám za vaše postoje ...*

P.S.:

MS: *Jak jste se osobně účastnil obnovy demokracie a kapitalismu?*

EB: Rok jsem pracoval pro nevládní organizaci, která pro české podniky zajišťovala mladé manažery ze Západu.

MS: *Účastnil jste se kuponové privatizace, jakožto velké příležitosti obnovy kapitalismu?*

EB: Přímo jsem se jí neúčastnil, ani jsem nemohl, protože nejsem občanem České republiky. Prostřednictvím své budoucí ženy jsem však celý proces se zájmem sledoval.

MS: *Co jste říkal na rozdělení Československa na dvě samostatné republiky? Není výsledkem rozdělení eliminace slovenského nacionalismu, což poté vedlo k lepší spolupráci v rámci Visegrádského společenství a také k opětovnému setkání v Evropské unii?*

EB: V době, kdy se Československo dělilo, jsem byl proti rozdělení. Ze zpětného pohledu si však myslím, že to celé dopadlo dobře. Stále mám ale pochybnosti, jestli jednou z hlavních motivací pro rozpad Československa nebyly čísi ekonomické zájmy. Pro komentování dění na Slovensku nemám potřebný rozhled.

Dialog o transformaci s Mons. Vladimírem Hronkem^{51,52}:

MS: Více jak rok se setkáváme nad otázkami společnosti. Myslím si, že by bylo dobré, pokud bychom mohli téma transformace české společnosti, politiky obnovy demokracie, obnovy odpovědnosti člověka shrnout ... a tím vydat zprávu, poselství pro naše následovníky, další generace? To proto, že se s tím, co potkalo lidi kolem 1989 a roky následné, těžko setkají. Než se k tomu dostaneme, zeptal bych se na vaše osobní recepty. Jak jste toto období vnímal? Co pro vás to osobně znamenalo? Tážu se proto, že to bylo neopakovatelné. Mnoha lidem se otevřel prostor pro seberealizaci a uskutečnění cílů, které v minulosti skutečně být nemohly. Druhá část otázky se týká obecného. V jakém stavu podle vás byla společnost v roce 1989? Doufám, že se nám podaří to z části objasnit a rozklíčovat.

VH: Sám jste to trochu naznačil. Ty předcházející roky pomalinku začínaly směřovat k tomu, že se lidská nespokojenost začala trochu projevat i vnějším projevem. Poté přichází masovost, ve které se ukázalo, že bytí režim byl postaven na ideologii, represí v podobě Státní bezpečnosti, na mocenských pozicích, není tak pevný, aby odolal. Většina lidí vlastně poté dala najevo své smýšlení, dokonce i ti, kteří byli součástí mocenských struktur. Lidé z vládnoucí strany si počali uvědomovat, že je to neudržitelné. Tam poté přicházejí ke slovu právě nejširší vrstvy obyvatelstva. Bylo to spontánní vzepětí a pomohli tomu studenti, kteří vždy hráli důležitou roli a byli roznětkou převratu. Dopomohli uvolnění, o čem byli lidé po dlouhou dobu ...

MS: ... přesvědčení a nedokázali to artikulovat.

VH: Nebylo to možné. To proto, že mocenská síla byla velmi brutální.

MS: Sám jste to přivítal?

VH: Pochopitelně, i když musím konstatovat, že roky před tím, kdy jsem byl vesnickým farářem, to bylo jiné. Lze říci, že na vesnici ten tlak, ba teror nebyl v takové míře. Vesnice přece vytvářela jakousi soudržnost, situace byla mírnější. Byly tam dobré vztahy, které vyrůstaly z dobrých kořenů velké rodiny. Tam se to dalo snadno překonat. Lidé se tam více znali, a proto věděli kdo, co, kde a jak.

MS: Dá se tedy říci, že vesnice byla mentálního marasmu během dvou generací ušetřena?

VH: Ušetřena... Soudím, že lidé, jak se na vesnici více znají, byli schopni vytvořit ...

MS: ... společenství.

VH: Můžeme to tak říci, díky tomu lidé věděli, že to či ono mnohou, a to zase ne před tím druhým říci. Na druhou stranu - ve městě byla vždy anonymita, a to má své výhody a nevýhody.

MS: Lze říci, že lidé nebyli tak nakaženi tou ideologií?

VH: I tam byli takoví. Mohl jste se setkat se zbohatlíky, kteří byli poměrně vysoce postaveni v politice. Měli podobu bývalých velkostatkářů vyznačujících se skutečnou podnikavostí. Mohli si to dovolit, jelikož měli podporu partaje. Právě na vesnici to lidé věděli. Věděli, že před tím či oním mohou mluvit tak a tak. Je také pravda, že nebrali servítky.

⁵¹ Vladimír Hronek *1944, český kněz, monsignor, působí v diecézi Hradec Králové.

⁵² Dialog byl nahrán zrána ve čtvrtek 29. března 2012 na poděbradském proboštském úřadu, Palackého 72/23, Poděbrady.

MS: *Soudíte, že se tam neuplatňovala dvojitá mluva? Co si říkali v rodině, a co jiného na veřejnosti? Nebyla tam rozštěpenost?*

VH: Neřekl bych, že nebyla. Řekl bych, že lidé sami věděli, že člověk v domácnosti musel říci: „Podívej, toto nesmíš říkat ...“ Nebylo to tak markantní jako ve městě. Tam tomu nahrávala znalost, kdy lidé třeba partajníkovi řekli: „Blbče!“ Servítky si tam lidé nebrali. Neříkám, že to byl ideální stav, ale v tom se projevovaly společenské rozdíly mezi vesnicí a městem.

... Osobní krok a stav společnosti ...

MS: *Pokud pokročíme dále. Vy sám jste v roce 1989 povýšil, přešel jste do Kutné Hory na místo arciděkana.*

VH: Podívejte se, já jsem sem přišel, než k tomu došlo. Téměř půl roku jsem tam zažil ještě minulou éru. Proto jsem viděl rozdíly, které se nechaly vystopovat. Pochopitelně městskou komunitu jsem nemohl za tak krátký čas poznat. I to se tam svým způsobem projevovalo.

MS: *Nyní se dostáváme k části výchozí otázky. Jak byste popsal stav společnosti? Jakou byste jí dal diagnózu, měli-li bychom užít medicínského přístupu? Trpěl člověk žijící v komunismu vážnou nemocí? Měl nádor a metastázy?*

VH: Bylo to celospolečenské.

MS: *Nemocní byli jak jedinci, tak společnost?*

VH: Ano. Pouze bych řekl jednu věc, která je i v současném světě. Jsou regiony, kde nemoc je celkem běžná, ale člověk se na ni dívá jinak. Mohu dát příklad. Naši lékaři byli v africké zemi, snad Ugandě, a z ní pořídili různé záznamy. Jeden z lékařů uváděl: „Víte, tam sice vědí, že HIV řádí, ale pro ně tato nemoc není problémem. Oni i nadále se chovají, jak jsou zvyklí.“ I když tam nemoc je, tak s nemocí se psychicky vyrovnávají snadněji než třeba v Evropě.

MS: *Sluší se říci, že pokud bychom komunismus přirovnali k nemoci, mnozí lidé, kteří s touto nemocí nechtěli mít nic společného, sbalili kufry a odjeli do exilu. Nejlepší obrana je ústup.*

VH: Já jsem pouze chtěl ukázat, jak to fungovalo na vesnici, jak se to prožívalo. Lidé tam cítili zrovna jako kdekoliv u nás, že je to neudržitelný stav. Jelikož měli „domácí léky“, které scházely vyspělé společnosti, dokázali se s nemocí vyrovnat lépe, i když ji vysloveně neléčili.

MS: *Ještě jednou kladu otázku, k čemu byste komunismus jako nemoc přirovnal?*

VH: K čemu bych ji přirovnal? To je těžké.

MS: *Je to dle vás nádor v hlavě, nádor na plicích či ...?*

VH: Nechtějte na mně takové lékařské specifikace. Pouze říkám: ať již tu nemoc cítili jakkoliv, dokázali se s ní vyrovnat s těmi domácími léky, aniž by velkým způsobem trpěli.

MS: *Nepřímo říkáte, že lidé během minulého režimu si vytvořili protilátky.*

VH: Dalo by se to též užít. Na vesnici většinou lidé mívali záhumenky, měli tedy jakousi možnost svobodného podnikání. Tím kompenzovali nedostatky.

MS: *Byly melouchy, kradlo se.*

VH: To byl styl, s nímž se dokázali udržet pod vodou.

MS: *Snad nad vodou?*

VH: Možná též. Nepasuji se na toho, kdo bude říkat všeobecné soudy. Je to tak, jak to vidím.

MS: *Myslíte si, že společnost byla v celkové krizi? Uvádí se, že byla hospodářská, společenská, politická, ekologická, sociální, duchovní, morální, ...*

VH: Byla v krizi stejně, jako dnes je v krizi. Pouze krize má trochu jiné parametry.

MS: *Když jsem hovořil v roce 2011 s Ivanem Štampachem, řekl mi, že je to horší než před rokem 1989.*

VH: Do určité míry bych mu dal také za pravdu.

MS: *V našich setkáních jste mnohokrát užil spojení: dříve byl materialismus teoretický, ale nyní je materialismus praktický. K tomu se možná dostaneme. Rád bych se zeptal na to, zdali jste si myslel, že na ideologii komunismu je cosi obhajitelného v kontextu budování spravedlivé společnosti?*

VH: Komunismus je v principu absolutně neuskutečnitelný. Dříve nebo později vede ke krachu.

... Odsouzen k záhubě ...

MS: *Byl to systém, který byl a priori odsouzen k záhubě?*

VH: Pochopitelně. Mám na to jediný a velice jednoduchý argument. I když se odvolávali na Krista, že právě on byl prvním komunistou, je to stejně souzené k zániku, poněvadž vyloučili úctu k člověku. Kde je preference takovýchto přístupů ke společenskému systému, z logiky věci musí systém končit. Nyní je otázka, do jaké míry si svou sílu upevňují mocenskou politikou, jelikož složky systému mají fyzickou sílu, tam se to nechá krátkou dobu uchovat. Je to forma otroctví. V dlouhém horizontu to však trvání nemá, jelikož to dříve či později zkrachuje.

MS: *Pouze lidé žijící v iluzi si mysleli, že budování společnosti lze nadekretovat, že bude možné vybudovat společnost, která bude bez tříd. Problém je, že neviděli to zásadní - tedy budování společnosti na základě velkého potlačení člověka.*

VH: Podívejte se, to ani žádný idealista nemohl hlásat. Je to zvrácené propagování myšlenek, které jedince ve společnosti donucují k aktům, které by sám nikdy neprováděl a pro něž by se nikdy nerozhodl. Opakuji, žádný idealista v to nemůže věřit.

MS: *Komunismus je dle vás neobhajitelný jak teoreticky, tak prakticky, neboť došlo k jeho vyvrácení. Domníval jste se, že jej lidé opustí?*

VH: Pokud je taková zvrácenost postavena na fyzické moci, projevuje se zotročením těch druhých. V tom není možné vidět žádný ideál. Je to naprosto hrubé.

... Odumření strany, myšlení ...

MS: *Rozumím vám, ovšem mně jde o to, zdali jste se domníval, že člověk, pokud vyjde z těchto předpokladů a dá do toho historickou skutečnost, to odmítne? Jde o to, že mnozí lidé předpokládali, že strana, jejíž ideologie byla zmíněna, časem odumře, zmizí v propadlišti dějin. To se nestalo.*

VH: Poslyšte, argumentovalo se: komunistická strana jako taková nezmizí. Bude se proměňovat a bude mít jiná názvy. Podíváme-li se do minulosti, diktatura proletariátu není idea, to je ideologie, která je svým způsobem zvrácená. Vždy se ve společnosti objeví určitý zastánce tohoto názoru. My v současné době víme, že jsme v krizi, vědí to představitelé státu, širší veřejnost, a přesto celá společnost usiluje, aby v ní zůstala.

MS: *Slovy klasika: „Krise byla, jest a bude ... Jedná se o stav naší existence.“*

VH: Svým způsobem. Je nutné vyjít z teoremu, který zní: „Kde se přestane respektovat hodnota člověka, jsme na cestě k ní.“ Ta vytrvá ve chvíli, kde se přestává respektovat člověk.

MS: *Sluší se říci, že komunisté měli plán, jak s krizí naložit, ovšem končilo to nemile. Ještě bych se zeptal, zda si myslíte, že komunistická strana měla být zakázána?*

VH: Podívejte, to je to, co ještě pořád není vyřešeno. Zakázaná, nezakázaná. Co můžete zakázat?

MS: *V konečném důsledku nic, ale na základě shody lze lidi, skupinu vyloučit, marginalizovat.*

VH: Můžete jim zakázat, aby jednali?

MS: *Můžete zakázat formu, ale obsah bude někde jinde.*

VH: Proto to říkám. Řeknu vám jednu věc. Zde došlo k základnímu nedostatku, který dosud trvá. Komunismus jako takový nebyl naprosto jasně odsouzen, že je to zvrácená ideologie. Jelikož nedošlo k takovému odsouzení, právě proto tu pokračuje činnost komunistické strany v současnosti.

MS: *Společnost se proti tomu bránila, a to lustračním zákonem.*

VH: Pochopte, že se bránila lustračním zákonem, ale kde vyšlo naprosto zřetelně a jasně, že tato ideologie je jasná zvrácenost a ti, kteří ji realizovali, jsou pomatení. To, že se o tom mluví na různých úrovních, je naprosto nedostatečné. Mělo být řečeno: „Ano, je to zvrácená ideologie, která člověka zotročovala.“ Dokud to nějakým způsobem není řečeno, má komunistická strana jakési právo, aby existovala.

MS: *Jsou zde lidé, kteří budou její ideologii propagovat. Naším cílem je, abychom poctivě naslouchali a měli takové argumenty, jimiž můžeme dané lidi eliminovat.*

VH: Je nutné, aby to bylo naprosto oficiálně prohlášeno. K takovému naprosto oficiálnímu zhodnocení nikdy nedošlo.

MS: *Soudíte, že to neprovedl ani Václav Havel?*

VH: Ani on.

MS: *Lze hovořit o velké chybě?*

VH: Zde nejde o to, aby se začali tito lidé věšet. Pokud dojde k nějakému zločinu, má se jasně říci: „Toto je zločin.“ Ten se poté má napravit. Ne, že zločince zabiju, to je jistá krajnost, i když se čas od času může připustit. Musí být jasně řečeno, že je to zločin. Dokonce se dává u těch nejtěžších trestů dožití, tak se to zvýrazní. To nikdy nebylo řečeno o totalitním režimu a ideologii. Jakžtakž se to říká o fašismu, což je dobré, ale srovnání, že je to totéž, ale v jiných barvách, nikdy oficiálně nezaznělo.

MS: *Vy byste nešel formou zrušení, ale snažil byste se upozornit odsouzením?*

VH: Šlo by o vyjádření skutečné zvrácenosti. A na těch, kteří se toho zastávají, by bylo, aby se obhájili, pokud se obhájit mohou. Proč současná komunistická strana doposud zachovává ideály marxismu - leninismu a vůbec je nechce opustit?

MS: *Můžeme uvažovat, že lidé, kteří tak konají, jsou hloupí, nerozumní, naivní.*

VH: Stačí se podívat, jak podporují režim v Severní Koreji. Předseda této partaje jim kondoloval, když zemřel jejich vůdce. Kuba - to je stejné. To jsou věci, kdy je pořád ještě ideologie brána ne jako zvrácená a špatná, ale jako ideologie, ke které musíme být vstřícní, poněvadž je to správná ideologie.

... Demokracie ...

MS: *Pokročíme dále. Jak vnímáte slovo demokracie? Pokud se podíváte do historie, měli jsme na co navazovat, třebaže můžeme říci, že padesát let jsme si nevládli sami? Bylo zřejmé, že demokracie za první republiky a demokracie po roce 1989 budou úplně jiné. Jak vnímáte návrat mezi demokratické země, jak tomu rozumíte?*

VH: Řeknu jedno jediné. Zase jsem to už říkal. Uznávám, že demokracie je tam, kde je skutečně respektována hodnota lidské osobnosti. To je jediná demokracie, která název demokracie snese.

MS: *Úcta k člověku má být všude.*

VH: Má být, ale je?

MS: *Jak kde; jsou země, kde dosud není, třebaže by měla, a proto by i demokracie založená na úctě k člověku měla být rádem správy věcí veřejných. Všude by přece měl být člověk osobou, která je v dobrém slova smyslu mírou všech věcí. Vše by zde na zemi mělo směřovat k člověku, pokud budeme Boha uznávat jako nejvyšší entitu.*

VH: K tomu není co dodat.

MS: *Pokud srovnáte nadšení, ochotu v počátku proměny a dnes? Je dnes mnoho námitek, lidé jsou konfrontováni s nedobrým řízením jak státu, tak regionů, měst. Soudíte, že lidé nepochopili, co to slovo obnáší?*

VH: Nepochopili. V první řadě to nepochopili ti, kteří jsou představiteli státu.

MS: *Ti jsou přece z lidu a ti jsou jeho zrcadlem. To bychom rovnou mohli poprosit lidi z mimozemských civilizací, aby nám přišli vládnout. Taková možnost není, a proto musíme jít jinou cestou. Soudíte, že demokracie v České republice generuje nepoctivé lidi? Nejsou to náhodou populisté, lapkové, kteří okouzlují oděvy a kravaty a získávají si tak sympatie? Jak to čtete? Říká se, že demokracie jako taková je v krizi.*

VH: Pochopitelně. Pokud by měla být nastolena demokracie, musela by tam být vložena základní myšlenka, východisko, které spočívá v úctě ke člověku. V zájmu demokracie by musel být též postih ve chvíli, kdy bude toto východisko narušováno.

MS: *Soudíte, že v Čechách pravá demokracie není? Máme zde volby, svobodný tisk, ale to je jen forma.*

VH: Když to chcete natvrdo, demokracie v Čechách jednoduše není, jelikož ti, kteří byli demokraticky – svobodně zvoleni, nezachovávají zásady demokratického uspořádání. Tam by muselo být zdůrazněno, že jestliže se zvolený představitel od zásad odchýlí, musí dojít k ukončení jeho činnosti.

MS: *Lze říci, že v současné době máme místo demokracie oligarchii?*

VH: Nechtějte, abych říkal, zdali máme oligarchii, či něco jiného. To je dle mého pohledu naprosto lhostejné.

MS: *Československo, později Česká republika se ale přihlásila k demokracii.*

VH: Znovu opakuji: Je hezké, že se přihlásila, ale je otázka, do jaké míry se zachovávají demokratické zásady.

MS: *Soudíte, že lidé v této zemi nejsou patřičně „vybaveni“, aby mohli mít toto uspořádání, nebo duch demokracie u nás dostatečně nezakořenil?*

VH: Já vám odpovím otázkou: „Je to zachováváno?“

MS: *Pokud vyjdeme z nějaké definice, Česká republika je formálně demokratickou zemí.*

VH: Jsou demokratické zásady zachovávány?

MS: *Je otázka, zdali se díváme na formu, či obsah.*

VH: Na obsah ... Jsou zachovávány demokratické principy?

MS: *Stačí se podívat, co se děje v našem Parlamentu.*

VH: Sám jste si odpověděl.

MS: *Jde o hru na demokracii, bez hlubšího porozumění obsahu slova? Lze říci, že jsme nebyli dostatečně ovlivněni duchem demokracie?*

VH: Zbourali jsme ji a ducha jsme zapudili.

MS: *Zbourali? Zbourali jsme komunistický systém, nebo si myslíte, že ne? Usmíváte se ...*

VH: Samozřejmě. Ideologie, která předcházela, skončila? Názvem skončila, ale obsahem ne.

... Člověk ...

MS: *Dle vás nedošlo k zásadní proměně člověka. Někdo namítne, že člověk se příliš nemění. Byl to snad Václav Klaus, jenž říkal, že měníme systém, ne lidi. Z toho, co jste řekl, je zřejmé, že ...*

VH: ... systém není proměněn.

MS: Počkejte ...

VH: Člověka neproměníte, ten zůstává stejný. Pouze systém, ve kterém žije, ten jej má držet, ...

MS: ... formovat ...

VH: ... v určitých liniích. To tu není.

MS: To znamená, že autentická demokracie zde není, kapitalismus též.

VH: Řeknu vám na to pouze to, co jsem říkal. Sám se dívejte, zdali demokratické zásady jsou prakticky zachovávané.

MS: Mnozí z nás se v diskusích chovají tak, jako když po druhých jezdí válcem.

VH: Samozřejmě.

MS: Zde platí Masarykovo: „Máme demokracii, ale ne demokraty ...“ „Tož máme demokracii, ale chybí zde demokraté ...“

VH: Máme zde formu, která je tak nazvána, ale nejsou zde lidé, kteří by ji realizovali.

MS: Možná bychom to mohli přirovnat k následujícímu obrazu - naše demokracie je jako pěkné jablíčko, ale uvnitř je červ.

VH: Také bychom to tak mohli nazvat.

... Kapitalismus ...

MS: Jak jste uvažoval o nástupu či obnově kapitalismu? Jako duchovní kázete proti materiálním statkům, proti penězům, které ničí člověka. Odkazy na tyto teze naleznete v Bibli. Máte tam velký apel, že člověk nemá mít před sebou zlaté tele.

VH: Pochopitelně, ale to nemusí být pouze peníze.

MS: Mohou to být idoly. Když jste po roce 1989 přijel na Západ, byl to velký kontrast?

VH: V čem spočíval kontrast?

MS: Lze se domnívat, že v hmotné vybavenosti a v občanské vyspělosti.

VH: Připusťme to, ale hmotná vybavenost vychází též z něčeho jiného.

... Bohatství v Bohu a jiné hodnoty ...

MS: Když se tážeme, proč společnost byla bohatá, můžeme použít myšlenku Karla Engliše: „Blahobyť se nedělá čísly, ale prací“.

VH: Řekl bych ještě jedno. Národ je bohatý, když má bohaté jednotlivce, bohaté v tom pravém slova smyslu. Co je to být bohatý?

MS: *Bohatství můžete mít duševní, hmotné.*

VH: To ano, ale co to bohatství je?

MS: *Bohatství můžeme vymezit jako neexistence nedostatku. Co je to bohatý člověk?*

VH: Myslím v tom ryzím slova smyslu.

MS: *Člověk bohatý, člověk blažený ... Šťastný ...*

VH: Víte, není to otázka přímo termínu, ale tak to vidím já. Bohatství má ten, který o Bohu ví. On, i když má materiální statky, ví, že je má pouze propůjčené, aby je užil k dobru a prospěchu druhých, jelikož si musí uvědomit, že každý člověk má svou hodnotu a mně je bohatství svěřeno proto, abych pomohl k důstojnosti člověka. To je bohatství. To, že budu mít hromady peněz a budu se v nich poté koupat nebo se s nimi budu sytit, to není bohatství.

MS: *To není bohatství, ale pohanství.*

VH: Nejen to, to je otroctví.

MS: *Když si člověk prochází v mysli transformační strategii, v ní to nebylo nikde zmiňováno. Člověk je bohatý, protože ví o Bohu.*

VH: Tam je skutečné bohatství v pravém slova smyslu. Proto může být člověk šťastný, i když nemá peníze, ale ví, že v Bohu má svou jistotu, a takový člověk je bohatší nežli miliardáři.

MS: *Říkali jsme, že doženeme Západ.*

VH: V čem? Pouze v tom materiálním. Opakuji, to není smyslem.

MS: *Člověk si to neuvědomuje.*

VH: Nebylo to nikdy oficiálně řečeno. To jsme opět u komunismu. Zde nikdy nebylo řečeno, že tato ideologie, která spoléhá na to, že budeš mít moc, diktaturu a vše pod palcem, je zvrácená.

MS: *Člověk, jenž přemítá o bohatství a o dohánění západního světa, by měl především přemýšlet o oslavě Boha, o svém vztahu k němu. To je primární vztah. Když tomu tak je, materiální bohatství je požehnáním.*

VH: Samozřejmě.

MS: *Bohatství se stává odměnou pro lidi, kteří poctivě a odpovědně pracovali. Člověk by měl vědět, že když budu mít kvalitní vztah k nehmotné oblasti, budu mít dobrý život a nebudu trpět nouzí. To je výsledek kvalitního přístupu k mé osobě a společnosti.*

VH: To člověku dává důstojnost.

MS: *Vtip je v tom, že pokud si člověk prochází texty lidí, kteří koncipovali reformy, o Bohu tam nenalezne ani zmínku. Tuším, že to říkal Václav Havel: Ano, my si myslíme, že se máme starat o základnu a morálku, hodnoty jsou čistou nadstavbou.*

... Pravda, láska a kontexty ...

MS: *Sám Havel hovořil i konal ve smyslu svého hesla: „Pravda a láska zvítězí nad lží a nenávisť ...“*

VH: Řekl jistou myšlenku, která je obdobou Slova božího. Již jsem to citoval vícekrát. To, co je moudrostí před světem, je bláhovstvím, pošetilostí u Boha. To, co je pošetilostí před světem, je moudré před Bohem. To Havel vystihl velmi přesně.

MS: *Zase je vysmíván a označován jako „pravdoláskař“. Také jsou jeho slova označována jako kýč.*

VH: Co je to pravda nejstriktněji řečeno?

MS: *Je to propojení myšleného se skutečností.*

VH: Pokud to řekneme z mého teologického hlediska?

MS: *Je to Bůh.*

VH: On je tou pravdou. Kdo je skutečně ochoten pravdě pohledět do očí a skutečně se pro pravdu rozhodnout, ten nikdy nepřipustí, aby člověk ztratil důstojnost, protože jakmile člověk ztratí důstojnost, dostává se mimo pravdu.

MS: *Moudří lidé popsali, že trh vše „nevyřeší“, že je nutné člověka kultivovat. Sám jste naznačil, že systém, který zde nyní je, je klonem předchozího. Mentálně se mnozí z nás neproměnili, zátěž z minulosti je přítomna. S jistou nadsázkou můžeme říci, že ta skutečná transformace nás stále čeká.*

VH: Pochopitelně.

... Kapitalismus ...

MS: *My jsme se sice přihlásili k bohaté civilizaci, ale společnost žije na dluh. Bylo by chybou opomenout tento bod. Vy jste si přál, aby zde byl tržní řád?*

VH: Já jsem o tom vůbec nepřemýšlel. Je to věc, která vychází ze situace, jíž popsal Havel. Je protipólem toho, co hlásal Václav Klaus, že ekonomika vše vyřeší.

MS: *Tam byl důraz na vlastnictví výrobních prostředků.*

VH: Vlastnické vztahy, ale v rozumném slova smyslu. Ty pomáhají, aby člověk měl určitou důstojnost, nač má právo.

MS: *Zde šlo o to, že změna vlastnictví výrobních prostředků pomůže ke změně člověka. Bylo to marxistické východisko.*

VH: Kdy se to změní?

MS: *V průběhu času.*

VH: Jedině tehdy, když člověk nezapomene na to, že má povinnost. Pravda je vědomím povinnosti.

MS: *Dá se říci, že lidé, kteří budovali kapitalismus, nebrali dostatečné ohledy?*

VH: Není pravda. Nechci to idealizovat, ale vezměte Tomáše Baťu.

MS: *To je osobnost!*

VH: Ale proč?

MS: *Měl dlouhodobý pohled do budoucna a nenechal se ovlivnit krátkodobým mámením.*

VH: Věděl, že je nutné pečovat o člověka. Bylo mu jasné, že člověk má hodnotu.

MS: *Ano, pokud se budu chovat slušně, dobře dle dobrých pravidel, člověk mně bude zhodnocovat prostředky a zároveň bude růst. Tomáš Baťa starší, jenž umřel ve třicátých letech první republiky, říkal, že hospodářská krize dnešního světa je především krizí mravní.*

VH: To říkám pořád. I ta současná krize je krizí mravní. Mnozí lidé si to nechtějí přiznat.

MS: *Lidé kolem sebe vidí převážně majetek, jenž jim zakrývá pohled na skutečné otázky. Zde jsme u toho, že co je pošetilostí před Bohem, je hodnotné před lidmi, a naopak. Měnit systém dle vás nestačí. Na druhou stranu - větu, která by zněla: „Měníme systém i lidi ...“, by bylo možné označit za sociální inženýrství.*

VH: To je nesmysl.

MS: *Myslíte?*

VH: To není inženýrství, to je nesmysl.

MS: *Zastáváte názor, že je možné měnit lidi?*

VH: Podívejte, lidi se mění podle toho, jak je s nimi nakládáno.

MS: *Voláte po dobrých příkladech.*

VH: Jestli je určitý vzor? Trochu odbočíme, ovšem souvisí to s tím. Proč byl Kristus Pán odmítnut?

MS: *Učil cosi, co se nelíbilo těm, kdo vládli.*

VH: To je přesně ono. Dnes se také demokratické základy nelíbí těm, kteří mají moc.

MS: *Soudíte, že člověk by se změnil k dobrému, kdyby měl dobré příklady?*

VH: Nelze to paušalizovat. Vždy bude nějaká anomálie, ta však bude vždy v menšině. Ne nadarmo se říká, že každá výjimka potvrzuje pravidlo. Výjimka je vždy menší část. Proměna člověka by nebyla stoprocentně globální. Vždy tam bude někdo, kdo podlehne zvrácenosti. Zde je otázka, jestli proměna té zvrácenosti postihne jednotlivce, či celý systém. Soudím, že systém je tím postižený.

... Politika a participace ...

MS: *Rád bych se zeptal, jak vy vnímáte nutnost participovat v politice? Člověk, jenž je součástí obce, by měl cítit tu potřebu. Jste člověk, jenž se dívá na tuto problematiku z kazatelný jako duchovní správce.*

VH: Každý participuje na politice, pouze si to neuvědomuje a nechce si to přiznat. Participace na politice spočívá především v tom, že sám budu zachovávat pravidla, která by měla být pravidly demokratickými. To znamená, že musím vždy respektovat důstojnost druhého člověka. Musím si být vědom toho, že když mám, tak mi je to pouze propůjčeno. Mým úkolem je též, abych sám svůj život naplnil pravdou v pravém slova smyslu. To je můj aktivní přístup. To je mé zapojení do politiky jako takové.

MS: *Svémi činy ukázat, jak se správně jedná?*

VH: Tím, prosím vás, nevylučuji, že při tom bude mít člověk možnost uplatňovat trochu svého já. Toho se nikdy nezbavíme, protože je to zcela přirozený zákon v celé přírodě. Kdo chce obstát, musí též bojovat i za sebe. Vždy, boj pro sebe, musí být naprosto rozumně ukončen ve chvíli, když vím, že jsem zajištěn a vše ostatní je pro zajištění těch druhých.

MS: *Neusilovat dychtivě po politických funkcích, ale snažit se občansky působit.*

VH: Uvedu příklad. V Menclově přání Klausovi jsou též ty principy řečeny. Neříkám, že bych to též vyjádřil, ale je tam mnohé z toho, co je naprosto oprávněnou výtkou představitelům dnešní demokratické společnosti.

MS: *Dnes lidé říkají, že v roce 1989 nám byla dána svoboda, a ne demokracie. Pro mnoho lidí znamená svoboda libovůli.*

VH: To je to, o čem jsme mnohokrát hovořili.

MS: *Lidé si neuvědomují své limity, svá omezení. Chovají se v prostoru, jako by byli sami. Pro společnost jako celek je to ztráta.*

VH: Vždy je to ztráta.

... Církev před a po roce 1989 ...

MS: *Jste církevní hodnostář. Než začneme zkoumat otázku církve, zeptal bych se, zdali si myslíte, že komunismus usiloval o to, aby se stal sekulární formou náboženstvím?*

VH: Je to možno také tak vyjádřit. Vždyť to, co komunismus praktikoval, je nepodařenou kopií právě náboženského života. Písmo svaté říká, že ďábel bere na sebe podobu anděla světla, ale poněvadž je to v rozporu s povahou zlého, užívá pouze formu, která náboženské citění lidí zneužívá. Masové akce (prvomájové průvody, kopírování církevních obřadů – vítání občánků, „věční, nesmrtelní“ Lenin, Stalin, včetně vrcholných představitelů, jejichž vláda je nekončící, absolutní pravdivost vedení partaje atd, atd ...) mají být náhradovou za přirozenou touhu lidí spolčovat se a uznávat nejvyšší autoritu, kterou věřící pochopitelně spatřuje v Bohu.

MS: *Rád bych se dotázal, jak si myslíte, že se církev měla podílet na transformaci české společnosti? Katolická církev do ní vstupovala s dokumentem Desetiletí duchovní obnovy. To je jeden důvodů, proč církev byla institucí, která režimu nešla na ruku. Jak vnímáte církev během transformačního procesu? Jaké impulsy mohla dávat společnosti v přechodu z totalitě k demokracii? Po roce 1989 se projevil fenomén sekularizace. Když někdo slyší o církvi, vzpomene si také na usilování o majetek, což jistě není dobrá vizitka.*

VH: Já řeknu jednu skutečnost. Když se podíváte do nejstarší historie, církev vždy v každé době přinášela proměnu, která společnost jako takovou povznášela. Ať si to česká společnost chce, či nechce přiznat. Nebýt církve, nemáme techniku. Nebýt církve, nemáme sociální politiku. Nebýt církve, nemáme kulturu. Když se podíváte k prvopočátku, vždy to více méně vytvářela církev. V současné době je to přesně tak. Musíme však chápat jednu věc. Nesmíme rozlišovat, nesmíme oddělovat to, co se bohužel nějakým způsobem tak zvýrazňuje, církev jako taková je celek. Jakmile budeme vypichovat jednotlivce jako člověka, jsme totálně vedle. I církev je složena z lidí, ale člověk, jenž nejedná v zásadách církve, i když je její součástí, není církev jako taková. To je zase zásadní omyl, který je naprosto uměle uchovávan i v dnešní demokratické společnosti. Proto jakmile dnešní člověk slyší slovo církev, nastane obdobná situace, jako když máváte červeným hadrem před býkem.

MS: *Je to nepochopení. Církev by měla napomáhat společnosti.*

VH: Naprosto zásadní, protože k tomu je společnost více méně směřována.

MS: *Je otázkou, zdali církev dokázala reflektovat své postavení. Něco jiného bylo, když se vytvářelo Československo 1918, a cosi odlišného, když se obnovovala demokracie v roce 1989.*

VH: To není pravda.

MS: *Dle vás tam není rozdíl?*

VH: Vezměte si skutečně zásadní církevní postoje. Znovu opakuji: rozlišujeme mezi církví a jednotlivci, kteří jsou jejími představenými. To je skutečnost, kterou si musíme uvědomovat. Nyní odskočím. Zde je plně vidět rozdíl s komunismem, tam bylo jedno, zdali to byli jednotlivci či strana. Církev ve svých dokumentech, ať to bylo v kterékoliv době, vždy hlásala to, co by mělo být v základech demokracie, ale sama církev není postavena na demokratických základech.

MS: *Je založena na poslušnosti.*

VH: Je tam hierarchické uspořádání.

MS: *Hovoříte o dodržování principů. Trochu odbočím. Sluší se říci, že komunisté cosi hlásali, a cosi jiného dělali. Toto schéma se dá uplatnit i na církev ve středověku.*

VH: Předložte důkazy. Je velmi jednoduché argumentovat touto cestou, a proto dejte důkazy.

MS: *Soud s Janem Husem.*

VH: Opět bychom se museli dostat k historickému rozboru.

MS: *Dobrá, raději se držme nedávné minulosti než událostí minulých. Transformace nepřišla z nebe. To, čeho jsme byli svědky v roce 1989, byla přímá reakce na to, že lidem se v komunistickém režimu nechtělo žít.*

VH: S tím souhlasím.

MS: *Podobnosti můžeme hledat i v jiných historických obdobích. Reformace ve středověku také nepřišla z nebe. Myslíte si, že církev sehrála slušnou roli, že měla dostatečné zástupce pro prosazování svých idejí. Tážu se proto, že když někomu řeknete slovo transformace po roce 1989, asociuje si*

hospodářství, vybaví si mnohdy zpackanou privatizací. Transformace podle „většiny“ má pouze hospodářskou dimenzi. Byl to čelný představitel katolické církve Miloslav Vlk, jenž řekl, že je nutné k hospodářské transformaci také provést „transformaci našich srdcí“.

VH: To je nepochybné.

MS: *Problém je, že jak chcete provádět transformaci srdce, když jeho části byly zkornatělé?*

VH: Já to řeknu slovy Krista Pána. Když k němu přicházeli s otázkou: „Je nám dovoleno rozvést se se ženou z jakéhokoli důvodu?“ On říkal: „Ne, víte, že to Bůh zakázal ...“ „Mojžíš řekl, že jí můžeme dát rozlukový lístek“. Co říká Kristus Pán? „Pro tvrdost vašeho srdce vám Mojžíš toto povolení dal, ale od počátku tam nebylo.“ Zkrátka: Tvrdost srdce je znak zkornatění. Tvrdé srdce není výchozím stavem. Tvrdnutí se objevuje tehdy, kdy člověk přestává vnímat hodnotu druhého člověka. To je ta transformace, aby si člověk začal uvědomovat, že je odpovědný za to, co mu bylo svěřeno.

MS: *Když zůstaneme u srdce, srdce se operovat dá, ale duchovní transformace, to je na generace.*

VH: Podívejte, řeknu to takto: Je to na generace, ale jde to velmi rychle, když se do té situace dostane ten, kdo sám to tvrdé srdce má, pokud se najednou musí potýkat s tím, co sám zapříčinil druhému. Zde platí to, že jak chceš, aby jedni jednali s tebou, tak se ty chovej k nim. Co nemá rád ty, nedělej druhému. To je princip operace srdce. To není záležitost generací, to je záležitost každého jednotlivce. Je nutné, aby sis uvědomil, že když ty to nemá rád, tak to nedělej druhému.

MS: *Pokud se to člověk nenaučí, jeho společenská existence je obtížná.*

VH: Jsme opětovně u principu demokracie.

... Minulost a její význam ...

MS: *V tomto dialogu bych se ještě zaměřil na otázku vyrovnání se s minulostí. Je to věc, která nás trápí. Žijeme ve státě, jenž se patřičně neoddělil od minulosti. Sám jste konstatoval, že jsme mnohé jen natřeli jinou barvou, ovšem zásadní oddělení není. Co pro vás znamená vypořádání se s minulostí? Jak by mělo probíhat?*

VH: Je to velmi jednoduché. Jediné řešení, které zde existuje, je to, co říká Kristus Pán na Petrovu otázku: „Kolikrát mám odpustit svému bližnímu, když se proti mně prohřeší? Až 7krát?“

MS: *Ne 7krát, ale 77krát.*

VH: Já, pokud chci proměnit své tvrdé srdce, musím chtít v první řadě odpustit.

MS: *Navrhujete tímto postojem pomyslnou tlustou čáru?*

VH: Ne. Je to to, co jsem říkal prve. Nikdy zde nebylo řečeno: toto je zlé. Přitom v tom spočívá odpuštění. Ano, akceptuji to já, akceptuji to druzí. Mně nezáleží na tom, abych ty druhé pověsil. Musí být naprosto jasně řečeno, že je to zlo. Poté jsem schopen tomu, kdo to zlo způsobil, poté jsem mu schopen odpustit. Zde toto nikdy nebylo řečeno, a proto k tomu odpuštění nikdy nedošlo.

MS: Lidé se proti minulému režimu vyjadřovali. Václav Havel s komunisty nekomunikoval. V naší zemi nebyl exemplární případ, proces. Lidé, kteří díky minulé ideologii trpěli, dostali drobnou náhradu. Vám asi chybí jasný, viditelný krok, jenž by se zapsal do mysli lidí.

VH: Řeknu vám úplně jednoduchý případ. Starý Grebeníček.

MS: To je děs. Měl být dávnou odsouzen, a trestu unikl. Nebyla zde ochota pojmenovat jeho činy.

VH: To je typické. Nikdy nebylo řečeno, že byl skutečným zločincem. Mladý Grebeníček, nyní též „dědek“, „páprda“, se jím nakonec chlubí. Jak může být takovému člověku být odpuštěno, když tam nebylo vyjádřeno to prosté, že byl zločinec? S paní Polednovou je to úplně totéž.

MS: Dá se říci, že před pojmenováním zločinů společnost jako celek unikla? Neřešilo se to náhodou tím spojením: „Čo bolo, co bolo ...“?

VH: Ona neunikla. Nikdy k tomu nebyla přivedena.

MS: Myslíte si, že je pro společnost nutné, aby měla srovnané účty?

VH: Je nutné nazvat pravdu pravdou a lež lží!

MS: Pokud toto uděláno nebude, ...

VH: ... tak nemůže dojít ani k odpuštění. Sami jsme odpuštění zabránili.

... Integrace do západních struktur ...

MS: To je minulost. V minulých letech jsme se stali součástí nadnárodních institucí, jednou z nich je například Evropská unie. Jak vnímáte postavení a budoucnost České republiky v onom integrujícím se světě?

VH: Je to přesně totéž. Musíme se tázat, na čem byla založena Evropská unie?

MS: Na posilování míru, na spolupráci. Myslíte si, že je to čistě handl?

VH: Evropské společenství bylo původně založeno na křesťanských zásadách, na demokratických principech. Musíme si uvědomit, že Německo a Francie, dva původně nepřátelské státy, jsou prakticky jejími zakladateli. Tam byly křesťanské základy, na kterých byla Evropská unie založena. Musíme se tázat, k čemu docházíme v současnosti?

MS: Nyní jsme svědky spolupráce národů a společností.

VH: Říkáte spolupráce?

MS: Když vidíte politiky, jako je paní Merkelová, jako je pan Sarkozy, tam je vidět spolupráce. To jsou „rozhodující“, „zásadní“ hráči.

VH: Ano, ale jak se to promítá do vztahu k lidem? Zde se opouštějí křesťanské zásady.

MS: Možná. To je však problém Evropské unie. Tázal jsem se na postavení České republiky v globalizovaném světě.

VH: Česká republika může být dobrá, pokud tam přinese to, co Evropská unie zase ztrácí.

MS: *Navrhujete „oprášit“ odkaz Cyrila a Metoděje, svatého Václava?*

VH: Obtíž je v tom, že to ztrácíme též.

MS: *To si každý člověk musí vyřešit ve svém svědomí. Možná jsme zapomněli, když diskutujeme nedávnou minulost. Jaké největší omyly se v onom transformačním procesu udály? Jste člověk, jenž se velkého kriticismu nezříká. Poukazoval jste na záměnu slov, nepochopení jejich obsahů.*

VH: Vůbec si nelibuji v kritice. Pouze se snažím realisticky hodnotit to, co vidím a s čím se setkávám. Vůbec nekritizuji. Já mám daleko k tomu, abych soudil a kritizoval. Pouze ukazuji na skutečnosti, které jsou pro dobro ve společnosti důležité.

MS: *Snažíte se poukázat na skutečnosti, které by měly být dobré pro rozvoj společenství jako celku.*

P.S.:

MS: *Jak jste se osobně účastnil obnovy demokracie a kapitalismu?*

VH: Nevím, zdali jsem se účastnil obnovy kapitalismu. Považuji za úkol jednat především tak, aby se uskutečnilo to, co je pro společnost důležité a podstatné, ale co bohužel v současnosti vymizelo – obnovit především úctu k člověku jako takovému ve všech směrech života.

MS: *Účastnil jste se kuponové privatizace, jakožto velké příležitosti k obnově kapitalismu?*

VH: Nedomnívám se, že by kuponová privatizace byla příležitostí k obnově kapitalismu. Z toho co přinesla, bych usoudil, že měla asi jiný cíl, alespoň v myslích těch, kteří ji rozeběhli. Já sám jsem také kuponové privatizace využil, ale asi ne pro zbohatnutí, ale poněvadž to byla v té době zcela běžná záležitost.

MS: *Co jste říkal na rozdělení Československa na dvě samostatné republiky? Nezapříčinilo náhodou ono rozdělení eliminaci slovenského nacionalismu, což vedlo k lepší spolupráci v rámci Visegrádského společenství a také k opětovnému nalezení v Evropské unii?*

VH: Nejsem odborník, abych na tuto otázku odpověděl. Kdo toto rozdělení naplánoval a uskutečnil, asi měl také své plány a já mohu opět pouze odpovědět slovy Písma: „Po ovoci jejich poznáte je ...“.